

HERBERT MARCUSE

**KARŞIDEVRİM
VE
BAŞKALDIRI**

Türkçesi:
Gürol Koca-Volkan Ersoy

ara

ara yayıncılık

ISBN 975 - 373 - 012 - 8

ara yayıncılık 59
Felsefe Dizisi 25
Birinci Basım: Mayıs 1991
Çevirinin esas alındığı metin:
"Counterevolution and Revolt",
Published in GB in 1972,
Allen Lane The Penguin Press
Copyright: ara yayıncılık
kapak: Vedat Çorlu
dizgi: Meryem Erüstün - Ara Ajans
baskı: Gülen Ofset, İstanbul
Ara Yayıncılık, Ankara Cad. Konak Han
No.: 43-15 Cağaloğlu-İstanbul
Tel.: 526 96 87 - 527 87 30

HERBERT MARCUSE

**KARŞIDEVRİM
VE
BAŞKALDIRI**

**Türkçesi:
Gürol Koca-Volkan Ersoy**

ara yayıncılık

Inge'ye
tekrar tekrar

TEŐEKKÜRLER

Dostlarım Leo Lowenthal (Berkeley, Kaliforniya Üniversitesi) ve Arno J. Mayer (Princeton Üniversitesi) elyazmasının tamamını okudular, yorumda bulundular. Andre Gorz'la yaptığım yoğun tartışmalar görüşmelerimi açıklıştırmama yardımcı oldu.

Elyazmasını eskiden beri hep yaptığım gibi vazgeçilmez dostum Barrington Moore, Jr.'a gösteremedim. Yeni kitabını yazmakla meşguldü. Kitabının çok okuyucu bulmasını dilerim. Benim için, kitabımın gerekli bir düzeltimi yerine geçerek.

Bu kitaptaki malzemenin çoğu ilk önce 1970'de Princeton Üniversitesi'ndeki ve New York'daki New School for Social Research'deki konferanslar için hazırlanmıştı. Hartford Arts Foundation'ın verdiği, 3. bölümde sanat hakkındaki düşüncelerimi geliştirmemi sağlayan ödeneğe minnet borçluyum.

Arnold C. Tovell ve Beacon Press'e sadık ve güzel bir iş birliğiyle geçen pek çok yıl için teşekkür ediyorum.

KARŞIDEVRİM SÜRECİNDE SOL HAREKET

I

Batu dünyası yeni bir gelişim evresine girmiştir: artık, kapitalist sistemin savunulması karşıdevrimin ülke içinde ve dışında örgütlenmesini zorunlu kılar. Aşırı görüntülerinde ise Nazi yönetiminin dehşetini uygular. Hintçini, Endonezya, Kongo, Nijerya, Pakistan ve Sudan'da "komünist" olarak adlandırılan ya da emperyalist ülkelere hizmet eden hükümetlere başkaldırmış olan herşeye karşı toplu kıyımlar yapılmıştır. Acımasızca zulmetme faşist ve militer diktatörlüklerin hükmü altındaki Latin Amerika ülkelerinde oldukça yaygındır. Bütün dünyada işkence "sorgulamalarda" normal bir araç haline gelmiştir. Dini savaşların şiddetli heyecanı Batı uygarlığının doruklarında yeniden canlanmakta, zengin ülkelerden yoksul ülkelere sürekli silah akışı da ulusal ve toplumsal özgürleşimin sürekli baskı altında kalmasına yardım etmektedir. Yoksulların direnişinin kırıldığı yerde öğrenciler *soldateska* ve polise karşı mücadelede önderlik ediyorlar; ki bu öğrencilerin yüzlercesi katledildi, üzerlerine gaz atıldı, bombalandı, hapse atıldı. Öğrencilerden üç yüz kadarı bir zamanlar Olimpiyat oyunları-

nın açılışının yapıldığı Mexico City caddelerinde izlenip vuruldu. ABD'de öğrenciler radikal protestonun başını çekmeye devam etmektedirler: Jackson ve Kent Eyalet'lerindeki ölümler tarihsel rollerinin ölçülmesi için yeterlidir. Siyahi militanlar yaptıkları eylemleri hayatlarıyla öderler: Malcolm X, Martin Luther King, Fred Hampton, George Jackson gibi. Anayasa Mahkemesi'ndeki yeni düzen, gericiliğin artmasını kurumsallaştırmıştır. Kennedy'lerin öldürülmesi de, fazla liberal göründüklerinde Liberaller'in bile güvenlikte olmadıklarını gösterir...

Karşıdevrim hemen hemen tamamıyla engelleyici özelliكتedir; Batı dünyasında ise toptan engelleyicidir. Yenilerde çözülmeyen hiç bir devrim kalmamıştır ve ufukta da yenisi görünmemektedir. Ortak çıkarlar yaratan devrim korkusu karşıdevrimin çeşitli aşama ve biçimlerini birbirine bağlar. Bütün bunlar parlamenter demokrasiden polis devleti yoluyla açık diktatörlüğe giden yolu açar. Kapitalizm bütün tarihsel devrimler içinde en radikal olanın tehditine karşı yeniden örgütlenmektedir. Bu, tam anlamıyla ilk *dünya tarihsel* bir devrim olacaktır.

Kapitalist süper gücün çöküşü, varlık nedenleri tamamen bu süper güce bağlı olan Üçüncü Dünya'daki militer diktatörlüklerin de çöküşünü hızlandıracaktır. Bu diktatörlüklerin yerini ulusal "liberal" burjuvazi (bu ülkelerin çoğunda yabancı güçlerle yeni sömürgeci bağlantıların kabulünü sağlayan burjuvazi) değil, uzun vadeli radikal toplumsal ve ekonomik değişiklik tasarıları öneren bir özgürlük hareketi hükümeti alacaktır. Çin ve Küba devrimleri kendi yollarından ilerleyebilirler - boğucu bloklaşmadan ve aynı derecede bunaltıcı sürekli bir pahalı savunma aygıtı gereksiniminden kurtulmuş olarak. Sovyet dünyası bu durumunu daha uzun bir süre koruyabilir ya da belli bir süre için bu devrimi kendi için kuşatmayı başarabilir mi?

Dahası, kapitalist ülkelerde devrim erken öncülerin yaptıklarından *niteliksel* olarak farklı olacaktır. Kapitalizm'in eşit olmayan gelişimine göre bu farklılık değişebilir. İleri eğilimlerinde bu devrim, sosyalist

yeniden yapılanmayı kapitalist gelişimin rakibi durumuna sokan baskıcı sürekliliği yıkabilecektir. Bu korkunç rekabet yıkıldığında sosyalizm "üretici güçler" fetişizminin üstesinden gelebilir. Bu durum, kapitalist tüketim toplumunun gereksiz ve köleleştirici rahatlığının reddi ile, insanın kullandığı üretim araçlarına bağımlılığın indirgeyerek, yabancılaşmış işi yok edip doğrudan üretime yönelebilir. Varolma mücadelesindeki zorlayıcı saldırganlık ve baskıya mahkum olmadan bireyler şiddet, çirkinlik, bilgisizlik ve zulmün sürmesine artık olanak vermeyecek olan teknik ve doğal bir çevre oluşturabileceklerdir.

Henüz ortada olmayan bu sosyalizmin tanıdık özelliklerinin ardından sosyalizmin kendisinde niteliksel olarak farklı bir *bütünsellik* olduğu düşüncesi yatar. Sosyalist dünya aynı zamanda da ahlaki ve estetik bir dünyadır: diyalektik materyalizm idealizmi kuram ve pratiğin bir ögesi olarak kapsamına alır. Varolan maddi gereksinimler ve tatmin yolları sömürütün gereklerine göre biçimlenir ve denetlenir. Sosyalizm yoksulluğu yok etmek amacıyla mal ve hizmetlerin niceliğini geliştirmeli, sosyalist üretim de varoluşun niteliğini değiştirmelidir; yani gereksinimler ve tatmin yollarının kendisini. Günümüzde maddi varoluştan ayrı ve onun üzerindeki bir kültür alanına indirgenmiş olan ahlaki, psikolojik, estetik ve düşünsel yetiler, o zaman maddi üretim etmenleri durumuna geleceklerdir.

Eğer sosyalizmin bu ayrılmış düşüncesi şimdilerde radikal sol arasında kuram ve pratik için bir yol gösterici durumuna gelmekte ise bu, kapitalizmin fiili gelişiminin tarihsel yanıtı olduğundandır. Marx'ın sosyalist bir toplum kurulması için tasarladığı gelişim düzeyine teknik açıdan gelişmiş kapitalist ülkeler uzun süreden beri ulaşmış durumdadır ve tam da bu gelişimdir ki (yani "tüketim toplumu") halkın desteğini sağlayarak ve sosyalizmin gerekçelerini iübardan düşürerek kapitalist üretim ilişkilerine hizmet etmektedir. Kapitalizm kesinlikle üretim ilişkilerini teknik kapasitesi ile hiçbir zaman uyum içinde yürütememiş ve yürütemeyecektir de; insanın iş gücünü maddi üretim sü-

recinden aşama aşama eleyebilecek bir mekanizasyon en sonunda sistemin sonunu getirecektir.(1) Fakat kapitalizm tabandaki nüfusun bağımlılığını arttırarak emeğin verimliliğini daha da arttırabilir. Aslında teknik gelişim —artan toplumsal zenginlik [artan G.M.H. (Gayrisafi Milli Hasıla)]— artan kölelik eşitlemesi, kapitalist gelişimin yasasıdır. Sömürü, kendini meta dünyasının ve hizmetlerinin sabit gelişimini örnek göstererek haklı çıkarır; kurbanlar sürekli giderler, iyi bir yaşama giden yoldaki kazalardır.

O zaman kapitalist teknolojik yapının görece daha yüksek yaşam standardını ve halkın denetimine bağımsızlık kazanmış bir güç yapısını koruduğu yerde insanların sosyalizme, tam olarak muhalif olmasa da ilgisiz kalmaları şaşırıcı değildir. Halk'ın büyük çoğunluğunu mavi yakalı işçilerin oluşturduğu ABD'de bu düşmanlık, Yeni Sol'a olduğu kadar Eski Sol'a karşı da yönelmiştir; işçi hareketinde Marksist geleceğin hala ayakta durduğu Fransa ve İtalya'da Komünist Parti ve sendikalar işçi sınıfının büyük bir kesiminin desteğine sahiptir. Bu, sadece bu sınıfın kısıtlı yaşam koşullarına mı yoksa aynı zamanda asgari demokratik-parlamentar programıyla sosyalizme (göreceli) barışçıl bir geçiş sözü veren komünist politikaya mı bağlıdır? Ne olursa olsun bu politika, işçi sınıfının hüküm sürmekte olan durumunda dikkate değer bir iyileşme olasılığını —özgürleşim olasılığının azalması pahasına— getirir. Sadece Sovyetler Birliği'ne duyulan bağlanma değil aynı zamanda eldeki bu asgari stratejinin temel ilkeleri de yerleşik toplumla yeni toplum arasındaki farklılığı azaltır: sosyalizm artık kapitalizmin tam bir olumsuzlaması olarak görünmemektedir. Oldukça tutarlı bir biçimde bu politika, sosyalizmin bağımlılığın sürekliliğinin kırılması (başlangıcından itibaren kırılması: Toplumun yeniden yapılanmasının bir ilkesi olarak self-determinasyonun ortaya çıkış) kavramına bağlı olan Yeni Sol'un devrimci stratejisini reddeder ve etmek zorundadır. Fakat radikal strateji kadar radikal amaçlar da, işçi sınıfının büyük bir kısmı burjuva toplumunun bir sınıfı durumuna geldiği için, küçük

azınlık gruplarıyla ve bileşimini proleterden çok orta sınıfın oluşturduğu kesimle sınırlıdır.

Özetlemek gerekirse: gelişmiş kapitalist ülkelerde kapitalist gelişimin en yüksek basamağı en düşük devrimci potansiyele tekabül eder. Kendisi de yeterince gerçek olan görünüşün ardında çok farklı bir gerçeklik yatıyordu, bu bize oldukça bildik gelecek ve daha fazla tartışmayı gerektirmeyecekti. Kapitalizmin iç dinamiğı değişmekte, yapısındaki değişimlerle birlikte devrim modeli de değişmektedir: azaltacağı yerde bu değişim devrimin potansiyel kitle tabanım genişletir ve sosyalizmin asgari amaçlarından çok radikal amaçlarını canlandırır.

Kapitalizmin yıkıcı büyümesi ile devrimci potansiyelin (görüntüdeki ve gerçek) gerilemesi arasındaki paradoksal ilişkinin yeterli bir yorumlaması, kapitalizmin yeni-emperyalist, global yeniden yapılanmasının tam bir çözümlemesini gerektirir. Bu tür bir çözümlemeye bugüne kadar önemli katkılar olmuştur.(2) Ama burada bu malzeme temelinde, tartışmayı sadece ABD'deki radikal değişiklik olasılıkları üzerinde odaklaştırmaya çalışacağım.

II

İşçi sınıfının büyük bir kesiminde devrimci olmayan —hayır, karşıdevrimci— bilincin yaygınlığı açıkça ortadadır. Elbette ki, devrimci bilinç kendisini her zaman devrimci durumlarda hissettirmiştir; fark, artık işçi sınıfının toplumdaki durumunun böylesi bir bilinçliliğe büyük oranda engel olmasından kaynaklanır. İşçi sınıfının büyük bir kesiminin kapitalist toplumla bütünleşmesi yüzeysel bir görüngü değildir; kökleri altyapının kendisinde, tekeli kapitalizmin politik

ekonomisinin içindedir: büyük şehir işçi sınıfına artık kâr sayesinde sağlanan yararlar, yeni-sömürgeci sömürtü, askeri bütçe ve devasa devlet ödenekleri. Bu sınıfın zincirlerinden başka kaybedecek çok şeyi olduğunu söylemek belki kaba bir ifade olacaktır, ama bu aynı zamanda doğrudur da.

İşçi sınıfının gelişmiş kapitalist toplumla eğilimsel olarak bütünleşmesi konusunu, bu değişimin tüketim alanında olduğunu bu yüzden de proletaryanın "yapısal açıklanışına" bir etkiye bulunmayacağını belirterek bir kenara atmak kolaydır.(3) Tüketim alanı insanın toplumsal varoluşunun bir bölümüdür ve böyle oluşuyla, insanın hareketlerini, çalışmadığı zamanlarında olduğu kadar çalıştığı zamanlardaki davranışlarını da biçimleyen bir etmen olan bilincini de belirler. Artan beklentilerin politik potansiyeli bilinir. Geniş toplumsal görüntüleri içinde tüketim alanını yapısal çözümlemenin dışında tutmak diyalektik materyalizm ilkesini zedeler. Örgütlenmiş emeğin entegrasyonu bir başka açıdan yine de, yüzeysel bir görüngüdür: bu durum çözücü, merkezkaç eğilimleri gizler, ki aslında kendisi bu eğilimlerin bir dışavurumudur. Merkezkaç eğilimler de zaten entegre alanın dışında işlemezler; tam da bu alanda tekeli ekonomi kapitalist çatıyı parçalama tehdidi gösteren koşullar ve gereksinimler yaratır. İleride de tartışılacak olan klasik bir ifadeyi yineliyorum: kapitalizmin artan zenginliği onun yıkımına neden olacaktır. *Tüketim toplumu* kapitalizmin son samağı olacak, onun kuyusunu kazacak mıdır?

Bu soruya olumlu bir yanıt vermeyi sağlayacak çok az bir kanıt var gibi görünmektedir. Kapitalizmin en yüksek aşamasında en gerekli bir devrim bile en olanaksız haline geliverir. En gerekli, çünkü yerleşik sistem kendisini sadece olanakların, doğanın, insan yaşamının ve bu durumun sürmesine bir son verecek olan *nesnel* koşulların toptan yıkımı ile korur. Bu koşullar şunlardır: yoksulluğu ortadan kaldırmaya yetecek bir toplumsal zenginlik; bu amaca doğru eldeki olanakları sistematik bir şekilde geliştirmek için teknik know-how; üretici güçleri har-

cayan, alıkoyan ve yok eden bir yönetici sınıf; sömürü rezervlerini azaltan Üçüncü Dünya'daki antikapitalist güçlerin büyümesi; ve üretim araçlarının kontrolünden uzak, küçük, asalak bir yönetici sınıfla karşı karşıya olan çok büyük bir işçi sınıfı. Fakat aynı zamanda iş ve boş zamanın bütün boyutlarına yayılmış bulunan sermaye yönetimi sunduğu mal ve hizmetlerle ve ülkütücü oranda etkili olan politik, askeri ve polisiye aygıtların yardımıyla halk tabanım kontrolü altında tutuyor. Nesnel koşullar devrimci bir bilince çevrilmemiştir; özgürleşmeye duyulan hayati gereksinim bastırılmış ve güçten yoksun bir halde durmaktadır. Sınıf mücadelesi "ekonomistik" bir mücadele biçimi olarak sürdürülmekte, reformlar devrime ulaşmak için yapılmamaktadır. Öznel unsur geride kalmıştır.

Bununla birlikte, devrim olasılığı ve zorunluluğu arasındaki bu uyumsuzluğu, sadece öznel ve nesnel koşullar arasındaki bir ayrışma şeklinde yorumlamak yanlış olacaktır. Bunlar birbirleriyle büyük ölçüde uyumludurlar: reformist ya da konformist bilinç kapitalizmin ulaştığı aşamaya ve onun her yerde hazır bulunan güç yapısına tekbül eder [bu, politik bilinci ve başkaldırıyı entegre olmamış azınlık gruplarıyla orta sınıfın olduğu kadar işçi sınıfının (özellikle Fransa ve İtalya'daki) da arasında yoğunlaştıran bir durumdur]. "Olanaksız" devrim paradoksu çözümünü bu nesnel koşulların kendisinde bulacaktır.

Kapitalizmin ve yeni emperyalizmin II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan yeniden istikrar kazanma süreci (Hintçini'ne, enflasyona, uluslararası mali krize ve ABD'deki artan işsizliğe rağmen) henüz sona ermemiştir. Sistem, ekonomik ve askeri gücü sayesinde, idaresi altındaki ve dışındaki ciddi çatışmaların hala "üstesinden gelebilecek" durumdadır. 20. y.y. devrimini, işte 20. yüzyıl kapitalizminin daha önceleri bilinmeyen bu kapasitesi meydana getirecektir (devrim, öncülerinden, özellikle de Rus Devriminden, çok farklı bir bazı, stratejisi ve yönü olacaktır). Rus Devrimi'nin özellikleri "ideolojik olarak bilinçli öncüler" in liderliği, onun "aracı" olarak kitle partisi, temel amacı da "devlet iktidarı için mücadele" idi.

Bu ttr bir devrimin Batı'da hiçbir zaman gerçekleşmemiş olması kazara değildir. Burada kapitalist sistem sadece, az gelişmiş ülkelerde ki modern devrimlerin itici gücü olagelen birçok amaca erişmekle kalmamış, aynı zamanda sabit gelir artışıyla, dolayım araçlarının karmaşıklığıyla, sömürütün uluslararası örgütlenişıyle, halkın çoğunluğuna hayatta kalmak için bir olanak ve çoğunlukla da ani sorunlara kısmi bir çözüm getirmede de başarılı olmuştur.(4)

Geçim gereksinimlerinin de ötesindeki gereksinimlerin giderek daha çok tatmin edişı de devrimci alternatifin çehresini değiştirir: bu alternatif sadece daha fazla üretmeye ve ürünü daha iyi paylaştırmaya değil, aynı zamanda farklı tarzda, farklı mallar üretmeye ve insan ilişkilerine yeni bir biçim vermeye de(5) muktedir bir toplumsal düzen oluşturma projesi haline gelir.

18. ve 19. yüzyıllarda sermaye ile emek arasındaki ilişkiden doğan kitle tabanı, tekelci sermayenin büyük şehirlerinde artık görülmemekte (ve kapitalist sürece yeni girmiş bulunan ülkelerde de yavaş yavaş değişmekte), ve tarihsel tabanın üretim tarzının dinamiğiyle büyüyüp dönüşmesi ile birlikte yeni bir taban oluşmaktadır.

Ekonomik ve politik yoğunlaşmanın en son basamağında ekonominin bütün sektörlerindeki tekil kapitalist girişimler bir bütün olarak sermayenin (Gesamtkapital) gereklerine bağımlı hale getirilmiştir. Bu eşgüdümleme birbirine bağı iki düzlemde yer alır: tekelci rekabet altında normal ekonomik süreçte (sermayenin büyüyen organik bileşimi; kar oranı üzerinde baskı) ve "devlet yönetimi"nde.(6) Bunun sonucunda, önceden bağımsız bir sınıf olan orta sınıfın giderek daha geniş bir bölümü, üretim araçlarının kontrolünden uzak bir şekilde, artık değerin oluşturulması ve gerçekleştirilmesi ile uğraştığı için sermayenin doğrudan kölesi haline gelmiştir. Sermayenin gerçekleştirilmesi ve yeniden üretimi için uzun zamandan beri vazgeçilmez olan "üçüncü sektör" (hizmet üretimi) dev bir maaşlı işçiler ordusu kurmuştur. Aynı zamanda maddi üretimin giderek teknolojik olan karakteri de işlevsel

entelijansiyanın bu sürece katılımını sağlar. Sömürtü bazı böylece, fabrika ve dükkanların ötesinde ve mavi yakalı işçi sınıfının çok ötesinde genişletilmiş olur.(7)

Komünist strateji işçi sınıfının, bileşimindeki kesin değişiklikleri uzun bir zamandır kabul etmektedir. Tamam demeç, Fransız Komünist Partisi'nin XIX. Kongresi için oluşturulacak tezler hakkındaki tartışmadan alınmıştır: "...Komünist Parti el emeği ile işçi sınıfı üyeliğini hiçbir zaman birbirine karıştırmamıştır... Teknolojideki hızlı ilerleme ile el emeği olmayan işçilikteki artışla birlikte el emeği ile kafa emeği birbirinden ayırmak, kapitalist üretim tarzı bu ayrımı ne kadar korumaya çalışırsa çalışsın, gittikçe daha zor olmaktadır." Demeç bundan sonra Marx'ın "*travailleur collectif*" kavramının geleneksel (yevmiyeli) işçi sınıfı ile özdeş olmadığını ileri sürer: "*travailleur collectif* araştırmacı, mühendis, kadro gibi işçi olmayan maaşlı memurları kapsar." Günümüzün işçi sınıfı bir hayli genişlemiştir: "sadece bu sınıfın çekirdeğini oluşturan tarımdaki, fabrikalardaki, madendeki, yapı şantiyelerindeki proleterleri değil, aynı zamanda maddi üretimin düzenlenmesine ve işletilmesine doğrudan katılan işçilerin bütünü de kapsar." İşçi sınıfının bu dönüşümünde sadece yeni maaşlı memur tabakaları bu sınıfa "eklemlenmekle" kalmaz, "maddi üretim sektörünün bir bölümünü oluşturmayan işler de üretici bir özellik kazanırlar."(8)

[Bugün], tekelci [sermaye]nin güçlü artık iş ilişkilerde [*Arbeitsverhältnis*] değil bu ilişkilerin dışında, piyasada ve politik ve toplumsal yaşamın bütün alanlarında eklenir duruma gelmiştir... Tekelci kapitalizm kurbanlarını sadece kendisine bağımlı olanlardan seçmez; öyle ki her birimiz şimdi değilse başka bir zaman kapitalist ilişkiler ağına yakalanabiliriz. Bu arada tekelci kapitalizme dolaysız bağımlı olan [kurbanlar]ın da bazan "daha az kurban", bazan da leyhtar ve potansiyel yandaş olabileceklerini akıldan çıkarmamak gerekir.(9)

Sömürütün genişleyen çapı ve bu çapı içeriden ve dışarıdan fazladan insan entegre etme gereksinimi, tekelci kapitalizmin şu baskın eğilimine yol açar: bütün toplumu kendi çıkarı ve görünümü doğrultusunda örgütleme.

Gesamtkapital' yönetici ve örgütleyici gücü *Gesamtarbeiter'in*(10) (birleşik iş gücü)'nün üretici gücüne karşılık gelir: her bir birey eşgüdümlemiş halk kitlesinin sadece bir fragmanı ya da atomu haline gelir, ki bu kitle de üretim araçlarının kontrolünden uzak tutulduğundan global artık değeri yaratır. Bu kitlenin içinde entelijansiya sadece maddi üretim sürecinde değil aynı zamanda tüketicimin ve "üretken" davranışların giderek daha çok bilimselleşen manipülasyonunda ve yönlendirilmesinde de hayati bir rol oynar.

Sermayeci-gerçekleştirme süreci yörüngesine her geçen gün daha fazla halk tabakası katar (genişlemesi mavi yakalı işçi sınıfının dışına taşar). Marx sömürü tabanının önceleri "üretici olmayan" iş ve hizmetleri de içine alacak şekilde genişlemesine neden olan yapısal değişiklikleri şöyle açıklıyor:

Artık bireysel işçi değil, daha çok toplumsal olarak birleşmiş olan iş gücü kolektif iş sürecinin fiili ajanı durumuna gelmiştir. Bir bütün olarak üretici makineyi oluşturan rekabet halindeki çeşitli iş güçleri metaların (burada daha çok türlerin) doğrudan üretimine değişik şekillerde katılırlar. Bir birey elleriyle, bir diğeri kafasıyla, yönetici, mühendis, teknolojist v.b. olarak, diğeri gözetmen olarak bir diğeri de doğrudan el emeğiyle ya da sadece yardımcı olarak çalışır. Böylece iş gücünün giderek daha fazla işlevi üretici iş kavramı kapsamına ve işçiler de üretici işçiler kavramı kapsamına girer. Bunlar sermaye tarafından doğrudan doğruya sömürülürler... {Kollektif işçinin müşterek etkinliği} hemen aynı zamanda malların toplamı da olan kolektif ürünün ortaya çıkmasına yol açar, ve bu kolektif işçiliğin sadece bir üyesi olan bireysel işçinin işlevinin doğrudan el emeğine daha uzak ya da daha yakın olmasının önemi yoktur. ...Bu müşterek işgücünün etkinliği kendisinin sermaye tarafından doğrudan üretici olan tüketicimidir —yani, sermayenin kendini gerçekleştirmesi, artık değerini doğrudan ortaya çıkışıdır...(11)

Böylece, ileri kapitalizmin iç dinamiğinde "üretici emek kavramı ister istemez genişlemiş", bununla birlikte de üretici işçi kavramı(12) ile işçi sınıfının kendisi genişlemiştir. Değişim sadece nicel değildir: bu değişim bütün kapitalist dünyayı etkiler.

Sömürütün genişlemiş evreni bir makinalar toplamıdır (yani insani, ekonomik, politik, askeri, eğitimsel makinalar toplamı). Bu evren tümüyle özelleşmiş "profesyonel" yönetici, politikacı, generaller hiyerarşisi tarafından yönetilir [ki bunlar kendilerini, hükümlerliklerini sürdürmeye ve genişletmeye adayarak, hala global bir düzeyde rekabet ederler, fakat tümü de bir bütün olarak ülke sermayesinin (yani sermaye olarak ülkenin, emperyalist sermayenin) çıkarı için işlemektedir]. Doğru, bu emperyalizm öncekilerden farklıdır —acil ve özgül ekonomik gereklerden daha fazlası söz konusudur. Öteden beri yönetici konumunda bulunan grupların popüler özgürlük hareketlerini tasfiye edemedikleri yerde ülkenin güvenliği eğer askeri, ekonomik ve "teknik" müdahaleyi gerektiriyorsa bu, sistemin kendi ekonomik mekanizmaları ile artık kendini yeniden tiremeyecek durumda olmasındandır. Bu işi yerine getirme görevi, uluslararası alanda, "aşağı"dan gelen bir militan muhalefetle (bu muhalefeti metropollerde tutuşturan) karşı karşıya olan devlete düşmüştür. Bugün tehlikeli iktidar politikası oyunu sosyalist devlet ile kapitalist devlet yürüngelerini etki alanları konusunda etkili bir işbirliğine ve bölüşüme götürdüğü bir zamanda bu diplomasi aşağıdan gelecek yaygın tepkiyi göze alır. Oysa "aşağıdakiler" yalnızca sefiller değil aynı zamanda denetlenecek ve baskı altına alınacak nesnelere olan daha eğitilmiş ve ayrıcalıklı insanlardır da.

Piramidin en altunda atomizasyon yaygınlaşmıştır. Bu durum *bütün* bireyi (gövdeyi ve zihni) bir araca, hatta aracın bir parçasına dönüştürür: aktif ya da pasif olarak, üretici ya da alıcı olarak, iş zamanında ya da boş zamanlarında birey sisteme hizmet eder. Emegün teknik bölünümü insanı, kapitalist sürecin eşgüdümlemesi tarafından eşgüdümlemiş olarak kısmi işlemlere ve işlevlere böler. Sömürütün bu

teknik yapısı, zengin bir toplumu meydana getiren ve besleyen büyük bir insani araçlar örgüsünü örgütler. Çünkü acımasızca bastırılmış azınlıklara ait olmadıkça birey bu zenginlikten yararlanır da.

Sermaye, bütün insan varlığını (aklı ve duygularını), sistemin hedefleri yanında değer ve vaadlerini, ideolojik cennetini de üretmeye ve yeniden üretmeye yarayacak bir yönetilme nesnesine çevirirken; artık metropollerde yaşayanların çoğunluğu için yoksulluk yaratmak yerine onların maddi ihtiyaçlarının tatminini yönlendirmektedir (13). Teknolojik perdenin ardından, politik demokrasi perdesinin ardından gerçeklik, evrensel kulluk, prefabrik özgürlük seçeneklerindeki insan onurunun yokluğu belirir. İktidar yapısı da artık özgür bir kültür biçiminde, iki yüzlü (böylece en azından onurun "formalitelere"ni, kabuğunu koruyarak) bile olsa "süblime" edilmemekte, sözde gerçek ve adalet iddiaları sertçe bir kenara atılmaktadır.

Doğru ile yanlış, iyi ile kötü açık olarak politik ekonomi kategorileri haline gelir; bunlar insanların ve şeylerin pazar değerini belirtirler. Meta biçimi evrensel hale gelirken aynı zamanda serbest rekabet yok olduğu için ticari eşyanın "kendi" kalitesi de pazarlanabilirliğini belirleyen bir etken olmaktan çıkar. Bir başkan, bir otomobil gibi satılmaktadır; politik konuşmalarını doğru ya da yanlış diye değerlendirmenin artık modası geçmiş görünüyor (bunları geçerli kulan onların oy tutan ya da oy topyalıcı nitelikleridir). Tabii ki başkan, satın alınmasının nedeni olan işlevini yerine getirmeyi bilmelidir: her zaman olduğu gibi işi teminat altına almayı bilmelidir. Aynı şekilde, bir otomobilin kalitesi kâr marjı tarafından belirlenir ve sınırlanır. Otomobil de satın alınmasının nedeni olan işlevini yerine getirmelidir. Fakat bu "teknik" kalite, satış politikasının gerektirdiği kaliteler tarafından "örtülür" (aşırı güç, güçten düşürücü rahatlık, parlak ama kötü mal v.b.).

Meta biçimi evrensel hale geldiği ve önceleri görece özerkliğini koruyan maddi ve "yüksek" kültür dallarını birleştirdiği için kapitalizmin zorunlu çelişkisini onun en yoğun olduğu yerde gözler önüne serer: bütün çalışan halk kitlesine karşı sermaye.

Bu bağımlı kitlede üretim sürecindeki konumların hiyerarşisi sürekli sınıf çatışmalarına neden olur (bu, doğrudan çıkar çatışmasıdır; örneğin, yüksek ödenekli teknisyenler, eksperler ve her türlü uzmanlarla teknolojinin bu katılımından dolayı zor durumda bulunan işçiler arasındaki çatışma; örgütlü emek ile ulusal ve irksal azınlıklardan oluşan alt proleterler arasındaki çatışma). "Üretici olmayan" entelijansiya, üretici işçiye oranla daha fazla hareket özgürlüğüne sahiptir. Yine de, üretim araçlarının üzerindeki kontrolden kopuş haftalık ve aylık gelirliilerin ortak *nesnel* koşulunu tanımlar: yani sömürü koşulunu (bunlar sermayeyi yeniden üretirler). Sömürünün halkın büyük bir kesimine yayılması (yüksek yaşam standardı ile birlikte) *tüketim toplumunun* öbür yüzünde yatan gerçekliktir; bu gerçeklik bireylerin ardından halk tabanının çok farklı ve çatışan sınıflarını birbirine kaynaştıran birleştirici bir güçtür.

III

Bu birleştirici güç çözücü bir güç olarak kalır. Toplumun tekeli sermaye altındaki bütün örgütlenmesi ve bu örgütlenmenin yarattığı büyüyen zenginlik, birleştirici gücün bu gelişim dinamiğini ne ihlâl edebilir ne de engelleyebilir: kapitalizm yarattığı ihtiyaçların tatminini sağlayamaz. Artan yaşam standardının kendisi de bu dinamiği vurgular: yaşam standardı pazarda tatmini sağlanabilen ihtiyaçların sabit olarak yaratılmasını sağlamıştır; şimdi ise kapitalist üretim tarzı kaldırılmadığı sürece doyurulamayacak olan *aşkın* ihtiyaçları beslemektedir. Kapitalizmin artan *yoksullaşma* ile büyüdüğü ve bu yoksullaşmanın da devrimin temel bir etkeni olacağı (yeni tarihsel biçimlerde de olsa) hala doğruluğunu korumaktadır.

Marksçı kuramda, yoksulluk asıl olarak mahrumiyet, doyurulmamış hayati ihtiyaçlar, yani her şeyden önce maddi ihtiyaçlar demektir. Bu kavram gelişmiş endüstriyel ülkelerdeki işçi sınıflarının koşullarını açıklamada artık yetersiz kaldığında, *görelî* mahrumiyet olarak yeniden yorumlanmıştır: yani toplumsal zenginliğe, kültürel yoksulluğa görelî. Oysa bu yorum sosyalizme geçişte aldatıcı bir sürekliliği, yani yaşamın, ihtiyaçların varolan dünyası içinde iyileştirileceğini varsayar. Fakat sosyalist devrimde söz konusu olan sadece ihtiyaçların varolan dünyası içinde tatminin artırılması değildir, ne de tatminin bir (alt) düzeyden daha yüksek bir düzeye kaymasıdır. Asıl söz konusu olan bu dünyadan kopuş, yani *nitel sıçramadır*. Devrim, bünyesinde bilinç ile duyarlılığın, boş zamanların olduğu kadar da çalışma sürecinin, maddi olduğu kadar kültürel de olan ihtiyaçlar ile özkemlerin radikal dönüşümünü barındırır.(14) Bu dönüşüm işin parçalara ayrılmasına, aplatca işlemler ile aptalca ticaretin zorunluluk ve üretkenliğine karşı, para canlısı burjuva bireyine karşı, teknoloji kılığına bürünmüş köleliğe karşı, iyi yaşam kılığındaki yoksulluğa karşı, bir yaşam biçimi olarak benimsenmiş olan kirliliğe karşı girişilen mücadelede açığa çıkar. Ahlaki ve estetik ihtiyaçlar temel, hayati ihtiyaçlar haline gelir ve cinsler arasında, nesiller arasında, insan ve doğa arasında yeni ilişkiler kurulmasında zorlayıcı etkiye bulunurlar. Özgürlük düşüncesi, bütün olarak duysal, etik ve rasyonel olan bu ihtiyaçların giderilmesinde temellenmiş olarak kavranır.

Yeni Sol doğanın restorasyonu için, halka açık parklarla plajlar için, sükunet ile güzelliğe ayrılmış yerler için yapılacak mücadelenin önemini belirtiyorsa, yeni bir cinsel ahlak, kadınlar için özgürlük talep ediyorsa kapitalist sistem tarafından dayatılan ve bu sistemi yeniden üreten maddi koşullara karşı da savaşıyor demektir. Çünkü estetik ve ahlaki ihtiyaçların bastırılması tahakkümün bir aracıdır (2 ve 3. bölümlere bakınız).

Marx, kapitalizmi sona erdirecek olan ilerleme düzeyini, temel ihtiyaçların dışında hayati addedilen "lüzumsuz" ihtiyaçların gelişiminde ve yayılmasında görmüştür:

Sermayenin büyük tarihsel rolü artık emeği, saf kullanım değeri, saf geçim açısından lüzumsuz olan emeği yaratmasıdır. (Bir taraftan) ihtiyaçların düzeyi; zorunlu ihtiyaçlar için gerekli artık emeğin kendisinin bizzat tekil ihtiyaçlar tarafından yaratılan genel bir ihtiyaç olduğu dereceye kadar geliştirildiği ve (diğer taraftan da) sermayenin katı disiplini sonraki nesilleri çalışkanlık konusunda eğittiği ve bu niteliğin yeni neslin genel özelliği haline geldiği ölçüde sermayenin tarihsel rolü yerine getirilir...(15)

Zorunluluklardan başka ve onların üzerindeki çalışmaya duyulan genel ihtiyaç şartları burada bireysel ihtiyaçlardan geliyormuş gibi konmuştur (yalnızca böyle durumlarda bireyler, işlerinin nesnelere, önceliklerini ve yönlerini kendileri belirleyebilecekler). Zorunluluktan dolayı çalışma durumunun teknik olarak en aza indirgenebildiği kapitalizmin en gelişmiş safhasında artık emeğe duyulan genel ihtiyaç, kopuşun, yani nitel sığırayışın habercisi olacaktır. Devrimin tarihsel yeri, temel ihtiyaçların tatmininin kapitalist devletle sosyalist devlet topluluğunu aşan ihtiyaçlar yarattığı bir gelişim düzeyindedir.

Bu ihtiyaçların artışında devrimin radikal olarak yeni itkileri barındırır. Bunlar üzerinde ısrar edilmesi ile bütün devrimlerin asıl talebinde bir zayıflama belirmesi ya da bu talepten, yani herkesin maddi ihtiyaçlarının tatmininden vazgeçilmesi sözkonusu değildir. Fakat bu durum, aynı zamanda hayati önem taşıyan maddi ihtiyaçların tatminin başlangıçta, devrim sırasında *kendi kendini-belirleme* (yani, hayati önem taşıyan maddi ihtiyaçların tatmini sırasında, özgürlüğünde, insanlığında ısrar eden insanların) ufku altında sürdürülmesi gerektiği yolundaki farkındalığı dışavurur. İnsan bir hayvandır ve öyle de kalmaktadır. Fa-

* Lat., Amerikan Refahı (Ç.N.)

kat öyle bir hayvandır ki (kadın olsun, erkek olsun) hayvanlığını, bu özelliğini *kendinden* bir parça yaparak, özgürlüğünü de bir özne olarak gerçekleştirir ve sürdürür.

Aşkın ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla beliren merkezkaç kuvvetler kapitalist yöneticilerin ardında işler ve üretim tarzı tarafından üretilirler. Emeğin artan üretkenliği insan işgücünün meta üretimindeki azalan kullanımı ile birlikte pazarın iç büyümesini (yani, dış emperyalizme karşılık gelen büyümeyi) gerektirir. Yerleşik üretim tarzı kendisini, sadece hayati olan maddi ihtiyaçların *ötesindeki* lüks eşyalar ve hizmetler kitlesini sürekli arttırarak devam ettirebilir (bu ihtiyaçların karşılanması emeğin zaman niceliğinin sürekli olarak daha fazla azalmasını gerektirir), ki bu da tüketici kitleyi (alış gücü olan kitleyi) bu malları alabilecek şekilde çoğaltmak anlamına gelir.(16) Giderilmemiş hayati ihtiyaçların halkın çoğunluğu için yarattığı acı ortadan kaldırılmıştır; açıkça ortada olan yoksulluk ise halkın belli bir azınlığını (bu büyüyen bir azınlık da olsa) "içermekte"dir. "Lüks tüketim maddeleri"nin geniş verim gücü ve teknik ilerleme, yabancılaşmış iş dünyası boyunca (meta zenginliğinin günlük tanıtımı ve açık teşhirinde) refah, eğlence, gerçekleştirme ve rahatlık dünyasının imgelerini yaratır ve yeniden-yaratır. Bu öyle bir dünyadır ki artık bir elitin çok özel bir ayrıcalığı olmaktan çıkmış kitlelerin ulaşabileceği bir dünya haline gelmiştir. Kapitalizmin teknik başarıları, hüsrana, mutsuzluk ve baskı getirir. Kapitalizm bir ve aynı zamanda kapitalizmin yaşam alanı ve onun olumsuzlaması olan yeni bir boyut açmıştır. Mal ve hizmetlerin geniş ölçekli üretimi kapitalizmin daha fazla gelişiminin tabanını azaltır.

"Üçüncü sektör" olarak da adlandırılan "hizmet" sektörünün gelişimi bundan böyle gittikçe hızlanan bir ritim kazanır. Artan talepleri emer ve sürekli büyüyen üretici-olmayan yatırımları kötürkler. Bu sektörün büyümesi bugüne kadar tamamen malların çoğaltılmasına ve üretimin verimliliğine dayanmış olan güçler dengesinde bir dengesizlik yaratır,

Üretilen şeylerin kazancı canlı şeylerden alınan daha az önem taşıdığı için, tüketim sabırsızlığı, üretim isteğinin azalması halinde üreticinin tüketici öntünde gittikçe daha fazla geri çekilmesi bir paradoks değildir....

Genç kuşağın tüketim toplumuna karşı başkaldırısı, endüstriyel çağın dışına gitme isteğinin düşünsel bir ifade biçiminden, topluma üreticiler toplumunun dışında bir yerde yeni bir profil aramaktan başka bir şey değildir.(17)

Elbette ki "canlı şeylerden alınan keyif" bunların üretimini (tam anlamıyla olmasa bile!) öngerektirir. Bunların çoğu orada hazır bulunurlar; sadece yeniden dağıtımları gerekmektedir. Herkesin maddi isteklerinin tatmini için gerekli olan şeyler asgari düzeyde yabancılaşmış emekle üretilebilir. Fakat yeterli artuk değerler yaratılması sadece emeğin yoğunlaştırılması değil aynı zamanda harcamalar ve kâr getirecek hizmetler için geniş yatırımları (tanıtım, eğlence, düzenli geziler gibi) da gerekli kılar. Bu arada kâr getirmeyen halk hizmetlerini (ulaşım, eğitim, refah hizmetleri gibi) de ihmal eder, hatta azaltır. Buna rağmen tekelci kapitalizm yatırım ve meta pazarı doyumsuzluğunun (*saturation*) tehdidi altındadır. Tüketim rekabeti sürekli artırılmalıdır (bir başka deyişle, yüksek yaşam standardı yaşamı daha da duyarlıksız ve insanlık dışı biçimlerde devam ettirir; yoksul yoksul kalır ve *prosperitas Americana*'nın* kurbanlarının sayısı daha da artar).

Olan ile mümkün olan ve olması da gereken arasındaki bu çelişki, çok somut biçimlerde, bağımlı halkın zihnine işlemiş görünüyor. Buna karşılık, bütütün irrasyonelliğinin farkında olma, sistemin işleyişini etkiler. Meta dünyasının fetişizmi incelemektedir: insanlar gösterilen teknokrazi ile vaadlerinin ardındaki iktidar yapısının farkındadırlar. Küçük radikal azınlıkların dışında bu farkındalık hala politikadışı, kendiliğindedir; yine bastırılmıştır, "ideolojik"tir (fakat aynı zamanda toplumun bütün tabanında ifadesini bulur). Şiddetli grevlerin yayılmasında, fabrika işgallerinin militan stratejisinde ve genç işçilerin tutum ve taleplerinde protesto, dayatılan çalışma koşul-

larının *bütününe* karşı, kişinin zorunlu tutulduğu işleyişin bütününe karşı olan bir isyanı ortaya çıkarır.

Bir zamanlar kampüsleri tıretmiş olan genç nesil, endüstriyel Amerika'nın tesislerinde tezcanlılık belirtileri gösteriyor. Birçok genç işçi, çalışma koşulları konusunda acil değişiklikler istiyor ve yaşlı işçilerin rutin olarak gördükleri fabrikadaki iş disiplinlerini reddediyorlar. Ustabaşlarına karşılık vermekle kalmayıp sendika salonlarında sendika liderlerinin yeterince hızlı olmadıklarından yakınarak seslerini yükseltmekten de geri kalmıyorlar [Genç işçiler] daha eğitimliler ve tesis zemininde patronlarından kendilerine eşit davranılmasını istemektedirler. Yaşlılar kadar işlerini kaybetmekten korkmamakta ve çoğu zaman da ustabaşlarının düzenlemelerine meydan okunmaktadır. (18)

Başka türlü de yaşanabileceği bilinir. Bireysel hareketler ve grup sabotajları sık sık olmaktadır. Devamsızlık muazzam oranlara ulaşmıştır. (19) Aylıklılar arasındaki (satış personeli, büro işçileri vs.) işe karşı kayıtsızlık (hatta düşmanlık) ortadadır: iş hiç kimsenin umurunda değildir. "Verimsizlik" gerilerde kalmıştır; işler nasılsa kendi kendine yürür. Önceleri, yani serbest rekabet dönemlerinde, kapitalizmin işlevselliği geniş bir şekilde kişinin işiyle, işleviyle sorumlu olarak özdeşleşmesine bağlıydı. Bu özdeşleşme işçiye dayatılmış, fakat burjuvanın iyi iş anlayışının içsel bir parçası olan bir özdeşleşmeydi: kayıtsız ve verimsiz olanları iflas tehdit ediyordu. Günümüzde ekonomi (tarım) sektörünün bütünü ile endüstri sektörünün büyük bir kısmı devlet ödeneklerine bağlı olduğu için iflas artık bir tehdit olmaktan çıkmıştır.

Halkın büyük bir çoğunluğu zihin ile bedeni gözünde "toplumsal olarak zorunlu", acı verici işlemlerin araçları olarak görmüştür. Aslında toplumun bütünü ve özellikle de yansıtılan din ve ahlak, bu zorunluluk (insan kaderinin bir parçası, ödül ve keyfin bir önkoşulu olan) üzerinde diretir. Kapitalist üretim tarzında örgütlenmiş olan baskının rasyonelliği ortadaydı: katığa ve doğaya egemen olmaya hizmet edi-

yordu; bu baskı teknik gelişimin bir itici gücü, üretici bir güç haline gelmişti. Günümüzde durum bunun tam tersidir: bu baskı rasyonelliğini yitirmektedir. "İç dünya asketizmi"nin yıldızı tüketim toplumuyla pek barışmaz; bu, Keynesçilik'le şiddetli bir şekilde yer değiştirmiştir.

Şiddetli bir şekilde: kapitalizmin ileriki gelişimini sağlayacak olan bütün politikalar da kapitalizmin çelişkilerini şiddetlendirirken böyle yapmışlardır. Hala "bir bütün olarak sermaye"nin koruyucusu olan ABD'de bu koruyuculuk, sermayenin denetiminde lider haline gelen bir askeri mekanizmanın kuruluşunu zorunlu kılmıştır.(20) Global yayılma sınırlarına yaklaşmaktadır: Latin Amerika'da, Asya'da, Avrupa'da, Amerikan hegemonyasına etkin bir şekilde meydan okunmaktadır.(21)

Yeni emperyalizmin iç bütünleyicisi olarak tüketim toplumunda da doğrudan benzer şekilde ters çevrilmiştir: gerçek ücretler düşmekte, enflasyon ile işsizlik sürmekte ve uluslararası mali kriz, imparatorluğun ekonomik bazının zayıflığını göstermektedir. Toplumsal değişimin bir potansiyel kitle bazı, kapitalizmin işlemsel gereklerini ve değerlerini baltalama tehdidi oluşturan çalışma tutumları ile protestolarla kendi dağılımını ve politika-öncesi ifadesini bulur. İnsanın bu aptal, yorucu, bitmek bilmeyen iş olmadan (daha az ücretle, daha az gereç ve plastikle yaşayıp daha fazla zaman ve özgürlük edinecek) hayatını kazanması mümkün değil midir? Dünyayı yönetenler tarafından dayatılan hayatın gerçeklerince yadsınan bu yüz yıllık soru artık soyut, duygusal, gerçekdışı bir soru değildir. Günümüzde bu soru tehlikeli derecede somut, gerçekçi, yıkıcı biçimler alır.

Tüketim toplumu gerçekten de kapitalizmin son aşaması olarak mı ortaya çıkar? "Tüketim toplumu" birinci sınıf bir yanlış adlandırma-
dır. Çünkü bir toplumun *üretimi* kontrol eden çıkarılara göre böylesine sistemli bir şekilde örgütlendiği pek görülmemiştir. Tüketim toplumu, tekelci devlet kapitalizminin en gelişmiş düzeyinde kendini yeniden ürettiği biçimdir. Baskı tam da bu düzeyde yeniden örgütlenir: kapita-

lizmin "burjuva-demokratik" dönemi, yerini, yeni karşıdevrimci döneme bırakır.

Nixon Yönetimi, toplumun karşıdevrimci örgütlenişini bütün yönlerde güçlendirdi. Yasa ve düzen güçleri, yasa üstü bir güç haline getirilmiştir. Birçok şehirde polislerin normal donanımı SS'lerinkini andırır (hareketlerindeki hoyratlık tanıdık gelir). Başkanın bütün ağırlığı radikal muhalefetin iki merkezine çöker: üniversiteler ve zenci-melez militanlar: kampüslerdeki hareketlilik bastırılmış; Black Panther partisi sistemli bir şekilde iç çatışmalarla parçalanana kadar izlenmiştir. Geniş bir gizli ajan ordusu bütün ülkeye ve toplumun bütün dallarına yayılmıştır. Kongre, kendisinin oluşturduğu geniş teşkilata yaslanan yürütme kuvvetinin önünde zayıflatılmıştır (ya da kendi kendisini zayıflatmıştır).

Ne olursa olsun bu *faşist* bir rejim *değildir*. Mahkemeler hala basın özgürlüğünü desteklemekte; "yeraltı" gazeteleri hala açıkta satılmakta ve kitle iletişim hükümetin ve politikasının sert ve sürekli eleştirilerine yer vermektedir. Elbette zenciler için ifade özgürlüğünden söz etmek zordur, ki bu beyazlar için bile sınırlıdır. Fakat yurttaşlık hakları hala vardır ve bu hakların varlığı sistemin bu tür bir protestoya "neçden olabileceği"ni gösteren (doğru) iddia tarafından çürütülemez. Belirleyici olan daha çok (engelleiyici) karşıdevrimin (onun demokratik-anayasal aşamasının) ileriki bir faşist aşamaya zemin hazırlayıp hazırlamadığıdır.

ABD'deki durumun Weimar Almanyası'ndan daha farklı olduğunu, güçlü bir Komünist Parti'nin bulunmadığını, paramiliter kitle örgütlerinin bulunmadığını, bütünsel bir ekonomik krizin bulunmadığını, "yaşam alanları"nın bulunduğunu, karizmatik liderlerin bulunmadığını, Anayasa ve onun adına kurulan hükümetin iyi işlediğini vb. söylemeye pek gerek yok. Tarih tam anlamıyla tekerrür etmez. ABD'deki kapitalizmin yüksek düzeyi, daha yüksek bir düzeyde bir faşizme neden olabilir. Bu ülke Hitler Almanyası'yla karşılaştırılamayacak kadar bü-

yük totaliter bir örgüt için gerekli bütün ekonomik ve teknik kaynaklara sahiptir. Yönetim belki de emperyalist yayılmasındaki başarısızlığının, iç ekonomik zorlukların ve halk arasında artan hoşnutsuzluğun üçlü etkisiyle, böyle vahşi ve kapsamlı bir kontrol mekanizmasını harekete geçirmeye zorlanabilir.

Bu hoşnutsuzluğun politik olmayan, dağınık, örgütsüz karakterini daha önce belirtmiştim. Toplumsal değişim için gerekli olan potansiyel kitle tabanı pekala faşizmin kitle tabanını da oluşturabilir: "Bizler demokratik oylamayla Faşist olan ilk halk olabiliriz."(22) Liberal demokrasi ile faşizm arasındaki ilişki en kısa ve en çarpıcı formülünü şu ifade bulur: "liberal demokrasi mülk sahibi sınıfların korkmadıkları, faşizm de korktukları zamanki çehreleridir."(23) Devlet kapitalizmi denetimlerinin yoğun baskısı ve yeni ekonomi politikası, en azından ABD'de, yönetici sınıfın korkmaya başladığını gösterir. Halkın çoğunluğu arasında da politik ve psikolojik koşulların teşekküllü proto-faşist bir sendromu işaret eder. Birkaç örnek vermek gerekirse:

Geçen Başkanlık Seçimlerin'de George Wallace'ın seçilmesinde önemli yeri olan işçi oyları şimdi de kendisini eyaletin en güçlü polisi olarak sunan Philadelphia'nın sağcı Belediye Başkanı'nın seçilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Halk arasında birikmiş şiddet ürklütücü bir biçimde, bir savaş suçlusuyla neredeyse dini özdeşleşiminde (ki çarnıha gerilecek, ikinci bir İsa olarak selamlanmıştır) patlak verdi. Savaş suçlusunun cezalandırılmasından ziyade onurlandırılması gerektiği haykırılıyordu ve bire yüzlük bir oranda mektup, telgraf, telefonla bu hükme meydan okundu.(24)

Mayıs 1970'te Kent Eyalet Üniversitesi'nde dört öğrencinin öldürülmesinden sonraki tepkiyi dile getiren dehşet verici gerçek bir hikayeyi aktarıyorum:

Fakat ebeveynlerin çocuklarını reddedişleriyle ilgili hiç bir durum Kentucky sınırı yakınındaki küçük bir kasabada oturan,

üniversitede okuyan üç iyi görünümlü, saygılı, mütevazı erkek çocukları olan aileninkiyle karşılaştırılmaz. Protestoya katılmadıkları halde çocuklar kendilerini yanlışlıkla girdabın içinde buldular: ortanca çocuk vurulan öğrencilerden birinin (ki ateş yerinden oldukça uzakta vurulmuştu) yanında öylece kalakalmıştı; genç olanı kanuna karşı gelmekten tutuklanıp fotoğrafı yerel bir gazetede yayınlandı, bu durum aileyi zor duruma soktu. Aile ile araştırmacılarımızdan biri arasındaki konuşma öyle ürktüktüydü ki, aynen gerçekleştirildiği şekliyle aktarabilmek için her zamankinden fazla bir çaba sarfedilmesi gerekti.

Anne: Kent gibi bir şehirde uzun saçla, kirli giyisilerle ya da yalınayakla görülen herkes vurulmayı hak ediyor.

Araştırmacı: Bu söylediklerinizi kaydetmemin bir sakıncası var mı?

Anne: Tabii ki yok. Görevliler o sabah bunların hepsini vursaydı daha iyi olurdu.

Araştırmacı: Fakat sizin üç oğlunuz da oradaydı.

Anne: Eğer görevlilerin söylediklerine uymadıysa onlar da biçilmeliydi orada.

Psikoloji Profesörü (araya girerek): Uzun saçlı olmak birinin vurulması için geçerli bir neden midir?

Anne: Evet. Bu ülkeyi temizlememiz gerekir ve biz de uzun saçlılardan başlayacağız.

Profesör: Oğullarınızdan birinin sırf yalınayak yürüdüğü için vurulmasına izin verir miydiniz?

Anne: Evet.

Profesör: Bu tür fikirleri nereden edindiniz?

Anne: Bir taşra lisesinde öğretnenim.

Profesör: Yani siz öğrencilerinize buna benzer şeyler öğrettiğinizi mi ima ediyorsunuz?

Anne: Evet. Ben onlara gerçeği öğretiyorum. Yani, tembel, pis, caddelerde boş boş gezen ve bir şey yapmayan herkesin vurulmayı hak ettiğini öğretiyorum.(25)

"Mesleki" ve doğa-bilimleriyle ilgili konular dışındaki eğitime yapılan danışıklı saldırı artık ödenekler yoluyla yapılan normal baskı ile sınırlı değildir. Sözgelimi, California Eyalet Üniversitesi'nin Rektörü geleneksel non-konformist eğitimin yuvalandığı beşeri ve toplumsal bilimlere sınırlamalar getirilmesini istemektedir.

...birçok öğrenci üniversiteye ne aradıklarını bilmeden geliyor... belirli mesleki amaçları olmadan nerdeyse refleks olarak beşeri ve toplumsal bilimlere gidiyorlar.(26)

Bir zamanlar büyük burjuva felsefesinde gençliğin "güntümüz için değil fakat insanlığın gelecekte iyi şartlarda yaşaması, yani insanlık fikri için eğitilmesi gerektiği"(27) ilkesi yaygındı. Yüksek Eğitim Kurulu'dan, toplumun "ayrıntılı ihtiyaçları" hakkında çalışılması istenmektedir. Böylece üniversiteler "ne tür mezunlar yetiştireceklerini" (28) bileceklerdir.

Halkın tekelci kapitalist idaresi, şişirilmiş ekonomi, "savunma"nın öldürme ve katletme politikası, soykırım çılgıncılığı, savaş suçlarının olağanlaştırılması, hapiste yatanların çoğuna yapılan vahşice davranışlar günlük yaşamda korkutucu şiddet hazneleri oluşturdu. Büyük şehirlerin bazı bölümleri bütünüyle suça terkedilmiştir. Suç, kitle iletişim araçlarının hala en gözde eğlence aracıdır. Bu şiddet hala gizli olarak mevcutsa ve sözsüz olduğu veya sadece azınlıkların eylemlerinde edildiği (göstericilerin ortalığı karıştırması gibi örneğin) zaman bu, en başta güçsüz ama göze batan azınlıklara karşı yönelir. Bu azınlıklar, yerleşik sistemi rahatsız eden yabancılar, farklı görünen, farklı konuşup davranan ve toplumsal düzenin yapamayacağı şeyleri yapan (ya da yaptığından şüphelenilen) kişiler olarak belirirler. Bu tür hedeflere zenciler ve melezler, hippiler, radikal entellektüeller girer. Bütün bu saldırganlık ve hedefler proto-faşist potansiyelin *par-excellence* olduğunu gösterir.(26)

Tek karşıtçı, *politik eğitimi* üstlenen, insanların yanlış ve sakat bilincini giderek onların kendi koşullarını kendi kendilerine yaşamalarını ve bir hayati ihtiyaç olarak bunu ortadan kaldırmalarını, özgürleşmelerinin anlamını ve yollarını kavramayı sağlayacak olan etkili örgütlü bir radikal Sol'un gelişimidir.

Elbette faşizm kapitalizmi kurtaramaz; kendisi zaten kapitalist çelişkinin teröristik örgütlenişidir. Fakat faşizm bir kez yerleşti mi, zamanı belirsiz bir süre için, devrimci potansiyeli pekala yıkabilir.

Marksçı bir analiz "uzun vade"de rahatlık aramaz. Bu "uzun vade"de sistem gerçekten çökecektir. Fakat Marksçı kuram bunun yerine hangi toplum biçiminin geçeceği (geçecekse tabii) hakkında bir kehanette bulunamaz. Nesnel koşulların çatısı altında alternatifler (faşizm ya da sosyalizm) insanların aklı ile iradesine ve bilinci ile duyarlılığına bağlıdır. Bu, onlarda halen varolan *özgürlüğe* bağlıdır. Sosyalist alternatiflere karşı olarak, bir geç barbarlık (uygarlığın teknik ve bilimsel başarılarında temellenen bir barbarlık) dönemi kavramı, Marksçı kuram için merkezi önem taşır. Şu anda inisiyatif ve güç, pekala böylesi barbar bir uygarlığa döntülebilecek olan karşıdevrimin elindedir.

IV

Yeni Sol'un işleyiş bazının ABD'de (yalnızca ABD'de mi?) olması karşıdevrimin hamurundadır. Yeni Sol özellikle işçi sınıfı içinde çok zayıf görünmektedir. Halk radikalleri şiddetli bir düşmanlıkla karşılaşmakta, radikaller haklarında dava açılabilir ve eziyet edilebilecek kolay hedefler gibi görünmektedir. Ancak kapitalist gelişmenin doruğunda devrimci potansiyelin bu azlığı aldatıcıdır. Bu aşamada, kapitalizmin yeni aşamasına (tekelci-devlet kapitalizmine) karşılık gelen ve onun sonucu olan yeni bir çözülme ve devrim biçiminin ortaya çıktığını görebilsek bu aldatmaca yok olur. Ve bunu görebilmek için de Marksçı kuramın revizyondan değil restorasyondan geçirilmesi şarttır: kendi fetişizminden ve törenselleşmesinden, diyalektik gelişimini engelleyen taşlaşmış belagatından kurtarılmalıdır. Yanlış bilinç, Yeni Sol'da da Eski Sol'da da dallanıp budaklanmıştır.

Bir önceki bölümde, genişlemiş ve değişen potansiyel bir kitle tabanını ve devrimin değişen "motiflerini" beraberinde getiren eğilimle-

ri kabaca ortaya koymuştum. Bunlar yerleşik üretim tarzının karşılamayacağı ihtiyaçlar yaratırken sömürü tabanını genişleten (ve değiştiren) üretim tarzının kendisinin sonucudurlar. Sözkonusu ihtiyaçlar hala daha iyi bir yaşamla, "artan beklentiler"le ilgilidir, fakat aynı zamanda artık yalnızca insanlıktan çıkararak tam-saat çalışma ile değil insanların kendileri tarafından belirlenen, tanımlanan bir yaşamla da ilgilidirler. Bu amaç, sosyalist bir üretim tarzı temelinde, teknik ve doğal çevrenin topyekün bir yeniden yapılanmasını zorunlu kılar.

Bu tarihsel değişim sonucu, kapitalizm artık insanların hayatını yönetme, toplumu ve doğayı kendi görüntüsünde biçimleme meşruiyetini yitirmiştir. Maddi üretimin baskıcı yönetimi kırılınca, odak artık üretimin maddi sektörlerinden düşünsel sektörlerine, yabancılaşmış emekten yaratıcı çalışmaya kaymıştır. Ya da daha doğrusu, giderek teknolojik örgütlenmenin hükümlü altına giren maddi üretim insanileştirilebilir olmuştur. Ölü emeğin canlı emek üzerindeki yükü, canlı emeğin kapitalist üretimin gereklerince tabi tutulduğu mekanik ve bölük pörçük iş sürecinden tedrici olarak geri çekerek azaltulabilir. Canlı emeğin "gözetimsel" işlemlere aktarımı, bizzat maddi üretimin yönelimini ve amaçlarını değiştirme imkanını açabilir. İnsan emeği, değer yasası uyarınca metalar üreten bir meta olmak yerine, özgürlük yasası uyarınca insani ihtiyaçların (özgürleşmiş bir insan varoluşunun ihtiyaçlarının) karşılanması için üretim yapabilir; maddi ve düşünsel kültürün dönüştürülmesini içeren bir alternatif belirir. Tüketim toplumu yalnızca ekonomik değil aynı zamanda kültürel bir devrimin de hayaletini ortaya çıkarır: kültürün, artık emeğin toplumsal bölünümü içinde ayrıcalıklı bir yer almadığı yeni bir uygarlık; maddi üretim dahil toplumun bütünü, bütün alanlarını biçimleyen, egemen değerleri ve hedefleri kökünden değiştiren bir kültür.

Bu değişimin muhtusu, ideolojik bir biçimde, Yeni Sol'un kapitalist evrenin imgesine karşı çıkmakta kullandığı karşı-imgeler ve karşı-değerlerle veriliyor. Rekabetçi-olmayan bir davranış biçiminin ortaya

konusu, kaba kuvvetin reddi, işteki kapitalist verimliliğin gözden düşürülmesi, gövdenin duyarlılığının, duyusallığının onaylanması, ekolojik protesto, dış ülkelerde ve sömürgeci savaşlardaki sahte kahramanlığın aşağılanması, Kadın Özgürlüğü Hareketi (özgürleşmiş kadını sadece erkek ayrıcalıklarının baskıcı özelliklerinden eşit pay alması ile tanımlamadığı zaman), anti-erotik, püriten-plastik güzellik ve temizlik tapınmasının reddi-tüm bu eğilimler İşleyim İlkesi'nin zayıflatılmasına katkıda bulunuyorlar. İnsanların büyük çoğunluğunda bulunan derin rahatsızlığı ifade ediyorlar.

Fakat radikal hareketi "halk"tan açık bir husumetle yalıtın, tam da bu karşıdeğerler, karşıdavranışlardır. Bu yalıtımın iki köktü vardır; [1] Sosyalist, Marksist kuram ve pratiğin çalışan kesimin büyük çoğunluğu arasında zemini, etkisi olmayışı; ve bunun sonucu olarak [2] Özgür bir toplumla varolan toplum arasındaki köklü farklılığın ve özgür bir toplum kurmanın gerçek imkanlarının muğlak kalması. Bu yüzden özgürleşme bir tehdit gibi görünür: tabu olur. Ve bu tabu, Yeni Sol'un siyasi kesimi yanında hippie kesimi tarafından da bozulur. Bu iki kesim arasında, tüm örgütsel ve kişisel bağlantıların ötesinde içsel bir bağ vardır: özgürlükçü özellikler sosyalizmin, Marksçı kuramın kendisinin gelişimi içinde asgariye indirirken, ahlaki ve estetik niteliklerini yansıtır (bk. ileride 2. Bölüm). Bu kesimler bireysel düzeyde ve küçük bir grup düzeyinde sosyalizmin uç "ütopyan" yanlarını "incelerler". Halihazırdaki toplumda, toplumdışı "ayrıcalıklar" olarak, üretimsiz ve üretimkarşıtı olarak gözükürler (gerçekten böyledirler de, kapitalist verimlilik gözönüne alınırsa böyle olmaları gerekir.).

Siyasi kesimde, Yeni Sol düşünsel içeriği yüzünden görünürde seçkin bir karaktere bürünür; "işçilerden" çok "aydınların" meselesi gibidir. Hareketteki aydınların (ve aydın-karşıtı aydınların) sayısal çokluğu aslında açıktır. Bu pekala her türden aydınının hem altyapıda hem de ekonomik ve siyasi süreçlerin ideolojik kesiminde giderek daha çok kullanılmasının ifadesi olabilir. Üstelik özgürleşme, tüketim

toplumunun fetişizmini yıkabilecek kökten farklı bir bilinçliliğin (gerçek bir *karşı-bilincin*) geliştirilmesini öngerektirdiği ölçüde, yerleşik düzenin sınıflı eğitim sistemi yoluyla halkın çoğunluğunun ulaşmasını *engellediği* bir bilgi ve duyarlılık birikimini de öngerektirir. Şu an, Yeni Sol zorunlu olarak temelinde *düşünsel* bir harekettir, ve kendi safları içinde icra edilen *düşünsellik-karşılığ*ı altında Düzen'e hizmet etmektedir.

Yeni Sol'un yalıtımının bu yüzden haklı gerekçeleri vardır: Bu yalıtım, hareketin toplumsal kökü olmadığını göstermekten çok, gerçek tarihsel duruma karşılık gelmektedir; gerçekte tekelci kapitalizmin en ileri düzeyindeki *bütün kültürünün* "kesin olumsuzlanma"sını dışavurur. Bu yalıtım, devrimin beklenmedik, "ortodoks olmayan" niteliklerini, hakim kültürle (işçi sınıfı kültürü dahil!) arasındaki çelişkinin radikallliğini yansıtır. Devrimin imkanları —hayır, gerekleri— en bütünlüklü ve gerçekçi ifadelerini tam da bu aşırı *düşünsel*, ahlaki ve "fizyolojik" eğilimlerde bulur. Değişim ancak *niteliksel* ise değişimdir. Uzun sömürge toplumlar dizisini sona erdirecekse, hayatın yeni *niteliği* sona erdirecektir. Bu uç yönler, tam da çok köklü biçimde yeni olanın niteliklerinden dolayı kolayca şu ya da bu oranda keyfi yerinde aydınların ideolojik uğraşmış gibi görünebilir.

Kitlelerden, maddi kopukluğundan dolayı rahatsız olan, ileri kapitalizmin toplumsal yapısından türediğini ve bu ayrık karakterinin ancak bu yapıyı değiştirmek için girişilecek uzun bir mücadele sonucu aşılacağı kabul etmeye hazır olmayan bu hareket, aşağılık kompleksleri, bozgunculuk ve duyarsızlık yönelimleri göstermektedir. Bu tutum hippie kesiminin depolitizasyonunu ve kişiselleştirmesini besler, buna karşılık olarak siyasi kesim, kuramda ve pratikteki siyasi püritanizmini çikartır.

Devrimci-olmayan bir durumda bile Marksçı kuram pratiğın rehberi olarak kalmaktadır. Fakat burada Yeni Sol'un bir diğeri zayıflığı ortaya çıkar: Marksçı kuramın *alışkanlığa dönüştürülerek* çarpıtılması ve yanlışlanması. Açık ki, 19. ve 20. yüzyıl başı kapitalizmini çözümlemek için kullanılan kavramlar kapitalizmin şu anki haline uygulanamaz. Tarihsel kavramlar oldukları için içlerinde tarihle sınırlı işaretler taşırlar, çözümledikleri yapı da tarihsel bir yapıdır. Elbette, bütün dönemlerinde kapitalizm kapitalizmdir ve üretim tarzı örgütlenmesi tüm gelişiminin temelindedir. Ancak üretim tarzının kapasiteleri de gelişir ve bu değişimler altyapıyı da üstyapıyı da etkiler. Aynı kalan kapitalist altyapıyı toplumun diğeri kesimlerinden yalıtılmak, Marksçı kuram temelinde tarihdışı, diyalektikdışı bir soyutlamayla başbaşa bırakılır. Değişimler kapitalist çatı içinde oluşur; içsel, tedrici ve nicelikseldirler, fakat "nitel kopuş" noktasına, devrimöncesi bir duruma götüreceklerdir. Marksçı kavramları kapitalizmin gelişimiyle karşılaştırmamak ve bu karşılaşmadan siyasi pratik için gerekli sonuçları çıkarmamak "temel dağarcığın" mekanik bir yinelenmesine, Marksçı kuramın gerçeklikle doğru dürüst bir ilişkisi olmayan bir belagat içinde taşlaşmasına götürür. Ayrıca Yeni Sol'un yabancılaşmasını artırır; mesajının iletimini büyük oranda sakatlar.

Marksçı kuramın taşlaşması tam da Yeni Sol'un ileri sürdüğü ilkeyi bozuşturur: *kuram ve pratiğın birliğini*. Kapitalizmin pratiğini yakalayamayan bir kuram büyük olasılıkla, kapitalizmin yıkımını amaçlayan pratiğe kılavuzluk edemeyecektir. Marksçı kuramın katı "yapılara" indirgenmesi, kuramı gerçeklikten koparır ve ona dogmatik törenselleşmesini artıran, soyut, uzak, "bilimsel" bir karakter verir. Bir anlamda bütün kuramlar soyuttur: verili gerçeklikle, arasındaki kavramsal ayrılık, gerçekliği anlamının *ve değiştirmenin* önkoşuludur. Yine kuram, koşulların ve eğilimlerin *bütününü*, Marksçı kuramda, ta-

rihsel bütünselliğini kavradığı için zorunlu olarak soyuttur. Bu yüzden, *özgül* bir pratik hakkında hiçbir zaman karar veremez —örneğin, bazı binaların işgal edilmesi veya bazılarına saldırılması hakkında— fakat verili bütünsellik içinde belli eylemlerin *olasuluklarını* değerlendirebilir (değerlendirmelidir), yani böylesi işgal ve saldırıların mümkün olduğu bir durumun varolup olmadığını değerlendirebilir. Kuram ve pratiğin birliği hiçbir zaman dolayımız değildir. Değişim güçlerinin henüz tam hakim olamadığı verili toplumsal gerçeklik, stratejinin nesnel koşullara uyum göstermesini gerektirir —bu sözkonusu koşulları değiştirmenin öngereğidir. Devrimci—olmayan bir durum, devrimci ya da devrim—öncesi durumdan temelde farklıdır. Yalnızca kuramsal bir çözümleme, varolan durumu ve onun potansiyelini tanımlayıp ayrıştırabilir. Verili gerçeklik oradadır, kendi başına kendi hükümranlığında, kuramın geliştiği mayadır o; değişimi içinde kuramı belirlemeyi sürdüren, kuramın nesnesidir, "öteki"dir.

Yeni Sol değişim sürecinin kıvılcımını çakmakta belirleyici bir rol oynamıştır. ABD'de zenci azınlıkların harekete geçirilmesi, Hintçini'ndeki suçlu savaş siyasetini ortaya çıkaran halk muhalefeti, güçlü kitle iletişim araçları ile hükümet arasındaki çatışma —tüm bunlar büyük ölçüde Sol militanlar, özellikle de öğrenciler sayesinde kazanılmış başarılarıdır. Fransa ve İtalya'da, ekonomist sendika taleplerinin ve Sol'un bütün stratejisinin radikalleşmesi (işçi konseylerinin canlanması) reformist Komünist aygıtın güçlü hakimiyetini tehdit etmiştir (Mayıs 68'den sonraki bozguna rağmen). Bu ülkelerde de Marksçı kuramın taşlaşmışlığının karşısına, kapitalizmin dönüşümünde ve potansiyel devrim bazında temellenen bir çözümleme çıkarılmıştır. ABD'de ekonomik ve politik koşullar halen radikal bir gözdengeçirmeyi gerektiriyor; çözümleme daha yeni başladı.(30) Halen gelişmeye açık olduğu için, Yeni Sol'un Amerika Birleşik Devletleri'ndeki durumunu değerlendirmeye çalışan ileriki bölümler büyük ölçüde deneme kabininden ve bölük pörçük olacaktır.

VI

Yeni Sol'un şu anki durumu, radikal muhalefetin biçimlendiği ve ilk uluslararası etkilerini yarattığı dönemden (militan yurttaşlık hakları hareketi, savaş direniş hareketi, yüksek öğrenim kurumlarındaki aktivizm, siyasi Hippi hareketi) temelde farklıdır. Yaklaşık on yıl önce aşkın hedefler de belirginleşmişti: yeni ahlak, duyarlılığın özgürleştirilmesi, "şimdi özgürlük" talebi, kültür devrimi. Düzen hazırlıklı değildi. O zamanlar strateji kitlesel, açık ve büyük ölçüde saldırgan olabiliyordu: kitle gösterileri, bina işgalleri, eylem birliği, zenci militanların dayanışması. Yeni Sol'un etkisi açığa çıkınca dönem sona erdi. Başkan Johnson'un çekilmesi, Chicago'daki Demokratik Konvansiyon'daki çarpışma ve Hintçini'ndeki savaşın yoğunlaşması yeni dönemin başladığını işaret ediyordu. Sisteme içerden ilk gerçek tehditi işçi sınıfı değil üniversiteler ve gettolar getiriyordu. Düzen tehdidin ciddiliğini Yeni Sol'un kendisinden daha iyi kavradı. Artık sistem hazırlıklıdır — öyle ki radikal hareketin siyasi bir güç olarak hayatına devam etmesi bile sorgulama konusudur. Hareket bu yeni koşullara nasıl tepki vermektedir?

Tehlikeli oranda zayıflamış görünmektedir. Öncelikle iktidar yapısından gelen yasal ve yasa-üstü saldırgan baskının, Sol'un kendini yeterince savunmadığı bir kaba güç toplaşmasının sonucudur bu. İktidarın bu mobilizasyonu Yeni Sol içindeki iç zayıflıkları, öncelikle [1] militan muhalefet içindeki ideolojik çatışmaları ve [2] örgütlenme eksikliğini hızlandırmaktadır.

Sol her zaman bölünmüştü: bu doğaldır, çünkü özel mülkiyet ve bunun kurumlarının korunması üzerindeki temel çıkarları statükonum savunucularını kolayca birleştirirken, statükoyu ortadan kaldırmayı amaçlayanları birleştirecek böyle elle tutulur ortak bir hedef yoktur. Sol'dakiler çok çeşitli alternatif ve hedeflerin, strateji ve taktiklerin oluşturduğu açık bir ufuk altında çalışırlar.

Ancak bölünme devrimi her zaman engellemiş, hatta ertelemiş değildir; sözgelimi Menşevikler ile Bolşevikler arasındaki mücadele. Belki de "doğru" strateji yalnızca böylesi mücadeleler içinde, pratikte denenebilir. Ancak, hareket henüz halk katında kökleşemediği zaman ve her şeyden önce, sayısız zayıflığı yüzünden kolay ve etkili saldırılara maruz kaldığı zaman, diğer bir deyişle devrimci bir stratejinin değil, yalnızca böylesi bir stratejinin zemin hazırlıkları gündemde olduğu zaman durum farklıdır. Bu gibi bir durum aceleci (veya miyadı dolmuş) ideolojik çatışmaların "askıya alınarak", daha acil bir süreç olan sayısal güç elde etmeyi gerektirir. Radikal stratejide de niteliğe dönüşüm nicel büyüklüğü öngerektirir.

Bu bağlamda iletişim sorunu keskinleşir. Sosyalizmin bütünlüklü, "ütopyan" hedefleri ne kadar somut tarihsel hedefler olarak ortaya çıkarsa, kurulu söylem evreninden o kadar yabancılaşırlar. "Halk", Marksçı kuramın kavram ve önermelerine kapalı bir dil konuşur. Onun yabancı sözcüklerinden ("büyük sözler" v.s.) hoşlanmamaları, yalnızca eğitimlerinin sonucu değildir, aynı zamanda Düzen'e ve bunun sonucu olarak, Düzen'in diline bağımlılıklarının oranını ifade eder. Bu dilin bukağısını kırmak "yanlış bilinçliliği" kırmak, özgürleşme ihtiyacının ve bu hedefe yaklaşma yollarının bilincine varmak anlamına gelir. Marksçı kuram ve pratik, işçi hareketinin siyasi bilincini geliştirmeyi başarmıştı, ama Avrupa'daki 1918 devrimlerinin başarısızlığı ve kapitalist stabilizasyonun çifte etkisi sonunda tam tersi bir durum meydana geldi. Etkili sendikacılık ve etkili kapitalizmle karşı karşıya kalınca devrimci kuram soyut bir karakter kazandı — küçük azınlıkların ilgi konusu oldu. Bu karakteri önceden güçlü Marksist bir gelenegin bulunmadığı yüksek bir düzeye çıkacak ölçüde kazandı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, kuramla gerçeklik arasındaki uzaklık Marx'ın diyalektik kavramlarının "temel" bir sözlükçeye yaygın bir şekilde indirgenmesi ile büyüdü. Diyalektik kavramlar gerçekliği değişim süreci içinde kavrar; kavramın kendisinin tanımını oluşturan da bu

süreçtir. Sözelimi, klasik emperyalizmin yeni — emperyalizme dönüşmesi klasik kavramı yeniden tanımlarken, yeni biçimlerin öncekilerden nasıl türediğini gösterir. "Proleterya", "sömürü", "yoksullaştırma" gibi kavramlar için de aynı şey geçerlidir. Bu terimlerle, gerçek durumun diline çevirmeden halkı bombardımana tutmak Marksçı kuramın iletilmesi demek değildir. Bu sözcükler en çok, grup içindekiler için kimlik belirleme etiketleri olabilir (ilerici Emek, Troçkist'ler gibi); ya da klişe olarak işlev görürler, yani hiç bir işlevleri yoktur. Kapalı bir sözlük içinde anlık uyarılar olarak kullanılmaları gerçekliklerini öldürür. Marksçı kavramlar gerçekliğin ardındaki özü tanımlarlar: anlamları "görünüş"ün çözümlenışı içinde ortaya çıkar; kapitalizmin "görünüşünün" bugün 19. yüzyıldakinden çok farklıdır.

Kavramların taşlaşması (*Verdinglichung*) tekelci kapitalizmin sınıf yapısının çözümlenmesini yanlışlar. Radikal ideoloji sıklıkla bir *emek fetişizmine* yenilir; bu meta fetişizminin yeni bir türüdür (ne de olsa işgücü bir metadır), Marksçı kuramda işçi sınıfını potansiyel olarak devrimci kılan üç nitelikten ([1] Üretim sürecini yalnızca o durdurabilir, [2] nüfusun çoğunluğunu oluşturur, ve [3] kendi varoluşu bile insan olmanın olumsuzlanmasıdır), bu üç nitelikten yalnızca birincisi, Amerikan işçi sınıfının proleteryanın çağcıl mirasçısı olarak adlandırılabilir kesimine, mavi-yakalı emekçilere uygulanabilir. Ancak Marksçı kavrayış bu üç niteliğin *birliğini* savunur; nüfusun çoğunluğunu oluşturan proleterya, tatmini kapitalist olanaklarla gerçekleştirilemeyecek ihtiyaçları olması yüzünden devrimcidir. Başka bir deyişle, kapitalist üretim tarzında sömürülen sınıf olduğu için değil, bu sınıfın ihtiyaçları ve özlemi bu üretim tarzının ortadan kaldırılmasını talep ettiği için devrimin potansiyel öznesi işçi sınıfıdır. Bundan çıkan şudur: eğer işçi sınıfı artık varolan toplumun bu şekilde "mutlak olumsuzlanması" değilse, bu toplumun *içinde*, onun ihtiyaçlarını ve özlemlerini paylaşan bir sınıf olduysa, ne şekilde olursa olsun iktidarın yalnızca işçi sınıfına devredilmesi sosyalizme geçişin *niteliksel olarak* farklı

bir toplum oluşturacağını garantilemez. İşçi sınıfı bu geçişi gerçekleştirecek güç olamazsa, değişmek zorundadır.(31)

Tekelci sermayenin yarattığı fakat tatmin etmesi mümkün olmayan ihtiyaçlar, yıkıcı bir güç olarak ve çalışan kesim içinde politik bilincin gelişmesi için zemin olamazsa da *proleter* sınıf bilincinin dirilmesi olmayacaktır (bu kesindir!), emekçi sınıfı tüm diğer çalışan kesimlerin karşısına, "ücrekli emeği" sermayenin karşısına değil, bütün bağımlı sınıfları sermayenin karşısına koyacaktır. Aynı şekilde bu yeni bilinç sendika siyaseti çerçevesine karşı olacak; yerleşik üretim tarzının tamamının sonunu tasarlayacaktır. Tekelci kapitalizmin dinamiği budur: tüm halkın sermayenin yönetimine tabi olması ve bu durumun onun yok edilmesine duyulan genel ihtiyaca karşılık gelmesi. Bu gelişme başlangıçtaki sınıf kavrayışını değiştiriyor ve mavi yakalı emekçi sınıflarla çalışan halkın diğer kesimleri arasındaki keskin karşıtlığı belirsizleştiriyorsa da bu, kapitalizmin *kuramında* kavramsallaştırılması gereken kapitalizmin *gerçekliğinde* meydana gelen değişiklikler yüzündendir.

Doğru, bunlar yalnızca eğilimler. Bunlar iktidar yapısı tarafından yoğun tepkiyle karşılaşıyorlar, ve henüz işçi sınıfı ile Yeni Sol, özellikle de radikal aydınlar arasındaki uzaklığı azaltamadılar. İşçilerin aydınlara duyduğu husumeti en aza indirerek aydınlara yardım falan etmiyor: bu husumet rasyonel, temelleri de sağlamdır. Ama yine de, iki gücün birleşmesi değişimin önkoşuludur: sendika bilinci siyasi bilinç, sosyalist bilinç olmalıdır. Bu da, "işçilere giderek", grev gözcülüğüne katılarak, davalarını savunarak falan başarılamaz. Birleşim yalnızca, iki grubun her birinin *kendi temelinde* ve kendi bilincinden, dertlerinden ve hedeflerinden yola çıkarak hareket ettiği toplumsal değişim süreci içinde ortaya çıkabilir. Bu, sözcülemi İtalya'daki *Sinistra Proletaria*'nın stratejisidir: "Önceleri fabrikalardaki temel gruplarda çalışan öğrenciler ve aydınlar artık fabrikalarda ajitasyon yapmıyorlar. Burada, militan siyasi propaganda işçilerin kendileri, özellikle de genç işçi-

ler tarafından yapılır, öğrenciler de ajitasyon malzemesi sağlayarak, şehrin çeşitli bölgelerinde araştırma yaparak v.s. işçileri destekliyorlar.”(32) Fransa’da Renault-Flins fabrikasındaki *Base-Ouvrière* grubu büyük ölçüde “aydınlardan” oluşan bir *équipe exteriure* ve fabrikadaki işçilerden oluşan çok daha küçük *équipe interne* şeklinde örgütlenmiştir. İş grup hala bütün Base-Ouvrière kendi ritmini ve yönetimin kabul ettiremeyecek “ölçüde güçsüzdür”.(33) Yukarıdan almaktan ve otomatik olumsuz tepkilerden kaçınan bu (geçici) işlev bölüşümü birliği oldukça yüksek bir düzeye çıkarılabilir. Öyle ki bu düzeyde her bir grubun kendi terimleriyle ve kendi düzeyinde (fabrikada, işyerinde, büroda, komşulukta) yaşayıp ifade ettiği farklı özgül çıkarlar ortak zeminlerini ve ortak stratejilerini bulurlar. Bu “sınıf bilincinin dışarıdan geliştirilmesi”nden çok farklıdır; bugün örgütlenme görevini üstlenecek küçük gruplar *Leninist öncülerden* çok farklı olacaklardır. Bu öncüler kavramsal ve pratik olarak, kök saldıkları ve daimi bir yoksulluk ve baskı deneyimini yaşayan bir işçi sınıfının (öyle ki kaybedilen bir savaş bu sınıfın devrimci eylem için örgütlenmesine yetmişti) öncülüğünü üstlenmişlerdi. Bu kitleler toplumun maddi yeniden üretiminin insani temeliydiler. Bugünün emperyalist metropollerinde bu durum geçerli değildir.

Ayrıca, Leninist öncülerin varolan ya da oluşma durumundaki bir kitle *partisi* ile karşılıklılık bağıntısı vardı. Onun gerekçesi buydu - başka türlü Blanquizm’den başka bir şey olmazdı. Bugün Komünist partilerin hala muhalif kitle partileri olduğu yerlerde ise, bu partiler parlamento stratejilerine dayanan bir “asgari program”a bağlı kalırlar. Resmi ideolojilerinde olmasa bile pratiklerinde, işçi sınıfının çoğunluğunun ileri kapitalizmdeki siyasi zayıflığını ve devrimci- olmayan tavırlarını dikkate alırlar.(34) Hatta bu değerlendirme Sol’daki bazı radikal gruplarınkinden çok daha keskindir. Bununla birlikte, bu Komünist Partiler, reformist stratejilerine rağmen, ne yakın geçmişin ne de bugünün Sosyal Demokrasi’si *sayılamazlar*. Çünkü Sosyal De-

mokrası bir işçi sınıfı örgütlenmesi olarak varlığını sürdürmektedir ve Komünist Parti ve sendikalar da halen Sosyal Demokrasi'nin Sol'undaki tek *kitle* örgütleridir. Bu dağılım yüzünden, halen *potansiyel olarak* devrimci bir güçtürler.

ABD için (ve belki de yalnızca ABD için değil) tekелci devlet kapitalizmi koşullarında, oldukça merkezi ve hiyerarşik olarak yapılanmış bir kitle partisinin miyadını doldurmuş olduğu düşünülebilir. Böyle partiler kapitalist gelişmenin geçmiş bir dönemine, halen liberal olduğu döneme aittirler. O zamanlar, bu partiler, seçimleri boykot ettikleri zaman bile, hala çalışan parlamenter bir çatının içinde iş görüyorlardı. Ama parlamento bir karşıdevrim aracı haline geldiği zaman siyasi işleyiş mekanlarını yitirirler —bütün radikal muhalefet parlamento dışından gelmeye başlar.

VII

Sol'un Stratejisindeki dönüm noktası burada olabilir. Güç ve denetimin ölkü ölçeğindeki siyasi ve askeri Düzen'in elinde hızla toplanması, baskı makineleri tarafından yıkılmaya daha az uygun ve dağınık çözülme (disintegration) çekirdeğini daha iyi ifade eden ademimerkezi örgütlenme biçimlerine geçişi zorunlu kılmaktadır. Tekelci kapitalizm "aşağıdan devrim"e, yeni, somut bir anlam vermiştir: yıkıcı ot kökleri. Sistemin teknik ve ekonomik entegrasyonu o kadar yoğundur ki bir tek önemli noktadaki bozulma kolayca bütünün ciddi biçimde işlevini yitirmesine neden olabilir. Bu yalnızca üretim ve dağıtımın değil aynı zamanda eğitim, enformasyon ve ulaşım bölgesel merkezleri için de doğrudur. Bu koşullarda, iç çözülme süreci, aynı anda birkaç yerde oluşarak veya diğer yerlere sirayet ederek, büyük ölçüde ademimerke-

zi, dağınık, büyük ölçüde "kendiliğinden" bir karakter kazanabilir. Ancak bu tür bölgesel işlevsizleştirme ve bozma noktaları, ancak siyasi bir yön ve örgütlenme alırsa toplumsal değişimin çekirdeği haline gelebilirler. Bu aşamada, yerel tabanların asli özerkliği, hedef işçi kesiminin desteğini teminat altına almak ve üretim, dağıtım, ulaşım ve eğitimi yeniden düzenleyecek yeni kadroları yetiştirmek için belirleyici önem kazanacaktır.

Bugünlerde Yeni Sol'un radikal gruplar arasında yaygın olan siyasi kontrol merkezlerine (devlet) merkezi kitle partilerinin liderliği altındaki kitle eylemince desteklenip yürütülecek doğrudan bir saldırı düzenlenmesi anlamında "iktidarı ele geçirme" kavrayışına değinmiştim; böyle bir strateji ileri kapitalist ülkelerde gündemde değildir, olmaz da. Temel nedenler şunlardır: [1] Etkili olarak iş gören bir hükümetin elinde olağanüstü asker ve polis gücünün toplanması ve [2] işçi sınıfı arasında reformist bir bilincin yaygınlığı. Peki, tarihsel bir alternatif var mıdır?

Burjuva devriminin biçimini hatırlayalım: Feodal bir toplumda burjuvazinin ekonomik iktidarı alması, siyasi iktidarın ele geçirilmesinden önce gerçekleşmişti. Elbette bu biçim öyle hemen sosyalist devrime aktarılamaz; ama şu soru çıkar ortaya: işçi sınıfının kapitalist toplumda, devrimden önce siyasi olmasa da ekonomik iktidarı alabileceğine ilişkin bir belirti var mıdır? Eğer işçiler fabrika ve dükkanlarda denetimi ellerine alıyor ve üretimi yeniden yönetip yeniden düzenliyor olsalardı olurdu. Ama devrim tam da bu olurdu ve siyasi iktidarı öngerektirirdi. Kapitalizmde ekonomik iktidarda tedrici bir değişiklik (işçilerin talep ve başarılarının radikalleştirilmesi sayesinde nicel değişimi nitel değişime çevirecek bir değişiklik) olacağı düşünülebilir mi?

Bu yöndeki yaygın eğilim hayli belirsiz: Nitel değişim işçi sınıfını daha fazla entegre olmaya da götürebilir. İdarenin fabrikada işin bölünmesini ve atomlaşmasını azaltma ve tek işçiye ürünün daha büyük

bir ünitesi üzerinde sorumluluk ve denetim verme çabaları, entegre edici eğilimi ima ediyor. ABD'deki çeşitli elektronik fabrikalarda yürürlüğe sokulan bu tür yenilikler hakkındaki bir rapora göre(35), sonuçta ürünün kalitesi hayli artmış ve işçi işine ve şirketine karşı daha olumlu bir tavır takınmıştır.

Bu eğilimin işçi inisiyatifini, yarattıkları ürün üzerindeki, kendi tekel işleri üzerindeki kontrollerinin kapitalist üretim tarzının kendisinin sonu anlamına geleceği ölçüde köktencilleştirilmesi olası mıdır? Yoksa bu eğilim fabrikadaki hiyerarşiyi temelinden değiştirmeden zaptedilebilir mi? İşçi denetimini kapitalist hoşgörünün sınırları ötesine götürmek, işçi sınıfının üyeleri arasında radikal bir siyasi bilincin geliştirilmesini öngerektirir; aksi halde işçi denetimi yine yerleşik sisteme, onun rasyonalizasyonuna içkin olacaktır. Devrimci işçi denetimi, siyasi faktörlerin ekonomik ve teknik faktörlere öncelikli olmasını öngerektirir. Eğer Sol'un bu siyasi radikalleşmesi gerçekleşirse, sistem ademimerkezi ve bürokrasiden kurtulmuş bir şekilde zayıflayacak ve sonuçta bozulacaktır. Bu ademimerkeziyet ve bürokrasiden kurtulmuşluğun işaretlerine tekelci kapitalizmin genel durumunda da rastlanır: eşitsiz gelişme: tek tek fabrikalardaki ya da fabrika gruplarındaki işçi denetimi halen kapitalist olan toplumdaki post-kapitalist (sosyalist) birimlerin "yuvaları" (feodal toplumda burjuva iktidarının şehir merkezleri gibi).

Böylesi bir gelişme, devrimci gelenğin döl halinde kalan bir başarisını, yani yerel halk kurullarındaki kendi kendini belirleme, özyönetim (daha doğrusu özyönetime hazırlık) örgütleri olarak "konsey"lerin ("Sovyetler", *Räte*) önemini yeniden gündeme getirir. Konseylerin dirilişinin işaretleri yalnızca bürokratik kitle partilerinin tarihsel olarak miyadlarını doldurmuş olmalarında değil aynı zamanda da tarihsel mirasçıları olarak, yeni uygun inisiyatif, örgütlenme ve liderlik kaynakları bulma zorunluluğunda da bulunabilir. Otoriter kitle partisinin (daha doğrusu kendi kendini sürdüren liderliğinin) tarihsel mirasçısı anarşi

değil kendi kendine benimsenen bir disiplin ve otoritedir —yalnızca mücadelenin kendisinde ortaya çıkabilecek, mücadeleyi yürütenlerin tanıdığı bir otorite. Bununla birlikte, konseylerin kuram ve stratejisi de "aşağı" fetişizmine yenik düşmemelidir. İşçilerin, çiftçilerin, çevrenin (kısaca halkın) görüş ve iradesinin *dolaysız* ifadesi kendiliğinden ilerici ve bir toplumsal değişim gücü değildir: tersi de olabilir. Konseyler, ancak *başkaldıran* insanları temsil ettikleri ölçüde devrim organları olacaklardır. Orada böylece, fabrikalarda, bürolarda, çevrede seçilmeyi beklemek için durmuyorlar (ortaya çıkmaları için yeni bir bilinç gerekiyor; Düzen'in halkın işi ve boş zamanı üzerindeki tahakkümünün kırılması gerekiyor).

Doğrudan demokrasi, bütün yönetici delegelerin "aşağıdan" etkili bir denetime tabi tutulması, Sol stratejinin temel bir talebidir. Bu talep zorunlu olarak belirsizdir: örneğimizi öğrenci hareketinden alalım: üniversite idaresine öğrencilerin etkili katılımı. Siyasi düzlemde bu talep, öğrenci çoğunluğunun fakülteden ve idareden daha ilerici olmasını öngerektirir. Eğer tersi sözkonusuysa, bu değişim Sol'a karşı olacaktır. Önerme doğrudur ama bu talepten vazgeçilmesini gerektirmez. Çünkü, verili koşullarda (bunlar yaygın toplumsal eğilimlerde kökle-nen uzun-dönemli koşullardır), öğrenci denetiminin çok gereksinilen reformları başlatma şansı halihazırdaki hiyerarşiden fazladır, Sol stratejisi de bu koşullara yönlendirilmelidir.

Bu tür bir eleştirel değerlendirme işçi denetimi ile ilgili çok daha büyük sorunlara da uyar. Biraz önce belirsizliğini vurgulamıştım. İşçi denetimi, iş yükünün azalmasını, daha etkili örgütlenmesini, işçi insiyatüfinin gelişimini getirebileceği gibi, bu değişiklikler kapitalist girişimin işine de yarayabilir. Bununla birlikte, bu talep doğru olarak radikal strateji içinde merkezi bir yer almıştır. Çünkü bu tür bir denetim uzun vadede iş süreci ile sermayenin gerçekleştirim süreci arasındaki bağlantıyı çözerek; artık ve planlanmış modası-geçicilik üretme gereksinimini ortadan kaldırarak; teknolojiye şimdi tabi tutulduğu sınırlamalardan ve çarpıtmalardan kurtulma şansı verecektir.

"Aşağı" terimindeki belirsizlik Sol'un "iktidar halka" sloganında da vardır. Buradaki "halk", burjuva demokrasisini ayakta tutanlar anlamına gelmez. Bunlar oy verenler, vergi ödeyenler, editörlere yazdıkları mektuplarda basılmaya uygun görünen fikirlerini ifade edenlerdir. Bu insanlar, hiçbir anlamda egemen olmasalar da, zaten yöneticilerin oluşturucuları, yöneticilere bağlı, onların türevi bir iktidar olarak, dikkate değer oranda iktidara sahiptirler. "İktidar halka" bugün varolduğu şekliyle insanların (sessiz) çoğunluğuna yönelik değildir; bir azanlığa, bu çoğunluğun kurbanlarına, belki oy bile kullanmayanlara, vergi verecek hiçbir şeyi olmadığı için vergi de vermeyenlere, hapishanedekilere, editörlere mutlaka yayımlanan mektuplar yazmayanlara yöneliktir. Bununla birlikte, sloganın belirsizliği halkın, halkın çoğunluğunun hükümetlerinden *fiili olarak kopuk, ayrı* olduğu ve halkın özyönetimi için halen mücadele edilmesi gerektiği gerçeğini ifade eder. Bu hedefin halkın ihtiyaçlarında ve bilincinde radikal bir değişikliği öngerektirdiği anlamına gelir. Kendilerini özgürleştirme gücüne sahip olan insanlar, aynı bireyler olsalar da, bugün statükoyu yeniden üreten insanlar olmayacaklardır.

İnsanların kulluktan kendilerini kurtarmaları gerektiği doğru olduğu gibi, her şeyden önce kendilerini yaşadıkları toplumun, onları soktuğu halden kurtarmaları gerektiği de doğrudur. Bu asli devrim "kendiliğinden" olamaz, çünkü böylesi bir kendiliğindenlik yalnızca yerleşik sistemden türetilen değer ve hedefleri ifade edecektir. Kendini-özgürleştirme kendini-eğitmedir, ama böyle olduğu için de başkaları tarafından eğitilmeyi *öngerektirir*. Bilgi ve enformasyondan eşitsiz pay almanın toplumsal yapının bir parçası olduğu bir toplumda, eğitimciler ile eğitilecekler arasındaki ayırım ve husumet kaçınılmazdır. Eğitilmiş olanlar bigilerini, insanlara gerçek insani yeteneklerini gerçekleştirmeleri ve bunlardan zevk almalarını sağlamak amacıyla yardım etmek için kullanmaya adarlar. Tüm sahici eğitim siyasi eğitimidir: sınıflı bir toplumda da radikal muhalefetin kuram ve pratiğinde

eğitilmiş ve denenmiş liderler olmaksızın siyasi eğitim düşünülemez. Bu liderlerin işlevi de, kendiliğinden protestoyu, dolaysız ihtiyaç ve özelemleri geliştirme ve toplumun radikal yeniden yapılanması için aşma şansı olan örgütlü eyleme çevirmektir: yani dolaysız kendiliğindenliği örgütlü kendiliğindenliğe dönüştürmek.

Kendiliğindenlik otorite ile çelişmez: devrimci pratik *hayati ihtiyaçların* (gördüğünüz gibi bunlar hayatın maddi gerekliliklerine duyulan ihtiyaçlar olmak zorunda değiller) tutuşması olduğu sürece kökleri kendiliğindenliktedir. Ancak bu kendiliğindenlik *aldatıcı* olabilir; yerleşik düzenin gerektirdiği fakat insanların özgürleşmesine karşı olan toplumsal ihtiyaçların yansıtılmasından doğmuş olabilir. Bugün durum hiç olmadığı kadar böyledir. İnsanların yoğun biçimde telkin ve idare edilmesi yoğun bir karşıeğitim ve örgütlenmeyi gerektirir. Tam da bu gerekliliğin karşısına Yeni Sol içindeki anti-otoriter eğilimler çıkar.

Bu eğilimleri değerlendirmek zordur: kolayca mahkum edilemezler. Bur yandan bürokratik-otoriter kitle partisine karşı girişilen tarihsel olarak doğru muhalefetin parçasıdırlar; diğer yandan erkencidirler ve bu hareketin etkinliğini tehlikeye düşürürler. Soyut bir biçimde bugünkü radikal muhalefetin ayırdedici bir özelliğini dışavururlar. Çünkü bu muhalefet gücünü (ve hareketini) tüm *bireydeki*, diğer özgür bireylerle birlikte ve doğa ile (hem kendi doğası hem de dış doğa ile) yeni bir ilişki içinde yaşayacağı bir yaşam tarzına duyduğu hayati *ihtiyaçtaki* köklerinden alır.

Yeni bireycilik kişisel ve politik isyan, şahsi özgürleşme ile toplumsal devrim arasındaki ilişki sorununu ortaya çıkarır. Bu ikisi arasındaki kaçınılmaz karşıtlık, gerilim kolayca dolaysız bir özdeşleşmeye dönüşür, böylece ikisindeki potansiyeli de yok eder. Doğru, bireylerin kendisinde yeni bir rasyonalite ve *duyarlılık* ortaya çıkmadan hiçbir nitelik toplumsal değişim, hiçbir sosyalizm mümkün değildir: değişimin bireysel ajanlarında radikal bir değişim olmadan radi-

kal toplumsal değişim olmaz. Bununla birlikte, bu bireysel özgürleşme *burjuva* bireyini aşma anlamına gelir: bu hem kişisel, şahsi gerçekleştirim ile toplumsal performans arasındaki gerilimin oluşturduğu burjuva bireyini aşmak hem de burjuva kültürünün bir zamanlar yarattığı benlik, şahsiyet boyutunu onarmak anlamına gelir.

Ama burjuva bireyi basitçe toplumsal performansı reddederek, çekilip kendi hayatını yaşayarak aşılamaz. Elbette bireysel devrim olmadan devrim olmaz ama toplumun özgürleşmesi olmadan da bireysel özgürleşme olmaz. *Özgürleşmenin diyalektiği*: kuramın pratiğe hiçbir dolaysız aktarımı olmadığı gibi, bireysel ihtiyaç ve isteklerin siyasi hedef ve eylemlere hiçbir dolaysız aktarımı olamaz. Kişisel ve toplumsal gerçeklik arasındaki gerilim sürer; ilkinin ikinciye etkileyebileceği araç hala varolan kapitalist toplumdur. Genç Alman radikallerinden birinin ifadesiyle, yerleşik toplumun çelişkileri her birimize "zarar veriyor, aptallaştırıyor, tıkiyor, çarpıtıyor." Bu çelişkilerin çözümü yalnızca devrimin kendisinin eseri olacağı için, hareket bunlardan etkilenecektir, fakat bu çelişkiler *kavranmalı*, strateji geliştirmek için kullanılmalıdır.

Hiçbir bireysel ya da grup özgürleşim deneyi, savaştığı sistemin getirdiği bu zarardan kaçamaz. Zarar getiren unsurlar bir kenara atılmaz; bunlarla kendi zeminlerinde savaşılmalıdır. Bu da, en baştan itibaren kişisel ve tekil özgürleşmenin, reddin, çekilmenin radikal muhalefetin kendini içinde bulunduğu durum tarafından tanımlanan siyasi bağlam içinde yürütmesi gerektiği ve kuramsal ve pratik olarak Düzen'in içinde Düzen'in radikal eleştirisini sürdürmesi gerektiği anlamına gelir; başka bir deyişle, bireysel özgürleşim (red) tekil protestonun içine *genel* protestoyu dahil etmelidir. Gelecekteki özgür bir toplumun imge ve değerleri, özgür olmayan toplumdaki kişisel ilişkilerde görülmelidir. Sözgelimi, cinsel devrim, bir insanlık devrimi haline gelmezse, siyasi ahlakla çalışmazsa devrim falan değildir. Özgür olmayan bir toplumda, hiçbir birey ya da grubun özgür olmadığı yollu

acı gerçeğin bilinci, Düzen'i etkili biçimde reddetme koşulları yaratmak için girilen her çabada bulunmalıdır.

Radikal muhalefetin her eylemi *nesnel belirsizlikle* karakterize olur. Bu, hem Düzen'in bütün üzerindeki iktidarını hem de bu iktidarın sınırlarını yansıtan bir belirsizliktir. Kültür devrimini uyumlanma tehdit etmektedir: ekoloji, rock, ultramodern sanat en bilinen örneklerdir.(36) Bu tehdide karşı, şahsi ve toplumsal özgürlüğün, bütünüyle erken olan, dolaysız özdeşleştirilmesi köktencilleştirici olmaktan çok yatıştırıcı koşullar yaratır ve siyasi evrenden çekilmeye yol açar. Oysa özgürlük yalnızca siyasi evrende kazanılabilir. Belki de en ciddi yatıştırma ya da "pasifize etme" tehdidi *komünlerin* karşısındadır.

Komünler özerk, yabancılaşmamış ilişkileri denemek için olası "çekirdekler", laboratuvarlar olmayı sürdürürler. Ama yalıtım ve depolitizasyonun etkisi altındadırlar. Bu da kendini uydurma ya da teslimiyet anlamına gelir: olumlayıcı olanın nitel karşıtı değil yalnızca tersi. Burada özgürleşim Düzen'in içinde rahat etmekte, belki de Düzen'le dalga geçmektedir. Düzen'le dalga geçmenin kötü bir tarafı yoktur, fakat dalga geçmenin, siyasi güçsüzlükten kaynaklandığı için, anlamsızlaştığı, aptalca olduğu durumlar vardır. Hitler faşizmi sırasında hiciv susar: onunla Charlie Chaplin ve Kral Kraus bile başa çıkamaz.

Kendi işini yap, tamam, ama her işin yararlı olmadığını, yalnızca kendi işini yapmaktan *fazlasını* yapabilen, kendi aralarında sömürsüz bir toplum için yaşayan ve *çalışan* insanların akıl ve duyarlığına (sessizce de olsa) tanıklık eden şeyler yapmak gerektiğini öğrenmenin zamanı geldi de geçiyor bile. Kendine-gömlümlümlük ile özgürleşim, soytarılık ile ironi, suç çeteleri ile komünler (sözcüğün kendisinin kutsalı korunmalı!) arasındaki ayrımı ancak militanların kendileri yapabilir; bu mahkeme kararlarına ve polis iktidarına bırakılmaz. Bu ayrımı yapmak kendi kendine baskı uygulamayı gerektirir: devrimci disiplinin hazırlayıcısıdır bu baskı. Ayrıca *épater le bourgeois* (Ç. N.

burjuvayı şok etmek) yolundaki iyi dürtü artık hedefine ulaşamaz, çünkü geleneksel "burjuva" artık yoktur, "müstehcenlik"ten çıkıp koskoca bir iş alanı kurmuş ve siyasetinde, ekonomisinde deliliği kurum-sallaştırmış bir toplumu hiçbir "müstehcenlik" ya da delilik şok edemez.

Kendi kendini disipline eden bir örgütlenmenin zamanının gelmiş olması muhalefetin yenilgisini değil ufkunu gösterir. Hareketin, ilk kahramanlıklar dönemi, neşeli ve sıklıkla gösteri mahiyetinden olan eylem dönemlerin dönemi sona ermiştir. Kapitalist girişim global ölçekte iç sınırlarına yaklaşmakta, yoğun şiddete ve kılıf uydurmaya başvurmaktadır. İnsanın kendi hayatı ile siyasi hayat arasındaki hoş dolaysız uyum, Yeni Sol'un zayıflığının işaretiydi; *esprit de sérieux* (Ç. N. ciddiyet havası)'nın hor ve gerekli reddi de öyleydi. Eğer Yeni Sol, gerçek bir siyasi güç olmak için büyümeye devam edecekse, kendi *esprit de sérieux*'sunu, kendi duyarlılığı içinde kendi rasyonalitesini geliştirmeli, siyasi düzlemdeki Oedipus kompleksini atlatmalıdır. Standartlaştırılmış "pis dil" kullanımı, küçük burjuva anal erotizmi, güçsüz insanlara karşı pisliğin silah olarak kullanılması, bunlar yanlış hedefler gözetilen bir ergenlik isyanının dışavurumlarıdır. Hasım artık baba ya da patron ya da öğretmen ile temsil edilmiyor; politikacılar, generaller, idareciler baba değil, kontrol ettikleri insanlar da başkaldıran biraderler değil. Toplumun genelinde ergenlik isyanının kısa ömürlü bir etkisi var; genellikle çocuksu, soytarlık olarak görülüyor.

Tabii ki, soytarlık ve çocuksuluk niteliği, Düşman her yerde ve olağanüstü güçlüyken radikal muhalefetin yalıtılmış ve olağanüstü zayıf olduğu durumlarda sahici protesto eylemleriymiş gibi görünür. "Olgunluk" —tanım gereği— Düzen'den, varolandan yanadır, o zaman soytarının ve çocuğunki öteki bilgelik olur. Ancak, protesto Düzen'in kendisine ait, onun ortaya çıkardığı hüsrana ve baskıya ait özellikler kazandığında, bu tür protestolar ya umursanmamakta ya da vicdanı temiz yetkililer tarafından, halkın da geniş desteğiyle cezalandırılmaktadır.

Düzen ve liberaller tarafından şiddet eylemleri olarak mahkum edilse de (ki Düzen'in uyguladığı şiddet düşünülürken bunun ciddi bir yanlış adlandırma olduğu ortaya çıkar), Yeni Sol düzleminde açık bir eğitim işlevi olan bireysel ve grup eylemlerinin çok farklı bir siyasi ağırlığı vardır. Adaletin işletilmesindeki sınıfsal karakteri gayet açık teşhir eden mahkeme prosedürlerinin ihlali; açıkça askeri ya da politik kontrol unsurlarına hizmet eden binaların barış yoluyla işgali; açık-savaş ve ezme politikasını savunan politikacıların "sıkıştırılması" böyle eylemlerdendir. Bu eylemler yasa çıkarılarak cezalandırılabilirler, ki giderek artan bir etkililikle cezalandırılıyorlar da. Bugün bütün gösterilerin karşısına hep varolan (örtük?) baskı şiddeti çıkartılıyor: ortalık karışacak gibi. Bu toplum her Allah'ın günü kendi "meşru" şiddetini kullanır ve böylece statükoyu korurken muhalefet şiddet kullanmamayı dayatmaya çalışıyor. Bu yüzden radikal muhalefete "şiddette tutumluluk" sorunuyla karşı karşıya: göstereceği karşı şiddet pek çok şeye, hayat ve özgürlüğe mal olacak. Bu koşullarda fedakarlıkların siyasi değeri var mıdır?

Şehitlerin siyasi bir davaya yardım ettikleri pek görülmemiştir; intihar "devrimci" de olsa intihardır. Yine de, devrimcinin devrim için ölmektense yaşaması gerektiğini söylemek ikiyüzlü bir kayıtsızlık, tüm zamanlardaki komünarlara bir hakaret olurdu. Düzen'in profesyonel katillerini kahraman, başkaldıran kurbanlarını da suçlu olarak gösterdiği yerde, kahramanlık fikrini diğer yandan esirgemek zordur. Başarısızlığa mahkum, umutsuz eylem kısa bir an için adalet örtüsünü kaldırıp vahşi baskının çehresini gösterebilir; tarafsızların vicdanını etkileyebilir: gizlenen zulüm ve yalanları ortaya çıkarabilir, ödediği bedelin çok yüksek —ortak bir dava olarak kendi davasına göre çok yüksek— olup olmadığına ancak umutsuz eylemi yapan karar verebilir. Her türlü genelleştirme belirsiz, hayır, haksız olacaktır: Sistemin kurbanlarını uzun bekleyiş azabına, uzun süre acı çekmeye mahkum edecektir. Ama o zaman umutsuz eylem de aynı sonucu (belki de da-

ha kötü bir sonucu) getirir. İnsanlık dışı bir toplumun dayattığı insanlık dışı bir hesaba düşülür: kurbanların sayısı ve fedakarlıkların niceliği, elde edilmesi beklenen (beklenmesi makul olan) başarılarla göre ölçülür.

Şiddet ile devrim arasında ayırım yapılmalıdır. Bugünkü karşıdevrimci durumda şiddet Düzen'in silahıdır: her yerde, kurumlarda ve örgütlerde, işte ve eğlencede, sokaklarda, yollarda ve havada şiddet vardır. Buna karşılık, bu şiddeti sona erdirecek olan devrimci güç bugün ortada yoktur. Devrimci güç, kitlelerin ya da sınıfların sosyalist bir toplum inşa etmek için yıkabilecek eylemlerinin sonucunda ortaya çıkacaktır. Örnekler sınırsız genel grev, fabrikaların, hükümet binalarının, iletişim ve ulaştırma merkezlerinin eşgüdümlü eylemler içinde işgali ve el konulması şeklinde sıralanabilir. ABD'de böylesi eylemler için gerekli koşullar yoktur. Militan Sol'un açık işlem alanı katı sınırlar içindedir ve bunu genişletme yolundaki umutsuz çabalar hep fiziksel güç politikasına yol açmaktadır. Bu güç denetlenmeli ve hareketin içinde tutulmalıdır. Muğlak, genel, soyut hedeflere yönelik eylem anlamsızdır; daha da kötüsü hasım sayısını artırır. Örneğin: Fransa'da genellikle yönetici sınıfa değil, "halk"a zarar veren aptalca sabotaj ve yıkım eylemlerine yol açan "sıcak yaz" sloganı; ya da halkın "savaşın suçluları" olarak görmediği şirket bina ve bürolarının yıkımı ve buna benzer hareketler.

VIII

Çoğunluğun "doğrudan demokrasisi" hala sosyalizmin inşasının hükümet ya da yönetim biçimi olarak kalırken, "burjuva demokrasisi" artık sosyalizme geçişi sağlayacak "işlemler alanı" nı sağlamıyor. Ar-

tık varolmadığı yerde de bulunması mümkün değil: tekelci kapitalizmin totaliter eğilimi bu stratejiyi engeller; kapitalizmin sözde -demokrasisinin gözden düşürülmesi potilik karşı-eğitimin bir parçasıdır. Ancak bu eğitim bu sözde-demokraside *sahici* olan şeyleri hesaba katmalıdır: insanların ölüm kalımını belirleyen kararlar halkın (hatta Kongre'nin) kontrolünün ötesinde bir yönetici sınıf tarafından alınırken, görüşlerini ifade eden, verili alternatifler arasında seçim yapan ve böylece politikayı belirleyen entegre, tutucu çoğunluktur(37)

Bu demokrasinin egemenliği hala özerk yerel bazların inşası için açık kapı bırakmaktadır. Üretim ve denetiminin artan teknolojik-bilimsel gerekleri, üniversiteleri böyle bir baz haline getirmektedir: öncelikle sistemin kadroları için yetiştirme okulları olduğundan sistemin kendisi için, fakat aynı zamanda da gelecekteki *karşı*-kadroların eğitimi için. Hala öğrenci hareketi içindeki yaygın aşağılık kompleksiyle, öğrencilerin "yalnızca" aydın, ayrıcalıklı bir seçkinler zümresi oldukları ve bu yüzden de yalnızca kendi konumunu terkederse etkili olabilecek ikincil bir güç oldukları yollu anlayışla savaşmak gerekmektedir. Bu anlayış, varolan güçlere karşı her türlü gösteride hayatlarını feda edenler ve hayatlarını riske atanları incitir. Eğer, Üçüncü Dünya'da öğrenciler gerçekten devrimci öncüler ise, binlercesi terör kurbanı olmuş ise, özgürleşim kavgasındaki rolleri oluşmakta olan global devrimin bir özelliğini, radikal bir bilincin belirleyici gücünü göstermektedir. Üçüncü Dünya'da militan öğrenciler doğrudan halkın isyanını dile getirir; ileri kapitalist ülkelerde ise (hentüz) bu öncü işlevleri olmasa da, ayrıcalıklı konumları onların kuramsal ve pratik olarak kendi tabanlarında —daha geniş mücadele için kopuş tabanı— bu tür bir bilinci geliştirmelerine imkan tanır. Emek fetişizmine yakalanan öğrenci hareketi hala üstyapıdaki tabanlarının kampüslerde olduğunu "teslim etmekte" isteksiz davranıyor (tabii doğrudan doğruya reddetmiyorsa). Dahası bu taban, kampüslerden "eğitilmiş emeğe" ihtiyaç duyulan ekonomik ve politik *kavramlara* kadar uzanır. Elbette, bu ku-

rumlarda, daha yüksek konumdaki kadrolar bağlanacak, hiyerarşinin parçası olacaklardır. Fakat değersiz konumları ve şansları bu bağlanmayı zayıflatarak ve eğitimlerinde özgürleştirici olanaklar ile fiili bilim ve teknoloji kulluğu arasında bulunan çatışmayı keskinleştirecektir. Ancak, bu çatışmanın çözümlü hiçbir zaman bilimin içsel gelişimini sonucu olmayacaktır: Yeni bilimsel devrim, toplumsal devrimin parçası olacaktır.

Öğrenci hareketinin tabanını genişletmek için Rudi Dutschke *kurumlar içinde uzun yürüyüşü* önermiştir: yerleşik kurumlarda çalışırken onlara karşı çalışmak; ama yalnızca "içerde sıkılarak" değil, daha çok "iş yaparak", (bilgisayar programı ve okumayı, eğitimin tüm aşamalarında öğretebilmeyi, kitle iletişim araçlarını kullanmayı, üretimi düzenlemeyi, planlanan modası-geçmeyi farkedip bundan kaçınmayı, dizayn yapmayı v.b.) öğrenerek ve aynı zamanda başkaldırıyla birlikte çalışırken kendi bilincini koruyarak.

Uzun yürüyüş, karşıkurumlar kurma yolunda yoğun çabayı da içerir. Bu kurumlar uzun zamandır hareketin amaçlarından biriydi, fakat zayıflıklarından ve düşük kalitelerinden büyük ölçüde geçim kaynaklarının olmayışı sorumludur. Rekabetçi hale getirilmelidirler. Bu, radikal, özgür medya'nın geliştirilmesi için özellikle önemlidir. Yeni Sol'un yaltımlılığının nedeni, büyük ölçüde enformasyon ve bilgi zincirlerine eşit ölçüde ulaşamayışıdır. Bağımsız okulların ve "özgür üniversiteler" in geliştirilmesinde de aynı şeyler olmuştur. Rekabetçi olabilirler, yani bir boşluğu doldurdukları ya da nitelikleri farklı olmakla kalmayıp daha üstün de olduğu zaman Düzen eğitime karşı çıka bilirler. Etkili karşıkurumların işleyebilmesi için büyük fonlar toplanması için bir takım ödünler vermek gerekiyor. "Liberallerin" bütünü bütüne reddinin zamanı geçti— ya da daha gelmedi. Radikalizmin savaşa, enflasyona ve işsizliğe karşı olan "meşru" protestolardan ve yurttaşlık haklarının savunulmasından —hatta yerel seçimlerdeki "ehveni şer"den— kazanacağı çok şey var.

Üniversitelerin şu dönemde oynadıkları kilit rolü vurgulamıştım: hala karşı-kadroların yetiştirileceği kavramlar olarak iş görebilirler. Bu hedefe ulaşılması için gerekli olan "yeniden yapılanma", belirleyici öğrenci katılımından ve otoriter-olmayan öğrenimden daha fazla bir anlama gelmektedir. Üniversiteyi bugün ve yarın için "alakalı" hale getirmek, daha çok, uygarlığın bugünkü ve gelecekte olabileceği halini oluşturan olgu ve güçleri sunmak alamına gelir; bu da siyasi eğitimidir. Çünkü tarih gerçekten tekerrür eder: durdurulması gereken egemenlik ve boyun eğmenin bu tekerrürüdür, bunu durdurmakta, doğuşunu ve yeniden üretiliş yollarını bilmeyi, eleştirici düşünceyi öngerektilir.

Bu uzun yürüyüşte, militan azınlığın kapitalist ülkelerde güçlü, anonim bir müttefiği vardır: kapitalizmin köttüleştiren ekonomik-politik koşulları. Doğru, bu koşullar tam anlamıyla gelişmiş faşist sistemin habercisi olabilirler; Yeni Sol bu gelişimin sosyalizmin gelişimini hızlandıracağı yolundaki feci anlayışla enine boyuna mücadele etmelidir. İç çelişkiler hala kapitalizmin çöktüğünü hazırlar, fakat bu çöküşten sonra pekala kapitalist denetim altındaki geniş kaynaklara dayanan faşist bir totaliter aşama da gelebilir. Çelişkileri yeniden üretecektir, ama global ölçekte. Ve global ölçekte hala ele geçmemiş egemenlik, sömürü ve yağmacılık alanları vardır. Sosyalizm düşüncesi tarihsel zorunluluğu belirsiz (ve şüpheli) bir geleceğe kadar uzanıyorsa bilimsel karakterini yitirir. Nesnel eğilimler sosyalizmi hazırlarlar, ama ancak sosyalizm için mücadele eden öznel güçler, bu eğilimleri sosyalizm yönüne —şimdi, bugün ve yarın ve ertesi günler— çekebilirse... Kapitalizm kendi mezarkazıcılarını üretir —fakat bunların çehreleri yoksulların, aç açıklarınkinden çok farklı olabilir.

2. DOĞA VE DEVRİM

I

Yaklaşmakta olan devrimin yeni tarihsel modeli, yansımasını belki de en iyi, muhalefetin "biçim"inin radikal değişiminde, yeni bir duyarlılığın oynadığı rolde bulmaktadır. Bu yeni boyutu *Özgürleşme Üzerine bir Deneme*'de kıasca açıklamışım; burada ise neyin söz konusu olduğunu, yani, insanla doğa arasındaki —kendi doğası ve dış doğa arasındaki— yeni ilişkiyi belirtmeye çalışacağım. Doğanın radikal dönüşümü, toplumun radikal dönüşümünün bütünsel bir parçası durumuna gelir. Bu yeni duyarlılık, gruplarda ya da bireylerde görülen, yalnızca "psikolojik" bir fenomen olmaktan öte, toplumsal değişimin bireysel bir ihtiyaç haline geldiği araç, "dünyayı değiştirme"nin siyasi pratiği ve kişisel kurtuluş dürtüsü arasındaki dolayımıdır.

Oluşmakta olan birşey varsa, o da doğanın ihlalinin insanın ihlalinin, daha da şiddetlendirdiği sömürgeci toplumlara karşı mücadelede doğanın bir müttefik olarak keşfi, ya da daha çok yeniden keşfidir. Doğanın özgürleştirici güçlerinin ve bunların özgür bir toplumun yapılındaki hayati rolünün keşfi, toplumun değişiminde yeni bir güç haline gelir.

İnsanın özgürleşmesinin aracı olarak doğanın özgürleşmesi neleri içerir?

Bu doğa kavrayışı şunlara gönderme yapar: [1] *İnsan* doğası: insanın rasyonalitesini ve deneyimini oluşturan asli tepki ve duyuları, ve [2] *dış* doğa: insanın varoluşsal çevresi, toplumu biçimlemek için "doğa ile mücadele" ettiği yer. Doğanın bu iki belirlemede de tarihsel bir kendilik olduğunun en baştan vurgulanması gerekir: insan doğayla, toplum tarafından dönüştürülmüş biçimiyle, devamlı artan bir oranda, teknolojik, araçsal bir rasyonalite haline gelen kapitalizmin gereklerine bağlı özgül bir rasyonaliteye tabii kılınmış olarak karşı karşıyadır. Bu rasyonalite aynı zamanda insanın kendi doğasına, kendi asli dürtülerine sokulmuştur. Günümüzde asli dürtülerin yerleşik düzenin ihtiyaçlarına uyum sağlamasının tipik biçimlerinden sadece ikisini hatırlatmak gerekirse: saldırı hareketinin teknik araçlara aktarılması ile *saldırganlığın* toplumsal olarak yönlendirilmesi böylece suçluluk duygusunun azaltılması; ve —suçluluk duygusunun azalmasını sağlayan ve böylece "meşru" tatminin değerli kılınmasına neden olan— kontrollü desüblimasyon ve plastik güzellik endüstrisi aracılığı ile *cinselliğin* toplumsal olarak yönlendirilmesi.

Doğa tarihin bir parçasıdır, tarihin nesnesidir; bu yüzden, "doğanın özgürleşmesi" teknoloji öncesine dönüş anlamına gelemez, insanı ve doğayı, sömürünün hizmetindeki bilim ve teknolojinin yıkıcı kötü kullanımından kurtarmak için teknolojik uygarlığın başarılarının kullanımını geliştirmek anlamına gelir. Böylece yeni teknolojik tabanda zanaat işçiliğinin yok olmuş bazı özellikleri de tekrar ortaya çıkabilir.

Yerleşik toplumda, bizzat daha da etkili bir biçimde kontrol altında tutulan doğa, zamanla insanın kontrol edilmesini sağlayan bir diğer boyut haline gelmiştir: toplumun ve iktidarın yaygın silahı olmuştur. Ticarileşmiş doğa, kirlenmiş doğa, militarize doğa, sadece ekolojik anlamda değil, aynı zamanda varoluşsal bir anlamda da insanın yaşam alanını daraltmaktadır. Bu doğa, insanın çevresinin erotik kathexisini

(ve dönüşümü) engelliyor: yabancılaşmanın bu yüzünde ve ötesinde, insanı, kendisini doğa içinde bulmaktan alıkoyuyor; bu doğa aynı zamanda insanın, doğayı kendi gerçekliği olan bir özne olarak tanımasını engelliyor (ortak bir insan evreninde yaşanacak özne olarak). Bu yoksunluk doğanın, örgütlü olduğu kadar kendiliğinden olan kitlesel eğlencelere ve birlikteliklere açılmasıyla da giderilememiştir (sadece doğanın ihlalini artıran düş kırıklığının boşalımıdır bu).

Doğanın özgürleşmesi, doğadaki yaşam – artırıcı güçlerin elde edilmesi, yani bitmez tükenmez rekabetçi hareketlerin içinde harcanmış bir hayata yabancı olan duryusal estetik niteliklerin elde edilmesidir: bunlar *özgürlüğün* yeni niteliklerinin nasıl olacağına dair bize fikir verirler. O zaman "kapitalizmin ruhu"nun özgürleşmiş doğa düşüncesini reddetmesi ya da bununla alay etmesi, bu düşüncüyü şiirsel imgelere aktarması şaşırtıcı olmaz. Doğa yalnız bırakılıp da "rezervasyon" olarak korunduğu zaman, saldırganca bir bilimselliğe maruz kalır: burada doğa hükmedilmek için vardır, değerden bağımsız bir madde, bir malzemedir. Doğanın, toplumun belli bir biçimiyle ilgili olan bu kavranışı *tarihsel* bir a priori'dir. Özgür bir toplumun çok farklı bir a priori ve çok farklı bir amacı olabilir; bilimsel kavramların gelişmesi, korunması ve "geliştirilmesi" gereken bir yaşam bütünlüğü olarak doğanın deneyiminde temellenebilir, ve teknoloji bu bilimi yaşam alanının yeniden yapılanmasına uygulayabilir.

Doğaya hükmederek insana hükmetme: insanın özgürleşmesi ile doğanın özgürleşmesi arasındaki somut bağ, güntümüzde ekoloji dürtüsünün radikal harekette oynadığı rolde açık hale gelmiştir. Havanın ve suyun kirlenmesi, gürültü, endüstri ve ticaretin açık doğal alanlara tecavüzü, köleliğin, mahkumiyetin fiziksel bir görüntüsüdür. Bunlara karşı girişilen mücadele siyasi bir mücadeledir; doğanın ihlalini kapitalist ekonomiden ayrılmayacağı açıkça ortadadır. Oysa aynı zamanda, ekolojinin siyasi işlevi kolayca "nötralize" edilerek Düzen'in güzelleştirilmesine hizmet edebilir. İşte, sistem tarafından oluşturulan bu fizik-

sel kirlenmeye karşı —aynı zamanda zihinsel kirliliğe de karşı— burada ve şimdi savaşmak gerekir. Ekolojiyi, kapitalist çatıya dahil edilemediği bir noktaya götürmek, öncelikle, bu dürtüyü kapitalist çatı içinde yaymak demektir.(1)

Toplumsal kuramda doğayla özgürlük arasındaki ilişkinin açıkça belirtilmesine ender rastlanır. Marksizmde de doğa hemen hemen tımtıyla bir nesne, insanın "doğayla mücadele"sinde onun düşmanı, üretici güçlerin daha da rasyonel olarak geliştirileceği alandır.(2) Fakat bu biçimiyle doğa, kapitalizmin *oluşturduğu* şekliyle karşımıza çıkar: insanın ve şeylerin yönetilmelerini genişletme ve sömürmenin maddesi, hammaddesi olarak. Doğanın bu görüntümlü özgür bir topluma uyar mı? Doğa yalnızca bir üretici güç müdür, yoksa "kendisi için" —bu şekildeki bir varoluşta aynı zamanda *insan için*— olarak da var mıdır?

İnsan doğasına yaklaşırken, Marksizm de doğal temelin toplumsal değişim üzerinde oynadığı rolü küçültmek için benzer bir eğilim göstermektedir — ki bu eğilim Marx'ın ilk yazuları ile tam anlamıyla çelişmektedir. Tabii ki sosyalizmde insanlar kendi istek ve yeteneklerini —tarihte ilk kez— ortaklaşa geliştirip gerçekleştirecekleri için "insan doğası" farklı olacaktır. Fakat bu dönüşüm yeni sosyalist kurumların sadece yan ürtümlü şeklinde gelecektir. Siyasi bilinçlenmenin gelişimine Marksistlerin yaptığı vurgu, bireylerin özgürleşmelerinin kökenlerine, yani, bireylerin kendi dünyalarını ve kendilerini doğrudan ve çok derin bir şekilde yaşadıkları (*duyarlıklarında*, içgüdüsel ihtiyaçlarında) yerlerdeki toplumsal ilişkilerin kökenlerine çok az önem verir.

Özgürlük Üzerine Bir Deneme'de, bu boyutta bir değişim olmadığı sürece, yaşlı Adem'in yeni toplumda yeniden üretileceğini ve özgür bir toplumun yapısının, dünyanın tanıdık yaşantısından —kötürüm olmuş bir duyarlıktan— bir kopuşu *öngerektirdiğini* belirtmişim. Yerleşik sistemin rasyonalitesi tarafından koşullandırılan ve "içerilen" duyu deneyimi, insan özgürlüğünün imkanlarının hiç alışılmamış tecrübelerine karşı insanın "bağışıklık" kazanmasını sağlama eğilimin-

dedir. Radikal, nonkonformist duyarlılığın gelişimi, gelişmiş kapitalizm tarafından mükemmelleştirilen önceden görülmemiş büyüklükteki toplumsal kontrol (ki varoluşun içgüdüsel ve fizyolojik katmanlarına kadar uzanan bir kontroldür bu) karşısında politik açıdan hayati bir önem kazanır. Öte yandan, direniş ve başkaldırı da, bu düzlemde hareket etmekte ve işlemektedir.

"Radikal duyarlılık": bu kavram, duyuların akli biçimlemedeki (yani, dünyanın düzenlendiği, yaşantulandığı, değiştirildiği kategorileri biçimlemedeki, aktif, kuramsal rolünün üzerinde dindir. Duyular salt pasif, alıcı değildirler: deneyimden aldıkları ilk veriyi tabi kıldıkları kendi "bileşimleri" vardır. Ve bu bileşimler Kant'ın, duyu verisinin değiştirilemez bir a priori düzenlemesi olarak gördüğü gibi sadece "sezgi biçimleri" (zaman ve uzam) değildirler. Bunun yanında, deneyimin ampirik (örn. tarihsel) a priorisini oluşturacak daha somut, dana "maddi" bileşimler de olabilir. Dünyamız sadece zaman ve uzamın katışksız biçimlerinde değil, aynı zamanda bu biçimlerle birlikte duyuların bütününde de —sadece gözün (sinopsis) değil, aynı zamanda bütün insan duyularının (duyma, koku alma, dokunma, tad alma) nesnesi olarak— oluşmaktadır. Eğer toplumsal değişim radikal, niteliksel bir değişim olacaksa işte dünya deneyiminin bu niteliksel, asli bilinç dışı (ya da daha çok bilinçöncesi) yapısı, bu asli deneyimin kendisi radikal olarak değişmelidir.

II

Duyarlılığın yıkıcı potansiyeli ile özgürleşim alanı olarak doğa, Marx'ın "Ekonomik ve Felsefi Elyazmalar"ının merkezi temalarıdır. Defalarca okunmalarına ve yorumlanmalarına karşın, yazıların bu te-

maları büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Son zamanlarda, Elyazmaları, bürokratik-otoriter Sovyet modeline karşı olarak "insancıl sosyalizm" kavramını doğrulamada yardımcı olmuştur; Stalinizm ve post-Stalinizm'e karşı mücadelenin hız kazanmasına güç sağlamıştır. Bana göre, "bilim öncesi" özelliğine ve Feuerbach'ın felsefi natüralizminin (doğalcılık) yaygınlığına karşı bu yazılar, sosyalizmin en radikal ve ayrılmaz düşüncesini benimser, ve tam da burada "doğa", devrim kuramında yerini bulur.

Elyazmalarının başlıca kavramlarını kısaca hatırlatacağım. Marx, "insan duyuları ve niteliklerinin tümtüyle özgürleşmesi"nden(3) sosyalizmin özelliği diye söz eder: sadece bu özgürleşme "özel mülkiyetin aşılması" olur. Bu, yeni tip bir insanın, doğası, fizyolojisi sınıf toplumdaki insandan farklı bir insanın ortaya çıkması anlamına gelir: "toplumsal insanın *duyuları*, toplumsal olmayan insanın duyularından *farklıdır*."(4)

"*Duyuların özgürleşmesi*", toplumun yeniden yapılanmasında duyuların "elverişli" hale geldiğini, insanla insan, insanla şeyler, insanla doğa arasında yeni (sosyalist) ilişkileri meydana getirdiğini ifade eder. Fakat duyular aynı zamanda yeni (sosyalist) rasyonalitenin "kaynağı" da olabilir (sömürüden kurtularak). Özgürleşmiş duyular, kapitalizmin araçsal rasyonalitesini kendinden uzak tutarken, başarılarını koruyacak ve geliştirecektir. Bu amaca iki yoldan ulaşacaklardır: *negatif olarak* —Ego, öteki, ve nesne dünyası, bir saldırgan kabulleniş, rekabet ve savunucu sahiplenme bağlamında yaşantılanmayacakları için; *pozitif olarak*— "doğanın insanlar tarafından mülk edinilmesi" ile, yani doğanın "bir tür varlığı" olarak insan varlığı için bir çevreye dönüştürülmesiyle, özgül insan yeteneklerinin (yaratıcı, estetik yeteneklerin) özgürce geliştirilmesiyle.

"Yalnız insanın temel varlığının nesnel olarak ortaya çıkan zenginliği sayesinde ki, öznel insan duyarlığının zenginliği (müziğe duyarlı bir kulak, güzeli seçen bir göz, özete insani doyum sağlayabilen

duyular, kendilerini insanın temel güçleri olarak ortaya koyan duyular) işlenebilir ya da ortaya çıkabilir."(5) Özgürleşmiş duyular, kendi temelleri doğrultusunda ilerleyen bir doğal bilimle birlikte, doğanın "insani temellüklü"ne yol gösterecektir. O zaman doğa, "salt yarar olmaktan çıkacak"(6), sadece madde —organik ya da inorganik madde— olarak değil, aynı zamanda, kendi içinde bir yaşam gücü, hem özne – hem nesne olarak ortaya çıkacaktır(7). Hayatta kalmak için çabalamak, insanın ve doğanın ortak özüdür. İnsan, o zaman bir yaşayan nesne oluşturacak, duyular "kendilerini, şey adına şeyle ilişkilendireceklerdir."(8) Ve bunu da ancak şeyin kendisi, nesnelleştirilmiş insani *Verhalten*, insan ilişkilerinin nesnelleştirilmesi olduğu ve böylelikle insana insani olarak bağladığı ölçüde yapabilecektir.(9)

Bu oldukça bilim dışı, metafizik tasarım, olgun materyalist kuramı sezdirmektedir: şeyler dünyasını, insan emeğiyle biçimlenmiş, nesnelleşmiş insan emeği olarak kavrar. İmdi, eğer insan etkinliğinin bu şekilde biçimlenmesi açgözlü ve sınırlayıcı bir toplumun teknik ve doğal ortamını oluşturuyorsa, aynı şekilde, insani olmayan bir doğanın oluşmasına neden olacak; ve radikal toplum değişimi, doğanın radikal dönüşümünü içerecektir.

Doğa bilimi hakkında da ne söylenebilir? Özneliğin görüntümü olarak doğa: bu düşünce teleolojiden ayrılmaz görüntüyor —Batı biliminde uzun zamanlardan beri tabu olan bir düşünce. Nesne olarak doğa, maddeye kapitalistçe davranışın evrenine, bu tabunun atılmasına izin vermeyecek kadar iyi uymuştur. Bu durum, aynı tabunun başarısı olan doğa tizerinde artan etkili ve karlı hakimiyet tarafından da tamamen doğrulanmış görünmüştür.

Doğanın özne olarak tanınmasının bilimsel nesnellikle bağdaşmayan metafizik bir teleoloji olduğu doğru mudur? Jacques Monod'nun biliminde nesnellüğün anlamı hakkında dediklerini dinleyelim:

Göstermeye çalıştığım.....bilimsel tutumun, nesnellik postülası dediğim şeyi içerdiği'dir. Yani evrende, planın, amacın olmadığını ifade eden temel postüla.(10)

Doğayı özgürleştirme düşüncesi, evrende bir planı ya da bir amacı gerekli kılar: özgürlük, insanların yegane planı ve amacıdır (şimdi doğaya da bu özellik atfedilmiştir). Ancak bu düşünce, doğanın böyle bir girişime müsait olduğunu ve doğada çarpıtılmış ve bastırılmış güçlerin —insan özgürleşmesini destekleyebilen ve arttırabilen güçler— varlığını gerekli kılar. Doğanın bu kapasitesi "şans" ya da "kör özgürlük" olarak adlandırılabilir, ve insana, bu körlüğü gidermek için nasıl bir çaba gerektiği konusunda iyi bir fikir verebilir. Adorno'nun söyleyiyle: doğaya "gözlerini açması", "zavallı yeryüzünde nasıl olabileceyse öyle olmasını" sağlamak için yardım etmek.(8)

Özne olarak doğa; teleolojisiz, "plansız" ve "amaçsız": bu, Kant'ın "amaçsız amaçlılık" tasarımına çok iyi uyar. Üçüncü Eleştirinin en ileri kavramları, henüz gerçek devrimci anlamlarında incelenmedi. Sanattakmi estetik biçim, karşılıklı ilişki içinde olduğu ya da daha çok aranılan özellik olarak, doğda da vardır (*das Naturschöne*). Güzellik düşüncesi sanata olduğu kadar doğaya da ait ise, bu sadece bir analogi ya da insan düşüncesinin doğaya aktarılmış şekli değildir — özgürlüğün simgesi olarak estetik biçimin, doğal evren kadar insanın da varoluşunun bir şekli (ya da anı?), nesnel bir nitelik olduğunun kavranışıdır. Böylece Kant, doğadaki güzelliği, doğanın "özgürce, kimyasal kanunlara göre de estetik amaçla kendini biçimleyebilme yeteneği"ne atfetmektedir.(12)

Marxçı kavrayış doğayı —doğanın *kendi* hız verici güçlerinin ve niteliklerinin yeniden keşfedilip özgürleştiği bir noktada— insan hazlarına uygun bir ortam haline geldiği bir evren olarak görür. Kapitalist doğa sömürsünün tam tersine, doğanın "insani temellüklü" şiddetsiz, yıkıcı olmayan bir şekilde olacaktır: doğadaki mevcut yaşam arttırıcı, duyusal, estetik niteliklerde merkezileşecektir. Dönüştürülmüş, "insa-

nileştirilmiş" doğa böylece, insanın kendini gerçekleştirme çabasına karşılık verecektir, hayır, doğanın dönüştürülmesi, "insanileştirilmesi" olmaksızın gerçekleştirilemez.(13) Şeylerin kendilerine ait "içsel ölçüleri" (*inhärentes Mass*) vardır: bu ölçü onların içindedir, içlerindeki hapsolmuş potansiyeldir; sadece önsan bunu özgürleştirebilir, ve böyle yapmakla da kendi potansiyelini özgürleştirir. "Güzelliğin yasaları-na göre şeyleri biçimleyebilen"(14) tek varlık insandır.

Özgürleşmenin estetiği, özgürlüğün "biçimi" olarak güzellik: Marx, bu insanbiçimci, idealist kavrayıştan tereddütle uzaklaşmıştır sanki. Yoksa, görüntüde idealist olan bu kavrayış daha çok *materyalist tabanın genişlemesi* midir? Çünkü, "insan doğrudan doğruya *doğal bir varlık*"; yaşamının nesnelere gibi "gerçek, duyuşsal nesnelere" olan, "maddi, yaşayan, gerçek, duyuşsal, nesnel bir varlıktır".(15) Nesnel dünyanın "temellüklü"nde de insanın duyuları ("biçimleri doğrudan doğruya toplumsal olan organları gibi")(16) aktif, pratiktir; bunlar insanın toplumsal varoluşunu, "nesnelleşmesini" ifade ederler. Bu artık Feuerbach'ın "natüralizm"i değil, tersine, Tarihsel Materyalizm'in, insanın özgürleşmesinde hayati rol oynayacak bir boyutta genişlemesidir.

Fakat burada, doğanın "insani temellüklü" ile özgürleşmesi düşünce-cesinin içinde belli bir sınır var. Estetik boyut özgürlük için hayati bir boyuttur, doğru; şiddetle, zulümle, vahşilikle bağdaşmaz ve bu yüzden de özgür bir toplumun esaslı bir niteliği —ayrı bir "yüksek kültür" alanı değil, böyle bir toplumun *yapılanmasında* bir dürtü ve *motiv* olarak— haline gelir, doğru. Henüz tam kavranmamış ve belki de kavranamayarak bazı katı gerçekler süpheciliği beraberinde getiriyor. Doğanın insani temellüklü, insan türünün fiziksel tıremesinin devamı için hayvan yaşamının her gün kurban edilmesini gerektirirken, şiddetten, zulümden ve katlıktan uzak kalmayı hiç başarabilir mi? Doğaya "doğa adına" davranmak kulağa hoş geliyor, ama bu tabii ki hayvanların yenmesi adına davranmak değildir, hatta ne de bitkilerin. Bu

savaşın sonu, hayvanlar dünyasının mutlak barışı – bu düşünce olsa olsa Orfeus mitine aittir, hiç bir akla yatkın tarihsel gerçekliğe değil. İnsanın insana verdiği acı düşünülürken, vejeteryanizm ya da sentetik yiyecekler için evrensel bir seferberlik henüz "çok erken" görünüyor; şimdiki durumyla dünyada *insan* dayanışması öncelik kazanmalıdır. İmdi, "düzenleyici akıl düşüncesi" altında, insanın hayvan dünyasına verdiği acının azaltılması için gereken çabayı kararlaştırarak oluşturmayacak hiçbir özgür toplum düşünülemez.

Marx'm, doğanın insani temellüklü tasarımı, biraz da hükmetmenin *gururu* bulunmaktadır. Ne kadar insani olursa olsun "temellük" (canlı) nesnenin (yaşayan) bir özne tarafından temellüktür. Bu, temellük eden öznenin başka olan, tamamıyla kendisi adına nesne olarak varolan —yani özne olarak— şeyi *incitir*. Hangi durumda bu ilişkinin bir mücadeleye dönüşeceği bilinmemesi, nesnenin insana düşman olmasına neden olabilir; fakat mücadele sinip yerini barışa, sükuna ve gerçekleşime de bırakabilir. Bu durumda, temellük değil ama onun olumsuzlanması, sömürsüz bir ilişki olacaktır: teslimiyet, "bırakın olsun"culuk, kabullenme.... Fakat bu tür teslimiyet maddenin nüfuz edilmesi olanaksız direnişle karşılaşır; doğa "tin" in görüntü değil, daha çok onun temel *sınıridir*.

III

Doğanın toplumsal değişim boyutu olarak tarihsel kavranışı, teleolojii içermese ve doğaya bir "plan" atfetmese de, doğayı öznesnesi olarak kavrar: kendi imkanları, zorunlulukları ve olasılıklarıyla bir *kozmoz* olarak. Bu imkanlar, sadece kuram ve pratikteki değerden bağımsız işlevler anlamında değil, aynı zamanda *nesnel değer* ta-

şıyıcılar anlamında da olabilirler. Bunlar "doğanın ihlali", "doğanın ilgası" gibi deyimlerde ifaoelerini bulurlar. İhlal ve ilga o zaman, doğaya karşı yapılan insan eyleminin, doğayla insanın karşılıklı ilişkisinin, doğanın belirli nesnel *niteliklerine* —yaşamın değerinin arttırılması ve devamı için gerekli olan niteliklere— zarar verdiği anlamına gelir. Bu tür nesnel zeminler üzerinde insanın kendi insani yeteneklerine doğru özgürleşimi doğanın özgürleşimi ile bağlanır, "hakikat", doğaya sadece matematiksel anlamda değil, varoluşsal anlamda da atfedilebilir. İnsanın özgürleşmesi, doğada şeylerde bulunan bu hakikatin kabulünü içerir. Marksist görüş, eskiyi *hatırlama* olarak bilgi kuramını yeniden ele alır: yerleşik gerçeklik içinde çarpıtılmış ve yalanlanmış olan şeylerin asıl Biçimleri'nin *yeniden* keşfi, *idealizmin* sürekli *materyalist özü* olarak "bilim". Bu biçimler için kullanılan "ide" terimi "sadece" bir ide değil, toplum sayesinde parçalanmış deneyimde çarpıtılarak "verilmiş" olan şeylerde neyin yanlış olduğunu, bilinen algılarda neyin eksik olduğunu açıklayan bir imgedir.

Hatırlama, bu yüzden bir Altın Çağ'ın (hiç bir zaman varolmamıştır), çocukluk masumiyetinin, ilkel insanın vb. *hatırlanması* değildir. Epistemolojik yeti olarak *hatırlama* daha çok bozunmuş insanlıkta ve bozunmuş doğada bulunabilen parça ve kısımların biraraya getiren bir birleşimdir. Bu *hatırlanan* madde imgelemin nüfuz sahası —bu durum baskıcı toplumlar tarafından sanatta onaylanmıştır—, ve "poetik hakikat" haline gelmiştir (sadece poetik hakikat, yeni toplumun fiili dönüşümünde pek işe yaramaz). Baskıcı toplumlarda etkili olan dolaysız deneyimde verilemediği düşünülerek, bu imgeler "içkin düşünceler" olarak adlandırılabilir. Bunlar daha çok, şeylerin dolaysız biçimlerinin "negatif" (kendi doğalarına özgü olasılıklarının yadsınması) gerçeklikler olarak belirledikleri bir deneyim *ıfku* olarak verilirler. Fakat bu düşüncede imgeler *tarihsel* varlık olarak insanda içkindir; imgelerin kendileri tarihseldir, çünkü özgürleşim olanakları her zaman ve her yerde tarihseldir. *Bilgi* olarak imgelem, içinde, düşünce ile gerçeklik ve ola-

naklı olan ile varolan arasındaki çözülmez gerilimi barındırır. İşte bu da diyalektik materyalizmin *idealist özüdür*: verili biçimlerin ötesinde özgürlüğün aşkınlığı. Bu düşüncede de, Marksist kuram Alman İdealizmi'nin tarihsel mirasçısıdır.

Böylece özgürlük, gerçekliğin, "düşüncesi" ile (örneğin, kendi olanakları ile) uyumlu olarak, pratik değişimine kılavuzluk ederek "düzenleyici akıl kavrayışı" haline gelir (gerçekliği, kendi hakikati adına özgürleştirmek için). Diyalektik materyalizm özgürlüğü tarihsel, ampirik aşkınlık, şimdiki biçimi olan sosyalist bir toplumu da aşan bir toplumsal değişim gücü olarak kavrar —sürekli daha çok üretime, Cennet'e doğru değil, toplumun ve doğanın amansız direnişi ile sürekli barışçı ve neşeli bir mücadeleye doğru. Sürekli devrim kuramının felsefi özü budur.

Bu tür bir güç olarak özgürlük, insanların asli dürtülerinde temellenmiştir, özgürlük onların yaşamsal içgüdülerini arttırmak için duydukları hayati ihtiyaçtır. Öncelike gerekli olan şey duyuların, yaşamın iyileştirilmesini sağlayacak olan şeylerin sadece "verili" niteliklerini değil, aynı zamanda "gizli" niteliklerini de deneyimleyebilme yetenekleridir. Duyarlığın "pratik" olarak radikal yeniden tanımlanması özgürlük düşüncesini, onun aşkın içeriğini terketmeden, destüblime eder: duyular sadece gerçekliğin *epistemolojik* yapısının değil, özgürlük amacıyla *dönüşümünün* ve *yukunun* da temelidirler.

İnsanın özgürlüğü, bu yüzden insan *duyarlığında* temellenmiştir: duyular, kendilerine göründükleri biçimiyle verilenleri "almak"la kalmaz, verilenlerin bir başka yetiye (anlamaya) dönüştürülmesini "sağlamaz", daha çok, "uygulamalar"ında kendi kendilerine yeni (daha tatminkar) olasılık ve yetenekler, şeylere ait yeni biçim ve nitelikler keşfeder, ya da daha doğrusu *keşfedebilirler*, gerçekleştirilmelerinde ısrarlı ve yol gösterici olabilirler. Duyuların özgürleştirilmesi, özgür-

* (Ç.N.) Ne adına?

lüğü bugünkü anlamından farklı kılacaktır: bir duyuusal ihtiyaç, Yaşam İçgüdüleri'nin (Eros) koşulu olarak.

Yabancılaşmış emeğe dayalı bir toplumda duyular *körleşmiştir*: insan şeyleri ancak varolan toplum tarafından verildikleri biçim ve işlevleriyle, yapıldıkları ve kullanıldıkları şekilleriyle algılar; ve dönüşüm olasılıklarını da sadece varolan toplumun tarifi ve sınırları içinde algılar.(17) Böylece, varolan toplum sadece insanın zihninde ve bilincinde değil, *duyularında da yeniden üretilmiş* olur; ve bireylerin yerleşmiş ve taşlaşmış duyarlıkları "çözülmeye", *yeni bir tarih boyutuna açılmadığı*, verili nesne dünyasının baskıcı tanıklığı kırılmadığı — yabancılaşmış toplumdan *ikinci bir yabancılaşma sonucu kırılmadığı*— sürece, hiçbir inanç, hiçbir kuram, hiçbir akıl yürütme bu zindanı yıkamayacaktır.

Günümüzde "tüketim toplumu"na karşı başkaldırıda duyarlık, "pratik" yeni yaşam yolları ve radikal yeniden yapılanma için bir araç olma çabasındadır. Özgürleşim için yapılan *siyasal* mücadelede duyarlık bir güç haline gelmiştir.(18) Bu şu demektir: duyuların bireysel özgürlükleri *evrensel* özgürlüğün başlangıcı, hatta temeli sayılmakta, özgür toplum yeni içgüdüsel ihtiyaçlarda kökleşmeye başlamaktadır. Peki bu nasıl olacaktır? "İnsanlık", insanlararası dayanışma, "somut evrensel" olarak (soyut değer olarak değil), gerçek güç olarak, "praxis" olarak bireysel duyarlıkta nasıl doğabilir; nesnel özgürlük insanın en öznel yeteneklerinden nasıl doğabilir?

Evrensel olanla tekil olanın *diyalektiği* ile karşı karşıyayız: *Principium individuationis* olan insan duyarlığı aynı zamanda *evrenselleştirici* bir ilkeyi nasıl oluşturabilir?

Tekrar bu sorunun Alman idealizmindeki felsefi ele alınışına değineceğim: Marksist kavramın düşünsel kökeni buradadır. *Kant*'a göre: evrensel bir duyu sistemi (sezginin arı biçimleri) duyu deneyiminin birleşik çatısını oluşturur, böylece anlamının (understanding) kategorilerini geçerli kılar. Hegel'e göre: *benim* dolaysız duyumun içeriği ve

tarzı hakkında düşününce, sezgi ve algının "Ben"indeki "Biz"i açığa çıkaracaktır. Henüz düşünülmemiş olan bilinçlilik, kendisi ve nesnelere olan ilişkileri hakkında bilince (şeylerin duyulara ait görüntülerinin "ardında" "aşkın-duyarlı" bir dünyayı deneyimlediği noktaya) ulaştığında, *biz* kendimizin görüntü perdesinin ardında olduğumuzu keşfeder. Bu "biz", Köle ve Efendi arasındaki "karşılıklı tanıma" mücadelesinde toplumsal gerçeklik olarak ortaya çıkar.

Bu, Kant'ın insanla doğayı, özgürlükle zorunluluğu, tütmelle tikeli uzlaştırma yolundaki çabasından Marx'ın materyalist çözümlüne giden yoldaki dönüm noktasıdır. Hegel'in *Fenomenoloji'si* Kant'ın aşkınlık kavrayışından kopar, tarih ile toplum bilgi kuramına (ve bilginin asli yapısına) girer ve a priorinin "saflığını" bir kenara iter; özgürlük düşüncesinin maddileşmesi başlar. Fakat Eleştiriler'e yakın bir bakış benzer eğilimin Kant'ın felsefesinde de bulunduğunu gösterir.

1) Birinci Eleştiri'de öznenin özgürlüğü sadece duyu verisinin epistemolojik sentezlerinde mevcuttur; özgürlük aşkın Ego'nun saf sentezlerine aktarılır: bu, sayesinde aşkın öznenin deneyimin nesnel dünyasını, kuramsal bilgiyi oluşturduğu a priorinin gücüdür.

2) İkinci Eleştiri'de, *praxis* alanına ahlaki bireyin özerkliği şart koşularak erişilir: ahlaki bireyin doğayı yöneten genel sebebi (zorunluluk) bozmadan sebep *oluşturma* gücü. Bedeli: duyarlılığın aklın kategorik buyruğunun hükmü altına girmesi. İnsanın özgürlüğü ile doğal zorunluluk arasındaki ilişki hala belirsizdir.

3) Üçüncü Eleştiri'de, insan ve doğa estetik boyutta birleştirilmiş, doğanın katı "ötekiliği" azalmış, ve Güzellik "ahlak simgesi" olarak belirmiştir. Özgürlük ve zorunluluk alanlarının birliği burada, doğaya hükmedilmesi, doğayı insanın amaçlarına bağlamak olarak düşünülmemiş, ama doğaya "kendisine ait bir amaçlılık", "amaçsız amaçlılık" atfedilerek kavranmıştır.

Fakat sadece *Marxçı* kavrayıştır, idealizmin eleştirel, aşkın unsurunu koruyarak insanın özgürlüğü ile doğal zorunluluğun, öznel ve

nesnel özgürlüğün uzlaşımı için maddi, tarihsel zemini açığa çıkarır. Bu birlik özgürleşmeyi öngerektirir: yani kapitalizmin kurumlarını kaldırarak yerine sosyalist kurumları ve ilişkileri getirecek olan devrimci *praxis*'i. Fakat bu geçişte duyuların özgürleşmesi bilincin özgürleşmesine eşlik etmeli, böylece insan varoluşunun *bütünlüğünü* kapsamalıdır. Bireyler eğer birlik halinde *niteliksel* olarak farklı bir toplum kuracaklarsa bütün içgüdü ve duyarlıklarında değişime uğramalıdır. Fakat bu yeniden yapılanmada *estetik* gereksinimlere neden önem veriliyor?

IV

Marx özgür insan pratiğinin bir özelliği olarak nesnel dünyanın "güzellik kanunlarına göre" düzenlenişinden, öylesine, laf olsun diye *sözetmemiştir*. Estetik nitelikler gerçekte şiddet içermeyen hükmedici olmayan niteliklerdir. (3. Bölüm'de buna tekrar değineceğim) —sanat alanında ve sadece "yüksek kültür"e mahsus olarak "estetik" teriminin engelleyici kullanımıyla toplumsal gerçeklikten ve "pratik"ten ayrılmış olan nitelikler. Devrim bu bastırmayı çözecek ve estetik ihtiyaçları toplumsal ve doğal evreni biçimlemiş olan hükmedici saldırganlığa karşı koyabilme gücüne sahip olan yıkıcı güç olarak ele geçirecektir. "Alıcı", "pasif" olma yetisi özgürlüğün önkoşuludur: bu, şeyleri kendi içlerinde görme, içlerindeki neşeyi ve doğanın erotik enerjisini deneyimleme yeteneğidir— özgürleşmeyi bekleyen bir enerji; doğa da devrimi gözlüyor! Bu alıcı olma durumu, yaratının gelişme ortamıdır: bu durum verimliliğin değil *yıkıcı* verimliliğin karşıtıdır.

Yıkıcı verimlilik, her zaman için erkek egemenliğinin gözle görülür şekli olmuştur; "erkek ilke"sinin yönetici düşünce ve fiziksel güç

olagelmiş olması nedeniyle özgür bir toplum, bu ilkenin "kesin olumsuzlaması" olacaktır —bu toplum *dişi* bir toplum olacaktır. Bu anlamda, anaerkinin hiçbir türüyle yapılacak birşey değildir bu; kadının ane olarak imgesi kendi içinde baskıcıdır; bu imge biyolojik bir olguyu etik ve kültürel bir değere dönüştürerek kadının toplumsal ezilmişliğini destekleyip onaylar. Kadın ve erkekte Eros'un saldırganlığın üzerine çıkması sözkonusudur; ve bu da erkek-egemen bir uygarlıkta erkeğin "dişileşmesi" demektir. Bu, içgüdüsel yapıdaki kesin değişimi ifade edecektir: birçok biyolojik ve toplumsal etkenlerle ataerkil kültürü yöneten temel saldırganlığın zayıflaması.

Bu dönüşümde Kadın Özgürlük Hareketi, bütün saldırgan istek ve hareket alanlarını, bütün toplumsal örgütlenme ve işlev bölünümünü aştığı oranda radikal bir güç haline gelir. Başka bir deyişle hareket, sadece meslek *içinde* ve *yerleşik* toplumun değer yapısında eşitliği (insanlık dışılığın eşitliği demek olan eşitliği) değil, daha çok yapının kendisindeki bir değişimi (eşit fırsatların, eşit ücretin başlıca talepleri, ve tam gün ev işiyle çocuk bakımından kurtulma önşarttır) hedeflediği ölçüde radikal bir hareket haline gelir. Yerbeşik yapıda ne erkek, ne de kadın özgürdür —ve erkekler insanlık dışılığa kadınlardan daha fazla maruz kalıyor olabilirler. Çünkü, erkekler sadece taşıma kayışlarından ve montaj fabrikalarından değil, "iş çevresi"nin standart ve "etik"lerinden de çekmektedirler.

Kadınların özgürleşmesi erkeklerinkinden daha yolaçıcı olacaktır. Çünkü, kadınların gördüğü baskı daima biyolojik yapılarının toplumsal kullanımları tarafından sağlanmıştır. Çocuk sahibi olmak, anne olmak kadınların sadece doğal işlevleri olarak değil, aynı zamanda "doğaları" gereği sayılmaktadır —eş olmak da, tıtrın tıremesi monogam ataerkil aile çatışı altında gerçekleştiği için, böyle sayılmaktadır. Bu çatının dışında kadın, hala bir oyun aracı ya da evlilikte tam olarak gerçekleşmeyen cinsel enerji için geçici bir boşalım aracı durumundadır.

Marksçı kuram cinsel sömürüyü asli, temel sömürtü sayar, ve Kadın Özgürlük Hareketi de kadının "cinsel nesne"ye indirgenmesine karşı mücadele eder. Fakat burada, toplumun burjuva-kapitalist düzene özgü baskıcı niteliklerinin bu örgütlenmeye karşı bir mücadeleye girdiği duygusunun üstesinden gelmek güçtür. Tarihsel olarak kadının cinsel nesne olarak imgesi ve piyasadaki değişim değeri, kadının anne ve eş olarak önceki baskıcı imgelerinin değerini düşürür. Bu eski imgeler, kapitalist gelişimin şimdi geride bırakılmış olan bir döneminde burjuva ideolojisinin temel imgeleriydi: "içdünya asketizmi'nin ekonominin dinamiğinde henüz etkin olduğu dönemlerde. Buna karşın kadının cinsel nesne olarak şimdiki imgesi burjuva ahlakının *desüblimasyonudur* —bu durum kapitalist gelişimin "daha yüksek derecesi"ne de özgüdür. Burada da mal biçimi genelleştirilmiştir: şimdi geçmişte kut-sallaştırılmış ve korunmuş olan bölgelere saldırmaktadır. *Playboy* dergisinde görülen ve plastik olarak idealize edilen (kadın) gövdesi yüksek bir değişim değeriyle birlikte cazip bir mal haline gelir. Burjuva ahlakının çözülmesi mi, belki —ama cui bono?* Tabii bu yeni gövde imgesi satışları artırır ve plastik güzellik asıl güzellik olmayabilir, ama gelişimleri içinde yabancılaşmış emek aracı olan gövdeyle uyumsuz duruma gelmek zorunda olan estetik-duyusal gereksinimleri uyarır. Erkek gövdesi de cinsel imge üretiminin nesnesi yapılmıştır —plastikleşmiş ve kokular sürünmüş... temiz değişim değeri olarak. Dinin layikleştirilmesinden, etiğin Orwell'ci riyakarlığa dönüşmesinden sonra gövdenin cinsel nesne olarak "toplumsallaşması" gelir (belki de değişim toplumunun tamamlanmasına doğru son kesin basamaklardır bunlar: sonun başlangıcı olacak bir tamamlanma mı?).(19)

İmdi, gövdenin (günümüzde kadın gövdesinin) nesne olarak tanıtılması insanlık dışıdır, çünkü kadın gövdesi, hakim konumdaki, saldırgan özne olan erkeğin alıp istediğini yapabileceği bir nesneymiş gibi gösterilir. Hem kadının hem de erkeğin aynı zamanda özne ve nesne olması cinsel ilişkinin doğasında vardır; erotik ve saldırgan

enerji ikisinde de erimiş haldedir. Erkeğin artık-saldırganlığı (kadının artık-pasifliği gibi) toplumsal olarak koşullandırılır. Fakat erkeğin saldırganlığını ve kadının pasiflik eğilimini belirleyen toplumsal etkenlerin yanında *doğal* bir karşıtlık vardır: kelime anlamıyla barış vaadini, neşeyi, şiddetin sonunu "temsil eden" kadındır. Şefkat, alma eğilimi, duygusallık kadın gövdesinin özellikleri (ya da kötütürüm edilmiş özellikler) haline gelir —(baskı altındaki) insanlığının özellikleri. Kadının bu özellikleri pekala kapitalizmin gelişimiyle toplumsal olarak belirlenmiş olabilir. Bu süreç gerçekten diyalektiktir.(20) Somut bireysel yetilerin soyut iş gücüne indirgenmesi erkek ile kadın arasında soyut bir eşitlik sağlamışsa da (makine öntündeki eşitlik), bu soyutlama kadınların safında tam olmamıştır. Kadınlar maddi üretim sürecinde erkeklere oranla daha az kullanılmışlardır. Tümüyle, burjuva bireyinin gerçekleşim alanı olarak düşünülen evde ve ailede istihdam edilmişlerdir. Ancak, bu bölge üretim sürecinden yalıtılmıştı ve böylelikle kadının ezilmişliğini arttırıyordu. Şimdi ise, kapitalizmin yabancılaşmış iş dünyasından bu yalıtılma kadının İşleyiş İlkesi'nin gaddarlığından daha az etkilenmesini, kendi duyarlığına daha yakın kalmasını sağladı: yani erkeklerden daha insani olmasını. Kadının bu imgesinin (ve gerçeğinin) saldırgan, erkek-egemen bir toplum tarafından belirlenmiş olması, bu belirlemenin reddedilmesi, kadınların kurtuluşunun kadın "doğası"nın üstesinden gelmesi gerektiği anlamına gelmez. Erkek ile kadının böyle eşitlenmesi geri bir adım olacaktır: bu eşitlik, kadının erkek ilkesini yeni bir kabul şekli olacaktır. Burada da tarihsel süreç diyalektiktir: ataerkil toplum bir kadın imgesi, bir kadın karşı-güçlü yaratmıştır, ki bu güç onun kuyusunu kazacaktır. Bu anlamda da, kadın özgürleşme vaadini elinde tutmaktadır. O kadın, Delacroix'nun resminde devrim bayrağı taşıyarak barikatlardaki insanlara öncülük eder. Üniforma giymez; göğsü açıktır ve güzel yüzünde şiddetin izi bile yoktur. Ama elinde bir tüfek tutar —çünkü şiddetin sona ermesi için yine de mücadele edilmelidir.

3. SANAT VE DEVRİM

"...belirli dönemlerde sanatta görülen büyük gelişmelerin, ne toplumun genel gelişimiyle ne de örgütlenmesinin maddi, temel ve iskelet yapısıyla doğrudan ilişkisi vardır." *Marx*

I

Kültür Devrimi: Batıda bu terim öncelikle, ideolojik gelişmelerin toplumun altyapısındaki gelişmelerden daha ileride olduğunu çağrıştırır: kültür devrimi, ama (henüz) politik ve ekonomik devrim değil. Bu arada, sanatta, edebiyat ve müzikte, iletişimde, gelenek ve göreneklerde yeni bir deneyim; değerlerin radikal değişimine yol açan değişiklikler oluşurken, sosyal yapının ve onun politik ifadelerinin genel olarak değişmediği, en azından kültürel değişikliklerin gerisinde kaldığı görülür. Fakat "Kültür Devrimi" terimi radikal muhalefetin bugün yeni bir anlamda, maddi ihtiyaçlardan öte bir anlam kapsadığını – hayır, tüm geleneksel kültürün topyekün değişimini hedeflediğini belirtir.

Bu radikalizmin bir özelliği olan sanatın politik potansiyelinin özellikle vurgulanması, herşeyden önce yerleşik gerçekliğe karşı çıkmak ve özgürlük hedeflerine ulaşmak için etkili bir iletişime duyulan ihtiyacın bir ifadesidir. Yerleşik dil ve imgelerin —uzun zamandır tahakküm, zorbalık ve aldatma aracı olarak kullanılan dil ve imgele rin— baskıcı hakimiyetini yıkabilecek iletişim yolları bulma çabasıdır bu. Devrimin radikal olarak konformizm karşıtı yeni tarihsel hedeflerinin iletişimi, aynı ölçüde (en geniş anlamı ile) konformizm karşıtı bir dil gerektirmektedir. Yani yönetici ve idarecilerin değer ve ihtiyaçlarını kendilerine yansıtıp kendi mülkleri kılan, böylece kafalarında, bilinçlerinde, duygu ve içgüdülerinde yerleşik sistemi yeniden üreten bir topluluğa ulaşabilecek bir dil. Böylesi yeni bir dil siyasi olacaksa, muhtemelen "uydurulamaz": zorunlu olarak geleneksel malzemenin yıkıcı kullanımına bağlı olacaktır, ve bu yıkımın imkanları, doğal olarak geleneğin kendisinin başka bir dile ve başka bir imgelere izin verdiği onayladığı ve koruduğu yerlerde aranacaktır. Bu tür başka diller genellikle toplumun zıt kutuplarındaki iki alanda bulunurlar:

1) Sanatta(1)

2) Halk geleneklerinde (zenci dili, avam dil, argo)

İkincisi büyük ölçüde, ezilenlerin dilidir; böyle olmaklığıyla da protesto ve reddedişle doğal bir yakınlığı vardır. Günümüzde siyahlar tarafından sürekli beslenen zenci dili dayanışmayı, kimliklerinin ve bastırılmış ya da çarpıtılmış kültürel geleneklerinin bilincini güçlendirir. Bu işlevinden ötürü genelleştirmeyi engeller. Dilsel ayaklanmanın başka bir şekli de "müstehcenliğin" sistematik kullanımınıdır. Bunun varsayılan siyasi potansiyelinden söz etmişim. (*Özgürleşme Üzerine Bir Deneme*, sayfa 35); bugün bu potansiyel artık etkinliğini yitirdi. "Müstehcenliği" gayet kolay kaldıran bir Düzen'e seslenen bu dil radikal olanı, bir yere ait olmayanı daha fazla belirleyemez. Daha-

sı, standartlaştırılmış müstehcen dil baskıcı destüblimasyondur (Ç.N. yüce olanın aşağılanması): saldırganlığın kolay yoldan (vekili olsa da) tatmini kolayca cinselliğin kendisine karşı bir tavır halini alabilir. Sol-radikallerin konuşmalarında jenital ve anal bölgelerin ritüel olarak dile getirilmesi ["fuck" (sik) ve "shit" (bok) kelimelerinin "mutlaka" kullanılması], cinselliğin *aşağılanmasıdır*. Bir radikal "Fuck Nixon" dediğinde, bu kelimeyi baskıcı Düzenin en üst temsilcisinden alacağı jenital haz ile bağdaştırır. Düşmanın ürettikleri anlamında söylenen "shit" ise burjuvaların anal erotizmi reddedişini devralır. Cinselliği bu şekilde (tamamen bilinçsizce) aşağılayan radikal, kendisini güçsüzlüğünden öttürü cezalandırmak ister, dili siyasi etkisini yitirmektedir. Bu dilsel ayaklanma (konformizm karşıtı radikallere ait olan) kimliğin bir parolası görevini görürken, yalnızca küçük burjuva tabularını dile getirmesi ile *siyasi kimliğe zarar verir*.

Toplumun diğer kutbunda; sanatın hüküm sürdüğü alanda protesto geleneği, "verili" olanın olumsuzlaması kendi dünyasında, kendi hakkı olanda ısrar eder. Burada, başka dil ve başka imgelerin iletişimi, duyulması ve görülmesi sürüp gider. Yıkıcılaştırılmış şekliyle yerleşik topluma karşı yapılan politik savaşa —ayrıcılık veya ayrıcalıksız özgül bir grubu fazlasıyla aşan bir etkiyle— artık bir silah gibi kullanılan şey de işte bu sanattır. Sanatsal geleneğin yıkıcı kullanımı başlangıçtan beri kültürün sistematik *desüblimasyonunu*; yani estetik biçimin yıkılmasını hedefler(2)." "Estetik biçim", yapıları kendine özgü bir yapı ve düzen (üslup) ile, kendine yeten bir bütün yapan özelliklerin (uyum, ritm, kontrast) tülmü demektir. Bu özelliklerden dolayı sanat yapıtı gerçeklikte hüküm süren düzeni *dönüştürür*. Bu dönüşüm "yanılsamadır"; ama sunulan içeriğe bir anlam katan ve geçerlikteki söylem evreninde olanlardan farklı işlevi olan bir yanılsama. Başka bir boyuttan gelen sözcükler, sesler ve imgeler yerleşik gerçekliği gelmesi hala beklenen uzlaşma uğruna "paranteze alır" ve hükümsüz kılar.

Uyumlaştırıcı yanılısama, idealist biçim değiştirme ve *sanatın gerçektikten ayrılması* bu estetik biçimin bir özelliği olmuştur. Bu biçimin desüblimasyonu şu anlama gelir: yalnızca akla ve rafine, "damıtılmış", kısıtlanmış bir duyarlığa değil ilk olarak miyadını doldurmuş sömürge bir toplumun gerekliliklerinden kurtarılmış doğal bir duyu deneyimine cevap veren ve onu harekete geçiren "dolayımız" bir sanata dönüş. Arayış, vücudun (ve "ruhun") deneyimini, işgüçlü ve teslimiyet araçları olarak değil, özgürleştirme araçları olarak ifade eden sanat biçimlerinin arayışıdır. Bu *duyusal* bir kültürün arayışıdır. İnsanın duyu deneyiminin ve alımlama yeteneğinin radikal dönüşümünü içerdiği için "duyusal"dır. Bunların kendi kendine işleyen, kârlı ve yıkıcı bir üretimden kurtulmasıdır. Ancak, kültür devrimi sanatlardaki yeni bir değerlendirme olmaktan çok ötelere gider; bireylerin kendi içlerindeki kapitalizmin köklerini de çürütür.

Bir önceki bölümde bu özgürleşmenin maddi, pratik gücünün ana hatlarını çizmeye çalışmışım. Kültürel değişiklikler artık, soyut altyapı ve üstyapı (ideoloji) şeması içinde yeteri kadar anlaşılamaz. şu aşamada, "burjuva kültürünün" parçalanması kapitalizmin *işlemsel* değerlerini etkiler. Yeni bir gerçeklik deneyimi, yeni değerler temeldeki toplum içindeki uyumculuğu zayıflatır. Politik kaderlerinden ve sloganlarından daha etkili olan —yalıtılması ve cezalandırılması zor olan— bu varoluşsal protesto, toplumsal sistemin birliğini tehdit eder. Ve sistemin "yüksek" kültürünü yıkmaya çabalarını da motive eden bu protestodur: temelden farklı yaşam biçimleri için verilen mücadele bütük oranda "burjuva kültürü"nden kurtulmaya bağlı görünmektedir.

Bugün sanatta burjuva geleneğinin —popüler olduğu kadar da ciddi— yıkımı tamamlanmamış görünmektedir. Yeni "açık" biçimler veya "özgür biçimler" sadece tarihsel gelişim çizgisi içinde yeni bir üslubu ifade etmekle kalmaz, tam da içinde sanatın hareket ettiği evrenin olumsuzlamasını, sanatın tarihsel işlevini değiştirme çabalarını da ifade eder. Bu çabalar gerçekten özgürleştirme yolunda mı harcanıyor?

Gerçekten yıkmayı amaçladıklarını mı yıkıyorlar? Bunların cevabını hazırlamak için ilk önce hedef ortaya konmalıdır.

"*Burjuva Kültürü*": 16. yüzyıla dek süren baskın kültürü tanımlayan anlamlı bir ortak payda (tarih dışı belirsiz bir paydadan başka) var mıdır? Bu kültürün tarihi öznesi *burjuvazidir*: ilk olarak asillerden tarım ve ticaret işçilerine kadar uzanan kentli orta sınıf, peşinden 19. yüzyıl boyunca sanai işçi sınıfına karşı duran yönetici sınıf. *Ancak* bu dönemin kültürü tarafından temsil edilen (temsil edildiği varsayılan) burjuvazi, toplumsal işlevi ve ruhu açısından, *artık, yönetici sınıf* değildir. Kültürü de bugün artık ileri kapitalist toplumu yöneten kültür —ne *maddi*, ne de *düşünsel* sanatsal ("yüksek") kültür— değildir.

Bu iki kültür arasındaki ayrım hatırlanmalıdır:

— "Hayatı kazanmak" için geçerli davranış biçimlerini; sistemin *işlemsel değerlerini*; *İşleyiş İlkesi* hükümünü; eğitim birimi olarak ataerkil aileyi; bir iş, meslek olarak çalışmayı kapsayan maddi kültür.

— "Yüksek değerleri", bilim ve "insan bilimleri"ni, sanatı, dini kapsayan *düşünsel* kültür.

Burjuva kültürünün bu iki boyutun bir bütün oluşturmak bir yana, birbirlerine karşı gerilim, hatta çelişki içinde geliştiklerini göreceğiz.

Maddi kültürde tipik burjuva özellikleri şunlar olmuştur:

— Dini ve etik yaptırımlarla birlikte "varoluşsal" değer olarak para, iş, ticaret ile meşgul olma.

— Babanın aile reisi ve yatırım sahibi olarak baskın ekonomik ve "ruhsal" işlevi.

— Bu faydacı hedefleri yeniden üretmek ve kendine yansıtma için düzenlenmiş otoriter eğitim.

Burjuva materyalizminin tüm bu "yaşama biçimi", özgürlükçü akımlara karşı çalışan, cinselliği bayağılaştıran, kadınlara karşı ayırıcılık yapan, Tanrı ve iş adına baskı uygulayan araçsal bir rasyonalite ile yayıldı.

Aynı zamanda, bu maddi kültürü değersiz gören, hatta olumsuzlayan *düşünsel kültür* büyük oranda idealistti: kabulü red ile, özgürlüğü boyun eğmeyle, güzelliği yanısamayla (Schein) amansızca biraraya getirerek baskıcı güçleri yüceltti.

Artık bunun baskın kültür olmadığı daha belirgin. Bugün egemen sınıf ne kendisine ait bir kültüre sahip (böylece egemen sınıfın fikirleri egemen fikirler oluyordu), ne de miras aldığı burjuva kültürünü pratiğe geçiriyor. Artık klasik burjuva kültürünü modası geçti, çözülüyor – kültür devrimi ve öğrenci ayaklanmasının etkisiyle değil, daha çok bu kültürü kendi yaşama ve gelişme gerekleri ile uyumsuz hale getiren teknelci kapitalizmin dinamiği ile çözülüyor.

Burjuva kültürünün böyle içten *çözülüşünün* genel işaretlerini tekrar kısaca özetleyeceğim:

— Klasik "kapitalizmin ruhu" olarak "İçsel asketizmin" tersine dönmesi: genişletilmiş sermaye birikiminin bir gerekliliği olarak "Keynesci devrim";

— Egemen sınıfın bir "tüketim toplumunun" yeniden üretilmesine bağımlılığı; yabancılaşmış işgücüne duyulan kapitalist ihtiyaçla arasında gittikçe artan bir çelişki oluşturan bağımlılık;

— Davranışların kapitalist yörüngeye yoğun olarak entegre edilmesini isteyen toplumsal ihtiyaca uygun olarak; eğitimden pozitivistme idealist tasarımların kötülenmesi, "saf" bilimlerin yöntemlerinin toplumsal ve beşeri bilimlere girmesi;

— Meta pazarını genişletebilecek özgürlükçü alt-kültürlerin atanması; ve

— Dil evreninin yıkılması: normal iletişim olarak süper-Orwellcilik (bkz. sayfa 91)

— Burjuva ailesinde baba imgesinin ve Süpregonun çökmesi.(3)

Bugünün egemen sınıfı, hala geleneksel kültürel değerlere bağlı kaldığı yer ve zamanda, bunu Özgür Dünyayı, özel teşebbüsti, vatandaşlık haklarını, bireyciliği savunurken kullanılan törensel bir sinisizmle yapar. Sinisizm: çünkü, hiçbir ideolojinin şu gerçeği gizlemesi mümkün değildir: bu egemen sınıf artık bir zamanlar bu kurumlarda bulunan üretici güçleri geliştiremiyor, aksine bunları durduruyor ve köttüye kullanıyor. İdeoloji üstyapıdan çekilip (bariz yalanlar ve saçmalıklar sistemi ile yer değiştirdiğinde) tüketim toplumunun mal ve hizmetleri ile bütünleşir: bunlar sahte iyi yaşam bilincini ayakta tutar.

Şimdi, şu sorun ortaya çıkıyor: bugün kapitalizmin iç dinamiğinin sonucu olan burjuva kültürünün çözülmesine ve kültürün çağdaş kapitalizmin şartlarına göre düzenlenmesine tanıklık ediyorsak, o zaman kültür devrimi burjuva kültürünün yıkımını hedeflediği sürece, kapitalist düzenlemeyle ve kültürün yeniden tanımlanmasıyla aynı yola düşmüyor mu? Böylece, nicelik olarak farklı, radikal olarak kapitalizm karşıtı bir kültüre zemin hazırlamak olan kendi amacından sapmıyor mu? Başkaldırının siyasi hedefleriyle kültürel kuram ve pratiği arasında bir çelişki olmasa bile tehlikeli bir sapma yok mu? Ve başkaldırının bu çelişkiyi çözmek için kültürel "strateji"sini değiştirmesi gerekiyor mu?

Bu çelişki bir anti-sanat, "yaşayan sanat" geliştirmek amacıyla harcanan çabalarda —estetik biçimin reddedilişinde— daha belirginleşir. Bu çabalar daha kapsamlı uzun vadeli bir hedefe yöneliktir: düşünsel kültür ve maddi kültür arasındaki ayrımı, burjuva kültürünün sınıf özelliğini ifade ettiği söylenen ayrımı yoketmek. Ve bu sınıf özelliği burjuva döneminin en temsili, en mükemmel yapıtlarının temeli olarak kabul edilir.

İlk olarak bu kavrayışa kısaca, eleştirel bir gözle bakalım. Bu yapıtların —en azından 19. yüzyıldan sonrakilerin— incelenmesi, tamamıyla *burjuvazi karşıtı* bir tutumun yaygın olduğunu gösterecektir: yüksek kültür burjuvazinin maddi kültürünü suçlar, reddeder, ondan uzak durur. Hakikaten ayrılmıştır: kendisini meta dünyasından, burjuva endüstri ve ticaretinin acımasızlığından, insan ilişkilerinin çarpıklığından, kapitalist materyalizmden, araçsal akıldan ayrı tutar. Estetik dünyası gerçeklik ile *çelişir* — "yöntemli", kasıtlı bir çelişki.

Bu çelişki asla "doğrudan", dolaymsız, bütünsel değildir; toplumsal ya da politik bir roman, şiir, resim vs. biçimini almaz. Veya aldığı da (Büchner, Zola, Ibsen, Brecht., Delacroix, Daumier, Picaso'nun çalışmalarında olduğu gibi.), yapıtlar *sanatın* yapısına, oyunun, romanın, resimin biçimine sadık kalır; böylece gerçeklik arasındaki ayırımı ortaya koyar. Olumsuzlama biçim tarafından "kapsanır"; bu daima verili gerçekliğin biçimini değiştiren, başka bir şeye dönüştüren —ve ondan kurtulan— "kopuk", "yüceltilmiş" bir çelişkidir. Bu biçim değişikliği kendi içine kapalı bir evren yaratır; ne kadar gerçekçi, ne kadar doğalcı olursa olsun gerçeklik ve doğanın *ötekisi* olarak kalır. Ve bu estetik evreninde çelişkiler ait oldukları genel düzende ortaya çıkukları sürece "çözömlenirler". Bu genel düzen herşeyden önce somut tarihsel bir düzendir: Yunan şehir devletlerinin, feodal beyliklerin veya burjuva toplumunun düzenidir. Bu evrende bireyin kaderi (sanat yapıtlarında tanımlandığı şekliyle) bireyi aşar: başkalarının da kaderidir. Bu genelliğin tekil yapılarda, hareketlerde, açılarda, kendini göstermediği sanat yapıtı yoktur. "Simgesel" değil daha çok dolaymsız, duyuusal bir biçimde "gözöktür": birey genelliği "cisimleştirir", böylece tekil kaderinden ve kaynağından patlayıp çıkan genel bir hakikatin temsilcisi olur.

Sanat yapıtı önce tikel, tekil içeriği, yer aldığı genel toplumsal düzene dönüştürür —fakat dönüştürüm bu düzen içinde *bitecek* midir? Sanat yapıtının hakikati, "geçerliliği" Yunan şehir devleti, burjuva toplu-

mu vs. İçinde mi *hapsolmuştur*? Böyle olmadığı açık. Estetik kuram şu eskimiş soru ile karşı karşıya gelir: Yunan tragedyasının, ortaçağ epiğinin bugün de hoşlanılabilir olmasını —anlaşılır olduğu kadar günümüzde de hoşlanılabilir olmasını— sağlayan nedir? Cevap şu iki "nesnellik" düzeyinde aranmalıdır: 1) estetik dönüşüm insanlık durumunu gösterir —çünkü herhangi belirli bir andan çok insanlık tarihinin (Marx; tarih öncesi der) tümüne aittir ve 2) estetik biçim insan aklının, duyarlılığının, hayal gücünün belirli değişmez özelliklerine karşılık verir— felsefi estetik geleneğinin güzellik fikri diye yorumladığı özelliklere.(4)

Sanat yapıtlarındaki özgül tarihsel evrenin bu dönüşümü yardımıyla —bizzat içeriğin sunuluşundan doğan bir dönüşüm— sanat, yerleşik gerçekliğe başka bir boyut açar: olası özgürleşmenin boyutu. Elbette, bu yanılsamadır, *Schein*'dir ama başka bir gerçekliğin kendini gösterdiği bir yanılsama. Ve ancak sanat kendisinin bir yanılsama olmasını *isterse* böyle yapar: yerleşik olandan farklı, gerçekdışı bir dünya. Sanat sınıf özelliğini tam da bu biçim değişikliğinde korur ve *aşar*. Salt kurgu ve fantezi alanına değil somut olasılıkların olduğu bir evrene doğru *aşar*.

İlk olarak burjuva dönemi yüksek kültürün tipik sınıf özellikleri olarak gözükken noktaları yalıtıma çalışacağım. Bu özellikler benliği yokeden bir dünyanın içinde ve ona karşı bir benlik olmak için kendisine yönelen tekil *öznenin*, "otonom insanın" keşfinde ve övülmesinde görülürler genellikle. Bu özellik, burjuva gerçekçiliğindeki yeni boyutu, bir özgürlük ve gerçekleştirme boyutunu açar; fakat bu özgürlük alanı sonuçta iç varlıkta (*Innerlichkeit*) bulunur ve böylece, eğer gerçekdışı kılınmamışsa "yüceltilir". Birey verili gerçekliğe uyum sağlar veya reddeder ya da kendisini yokeder. Verili gerçeklik, kendi doğrusu, kendi hakikati içinde varolur; kendi etiği, kendi mutluluğu ve zevkleri vardır. (Bunlar hakkında daha neler neler söylenebilir!) Öteki gerçek, ustaların yapıtlarındaki müzik, şarkı, şiir, imgedir: kendine ye-

terli estetik bir alan, acınacak haldeki gerçekliği kendi haline bırakan bir estetik uyum dünyası. Bugün, zihni ve fiziki olarak katlanılamaz, yanlış, meta kültürünün bir parçası, özgürleştirme önünde bir engel olarak duran işte bu "iç gerçek"tir, estetik imgenin bu yüce güzelliği, derinliği ve uyumudur.

Burjuva sanatının özgül sınıf özelliğini açıklamakta zorluk çektiğimi kabul ediyorum. Elbette burjuva sanat yapıtları metadır; hatta piyasada satılacak bir mal olarak yaratılmış olabilirler. Ama bu edim kendi başına tözlerini, hakikatlerini değiştirmez. Sanattaki "hakikat" sadece *yapıtın* iç tutarlılığı, mantığı demek değildir; sanatın söylediklerinin, imgelerinin, sesinin, ritminin *geçerliliğidir* de. İnsan varoluşundaki olgu ve olasılıkları açığa çıkarır ve iletirler; bu varoluşu sıradan (ve bilimsel) dilde ve iletişimde görülen gerçeklikten farklı bir anlayışla "görürler". Bu bağlamda, sahici *yapıtın* gerçekten genel geçerlilik, nesnellik iddia eden bir anlamı vardır. Ne de olsa, "nesnel olarak" olan, tüm tekil yorum, alımlama ve çarpıtmaların içinde ve bunlara karşı aynı kalan, yeniden kurulabilecek, ve orada olduğu belirlenebilecek yapıtın metni, yapısı ve ritmi gibi bir şey vardır ortada. Ayrıca yapıtı yaratanların burjuva ailelerinden gelmiş olmaları yapıtın nesnellliğini, genel geçerliliğini yok edemez; bu, psikolojik ve ontolojik alanları birbirine karıştırmak olurdu. Elbette, sanatın ontolojik yapısı *tarihsel* bir yapıdır, ama tarih, *tüm* sınıfların tarihidir. Genel özellikleri (şehir, kır, doğa, mevsimler vs.) aynı olan bir çevreyi paylaşırlar ve mücadeleleri bu genel nesnel çevre içinde cereyan eder.

Bundan başka, sanat hala değişik, daha geniş, deyim yerindeyse "olumsuz" bütünlüğü canlandırır: insan varoluşunun ve hep yenilenen dünyevi kurtuluş isteğinin —özgürleşme vaadinin— "trajik" dünyasını. Sanatın bu vaadi dile getirdiğini ve bu işlev sayesinde tüm tikel sınıfsal içeriğini yok etmese de aştuğunu, ileri sürmüştüm. Burjuva sanatında böyle tikel bir sınıfsal içerik olduğu kesin: burjuva dekoru ve sorunları duruma hakimdir —tıpkı, şövalyenin dekorunun ve sorunla-

rının ortaçağda hakim olduğu gibi; ancak, bu olgu sanat yapıtının hakikatini, içeriğini ve biçimini belirlemeye yeterli mi? Hegel tözsel sürekliliği, modern romanı ortaçağ epiği ile birleştiren hakikati ortaya koymuştur:

Modern kurmaca(nın) ruhu gerçekte, bir kez daha ciddiye alınan, gerçek bir içerik kazanan şövalyelik ruhudur. Dışsal varoluşun raslansal (contingent) karakteri, sivil toplumun yerleşmiş, güvenli düzeni ve devlet ile yer değiştirdi, böylece artık polis, yasa mahkemeleri, ordu ve hükümet, şövalyenin kendisinde gördüğü hayali nesnelerin yerini aldı. Bu yüzden, modern romanlarımızda yer alan kahramanların şövalyelik karakteri değişmiştir. Bu kahramanlar öznel hedefleri olan aşk, onur, hırs ya da dünya reformu fikirleri, her tarafta öntümütze engeller çıkaran bu yerleşik düzenle ve hayatın bilinen düzyazısıyla karşılaşan bireyler olarak dururlar öntümütze. Sonuç, öznel arzuların ve isteklerin anlaşılmaz yükseklıklere çıkmasıdır. Herkes kendini büyütlü (*verzauberte* - esrarlı) dünya ile karşı karşıya bulur. Ona uygun olmayan (*ungehörig* - yabancı), kendisine direnen ve inatçı istikrarı onun tutkularına yol vermeyen ama bir engel olarak (bir babanın, bir teyzenin istekleri, burjuvazinin koşulları vs.) araya girdiği için savaşması gerektiği bir dünyadır bu.(5)

Tabii ki, özgül olarak burjuva olan, önceki tarihsel dönemlerde rastlanmayan çatışkılar ve çözümler vardır (bkz. Defoe, Lessing, Flaubert, Dickens, Ibsen, Thomas Mann), ancak, özgül karakterleri genel anlamla yüklüdür. Aynı şekilde, Tristan, Parsifal, Sigfried sadece kaderleri feodal kanunlara göre belirlenmiş feodal şövalyeler miydi? Açıkçası, sınıfsal içerik buradadır ama insanlığın durumu ve rüyası olarak saydamlaşır: insanın insanla, insanın doğayla çatışma ve barışması – estetik biçimin mucizesi. Tikel içerikte (feodal ve) burjuva erkek ve kadının insan denen türü yarattığı başka bir boyut ortaya çıkar.

Elbette burjuva döneminin yüksek kültürü ayrıcalıklı bir azınlığın elde edebildiği, hatta sadece bu azınlığa bir anlam ifade eden seçkinci bir kültürdü (hala da öyle) —ama bu özelliği antik dönemden beri tüm

kültür ile paylaşır. Bu kültürel evrende emekçi sınıfların ikinci derecedeki yeri (ya da yokluğu) bunu açıkça bir sınıf kültürü yapıyor— ama özgül olarak burjuva kültürü değil. Eğer bu böyleyse, kültürel devrim burjuva kültüründen daha ötesini hedeflediğini, bu şekliyle sanata, edebiyat olarak edebiyata karşı yöneldiğini düşünmek için nedenimiz var demektir. Ve gerçekten kültürel devrim tarafından geliştirilen savlar bu iddiayı doğrular.

II

Estetik biçimde şikayet konusu olan başlıca konular nelerdir?

- gerçek insanlık durumunu yeterince ifade edemez;
- uzlaşmazı uzlaştıran, haklı gösterilemez olanı haklı gösteren, güzel bir yanılsama (*schöner Schein*), şiirsel adalet, sanatsal uyum ve düzen dünyası yarattığı için gerçeklikten uzaktır;
- bu yanıltıcı uzlaşım dünyasında özgürleşmenin silahları olan yaşam içgüdüleri enerjisi, gövdenin duyum enerjisi, maddenin yaratıcılığı bastırılmıştır, hem de bu özellikler sayesinde;
- estetik biçim baskıcı toplumda bir istikrar öğesidir ve bu yüzden kendisi de baskıcıdır.

Kültürel devrimin ilk bildirgelerinden biri de, Londra'daki ilk gerçeküstücü sergide, Herbert Read, klasik sanat ve baskı arasındaki ilişkiyi programlı olarak formüle etmişti.

Klasizm —başka açıklamaya yer bırakmaksızın belirtelim ki— artık bizim için baskı güçlerini ifade ediyor ve hep ifade edegelmiştir. Klasizm politik zulmün düşünsel eşdeğeridir. Eskiçağ dünyasında da, ortaçağ imparatorluklarında da böyleydi; Rönesan-

sın diktatörlüklerini ifade etmek üzere yenilendi ve bu tarihten itibaren kapitalizmin fermanı oldu.

(Ve daha sonraları) Klasik sanatın normları düzenin, orantının, simetrisinin, dengenin, uyumun tüm statik ve inorganik özelliklerin tipik "kalıpları"dır. bunlar gelişmenin ve bu yüzden de değişiminin bağlı olduğu hayati içgüdüleri kontrol ve baskı altında tutan düşünsel kavramlardır, ve hiç bir anlamda özgürce belirlenmiş tercihleri temsil etmezler, sadece zorla kabul ettirilmiş bir ülküvü temsil ederler.(6)

Günümüzün kültürel devrimi, Herbert Read'in Klasizm reddiyesini pratikte tüm üsluplara, tam da burjuva sanatının özüne yayıyor.

Sanatın, sayesinde yerleşik düzeni güzelleştirme ve doğrulama amacına hizmet ettiği, burjuva kültürünün "olumlayıcı karakteri"dir sorgulanan.(7) Estetik biçim yalıtılmış burjuva bireyinin sefaletine evrensel insanlığı överek, fiziksel yoksunluğa ruhun güzelliğini yücelterek, dış baskılara iç özgürlüğün değerini yükselterek karşılık verir.

Ancak bu olumlamanın kendi diyalektiği vardır. Olumlayıcı tutumunu "olumsuzun gücüyle" bozmayan, şimdiki düzen tarafından dışlanmış olan ama hala bellekte ve umutlarda yaşayan, erkeğe ve kadına olanda ve onların düzene karşı ayaklanmasında yaşayan, başka bir düzenin, başka bir gerçekliğin sözcüklerini, imgelerini, müziğini kendi yapısı içinde akla getirmeyen hiçbir sanat yapıtı yoktur. Olumlama ile olumsuzlama, haz ile acı, yüksek ile maddi kültür arasındaki bu gerilim olmadığında, artık yapıt olanın, olabileceğin (ve olması gerekenin) diyalektik birliğini sağlayamadığında, sanat hakikatini yitirmiş, kendini yitirmiş olur. Bu gerilim ve burjuva sanatının eleştirel, olumsuzlayıcı, aşkın özellikleri —burjuva karşıtı özellikleri— tam da estetik biçimdedir. Bunları yeniden ele geçirmek ve döntüştürmek, dışlanmasına engel olmak kültürel devrimin görevlerinden biri olmalıdır.

Estetik biçimin bu farklı, olumlu değerlendirmesi, toplumun radikal olarak yeniden yapılanmasındaki geçerliği, kültürel devrimin içinde yer aldığı tarihsel gelişimin yeni dönemi tarafından getirilmiş görü-

nüyor: kapitalist sistemin yoğun çözülüşü ve sisteme karşı yoğun tepki, yani baskının karşı-devrimci örgütlenmesi dönemi tarafından. İkincisi birincisinden daha geçerli olduğu ölçüde, muhalefet, burada söylemin yerleşik evrenini yıkabilecek ve geleceği kurtaracak imgeler ve nitelikler bulmak için kültürel ve alt kültürel alana "kaydığı" ölçüde tabii.

Durum şimdi, modern sanatın başlangıcından (19. yüzyılın son otuz yılında) faşizmin yükselişine kadar olan dönemkinden daha kötü. Batı'daki devrim bozguna uğradı; faşizm kapitalist sistemi kurtarmak için terörün kurumlaştırılması yolunu gösterdi ve dünya ölçeğinde bu sistemi hala idaresi altında tutan en ileri endüstri ülkesinde işçi sınıfı, devrimci bir sınıf değil. Klasik burjuva kültürü artık hüküm sürmese de bağımsız burjuvazi sonrası (sosyalist) bir kültürün gelişimi durdurulmuştur. Toplumda zemini ve altyapısı olmayınca, kültürel devrim burjuva kültürünün mirasçısı değil soyut olumsuzlaması olarak görünür. Devrimci sınıf tarafından devam ettirilmediğinden iki farklı hatta zıt yönde destek arar: bir yandan (devrimci olmayan) "kitlelerin" duygularına ve ihtiyaçlarına anlam, imge ve nitelik katmaya çalışır, öte yandan, geleneksel biçimlerin atomlara ayrılıp parçalanmasıyla oluşan anti-biçimleri incelikle işler: bildiğimiz düzyazısının mısralara bölünmesiyle yapılmış şiirler, herhangi anlamlı bir bütün yaratmak amacıyla sadece bölümlerin ve parçaların teknik düzenlemesiyle oluşan resimler, hayli "düşünsel", "başka dünyaya" ait klasik armoninin yerini hayli kendiliğinden, açık bir çoksesliliğe bıraktığı müzik. Ancak, bu anti-biçimler "gerçek yaşam" ve sanat arasındaki uçurumu kapatmaktan acizdirler. Ve bu eğilimlerin karşısında, burjuva geleneğini radikal olarak yenileştirirken, ilerici özelliklerini koruyanlar vardır.

Bu gelecekte düzen, orantı, uyum temel estetik özellikler olmuştur gerçekten. Bununla beraber, bu özellikler ne "düşünsel kavramlar"dır ne de "baskı güçleri"ni temsil ederler. Aksine, ana düşünce, bedeli ödenmiş, özgürleştirilmiş —baskı güçlerinden kurtarılmış— bir dünya

idealidir. Bu özellikler "durağan"dır, çünkü *yapı* gerçekliğin yıkıcı hareketini "bağlar", çünkü, bir "son"u vardır(8), ancak: bu yerine getirmenin, dinlenmenin durağanlığıdır. *siddetin sonu*; Shakespeare'in trajedilerinin sonunda hep yenilenen umut —artık dünyanın değişmiş olabileceği umudu. Bu Orpheus'un müziğindeki dirimsel varoluş mücadelesini sona erdiren özelliktir— belkide tüm büyük müziklerde olan bir özellik.(9) Sanatı yöneten düzgüler (norm) gerçekliği yöneten değil, *olumsuzlayan* düzgülerdir: Mignon ülkesinde, Baudelaire'in *Invitation au Voyage*'ında, Claude Lorrain'in manzaralarında geçerli olan bu düzendir; "güzellik kuralları"na, *biçime* sadık bir düzen.

Elbette estetik biçim, baskı güçlerini gerçekten temsil edebilen, yani insanı ve nesnelere *raison d'etat*'ya yerleşik toplumun aklına mahkum eden *bir başka düzeni* içerir. Teslimiyeti, otoriteyi, "hayati içgüdülerin" kontrolünü, varolanın haklarının tanınmasını talep eden bir düzendir bu. Ve bu düzen, kader veya tanrılar, krallar, ulema tarafından ya da vicdan ve suçluluk duyguları tarafından desteklenir, ve yahut sadece orada bulunur. Hamlet'e, Lear'a, Shylock'a, Antony'ye, Berenice ve Phédre'ye, Mignon'a, Madam Bovary'ye Julien Sorel'e, Romeo ve Juliet'e, Don Juan'a, Violetta'ya, tüm zamanların muhaliflerine, kurbanlarına ve aşıklarına galip gelmiş bir düzendir bu. Ancak yine de, *yapı*'ın tarafsız adaleti gerçekliğin gücünü baskı suçundan azletse bile, estetik biçim bu tarafsızlığı inkar eder ve kurbanı yüceltir: hakikat, kurbanların güzelliğinde, yumuşaklığında ve tutkusundadır, baskıcıların akılcılığında değil.

Estetik düzeni yöneten düzgüler "düşünsel kavramlar" değildir. Elbette malzemesinin oluşumunda azami düşünsel çaba ve düşünsel disiplin bulunmayan sahici yapıt olmaz. "Otomatik" sanat diye birşey yoktur, sanat "taklit" de etmez: dünyayı kavrar. Sanatın ulaştığı duyu-sal dolaysızlık tek başına yapıta kişisel anlamından daha çoğunu kazandırabilecek olan, genel ilkeler doğrultusunda bir deneyin sentezi yapılmasını *öngerektirir*. Bu, gerçekliğin iki hasım düzeyinin sente-

zidir: nesnelere yerleşik düzeni ve bu düzenden olası ya da olasılık dışı özgürleşme – her iki düzeyde de nesnelere, tarihsel olan ile genel olan arasında etkileşimler. Duyarlık, hayalgüçlü ve anlayış sentezinin kendisinde birleşir.

Sonuç, varolan dünyadan farklı ama bu dünyadan türetilmiş bir nesne dünyasının kuruluşudur, ancak bu dönüşüm, nesnelere (insanı ve şeyleri) tahrif etmez – daha çok onların tarafında konuşur, yerleşik gerçeklikte ezilmiş, bastırılmış olana ve susturulana söz, ton ve imge verir. Ve sanatın doğasındaki bu özgürleştirici bilişsel güç tüm üslup ve biçimlerinde yer alır. Hatta bir hikayeyi gerçekten bu zaman ve yerde olabileceği gibi (belki de olduğu gibi) anlatan gerçekçi roman ve resimde bile, hikaye, estetik biçim tarafından değiştirilir. Yapıtta kişiler gerçekte olduğu gibi konuşup davranabilirler; olaylar gerçekte olduğu gibi görünebilir – yine de başka bir boyut vardır: çevrenin tanımlanmasında, (iç ve dış) zaman ve mekânın yapılanmasında, altı çizilen sessizlikte, orada olmayan şeyde(10) ve nesnelere mikrokozmik ya da makrokozmik görünüşlerinde. Böylelikle, estetik düzen içinde nesnelere "olageldikleri" yer olmayan yerlerine gittiklerini; bu dönüşüm içinde kendilerine döndüklerini söyleyebiliriz.

Elbette estetik dönüşüm hayalidir – *hayali* olmalıdır, çünkü, hayalgücünden başka hangi kuvvet (henüz) olmayanın duyusal varlığını dile getirebilir? Ve bu dönüşüm kavramsal değil duyusaldır; hoşla gitmelidir ("tarafsız haz"); uyuma sadık kalır. Bu sadakat geleneksel sanatı kaçınılmaz olarak bir baskı aracı, söz konusu Düzen'in bir boyutu yapar mı?

III

Sanatın olumlayıcı karakteri, pek de gerçeklikten ayrı olması temeline dayanmamıştır. Verili gerçeklikle uzlaşabileceği, dekoru olarak kullanabileceği, katılımcı olmayan, ancak sahiplenilişi toplumun yüksek düzenini, eğitilmiş kitlelerden ayırdeden kişiyi ödüllendiren, bir değer olarak öğretilebileceği ve yaşanabileceği rahatlığa dayanır daha çok. Ancak sanatın olumlayıcı gücü bu olumlamayı inkar eden güçtür aynı zamanda. (Feodaller ve burjuvlar tarafından) statü sembolü olarak kullanılmasına, bariz tüketimine, damıtılmışlığına rağmen sanat, başlangıcında yer alan bu yabancılaşmayı yerleşik gerçeklikten çeker. Sayesinde sanatçının kendisini sistematik olarak yabancılaşmış toplumdaki soyutladığı ve içinde sadece sanatın hakikatinin yer aldığı ve bu hakikatle iletişim kurduğu gerçekdışı, "hayali" bir evren yarattığı ikinci bir yabancılaşmadır bu. Bu yabancılaşma, aynı zamanda sanatı topluma bağlar: sınıf içeriğini korur – ve saydamlaştırır. "İdeoloji" olarak sanat, egemen ideolojiyi "geçersiz kılar". Sınıf içeriği "idealleştirilir", stilize edilir ve böylece özgül sınıf içeriğinden öte bir genel hakikatin yuvası olur. Sözgelimi klasik tiyatro söz konusu dönemin gerçek prensler, soylular, taşralılar dünyasını stilize eder. Bu yönetici sınıf sahnede oyunun kahramanları gibi konuşup oynamasalar da en azından bunlarda kendi ideolojisini, kendi idealini veya modelini (ya da karikatürünü) bulabilir.(11) Buna rağmen Versailles Sarayı Corneille tiyatrosunu hala anlayabilir ve burada kendi ideolojik kodunu farkedebilirdi; aynı şekilde Weimar Sarayı, Goethe'nin *Iphigénie*'sindeki Thaos Sarayı'nda veya *Torquato Tassos*'undaki Ferrera Sarayı'nda hala kendi ideolojisini bulmayı umabilirdi.

Sanat ve gerçekliğin karşılaştığı yer hayat tarzıydı. Asalak soyluluğun törensel bir tavır; onur, itibar, memnuniyet gösterisi, hatta "yüksek kültür", eğitim talep eden kendi estetik biçimi vardı. Klasik tiyat-

ro, bu düzenin *mimesisi*, aynı zamanda eleştirel idealleştirilmesiydi. Ancak, yerleşik gerçekliğe uyumu, hısımlığı sayesinde tiyatro kendisinin ondan ayrıldığını ilan eder. Sanatsal yabancılaşma, tiyatrodaki gerçekliğin tarihsel dekoru, dili, "abartmaları" ve yoğunlaştırılması olarak ortaya çıkar.

Toplumdaki temel değişikliklerle birlikte yabancılaşma tarzları da değişir. Kapitalist demokratikleşme ve sanayileşmeyle beraber klasisizm kendi hakikatinin çoğunu kaybetti, yönetici sınıfın kültürüne ve tarzına olan yakınlığını, hısımlığını kaybetti. Beyaz Saray ve klasisizm arasında bir bağlantı kurmak en absürd hayalgücünün bile düşünemeyeceği bir şeydir, Fransa'da de Gaulle yönetiminde güçlükle kavranabilen şeyler onu izleyen kişinin yönetiminde kavranamaz olmuştur.

Sanatsal yabancılaşma sanat yapısını, sanat evrenini esas itibarıyla gerçek dışı kılar – varolmayan bir dünya, bir *Schein*, görüntü, yanılsama dünyası yaratır. Ancak, yalnız ve yalnız gerçekliğin bu şekilde yanılsamaya dönüşmesi ile sanatın yıkıcı hakikati ortaya çıkar.

Bu evrende her sözcük, her renk, her ses "yenidir", farklıdır; içinde insan ve doğanın hapsedildiği alışlagelmiş anlayış ve algı, duyu kesinliği ve mantık bağlamını yıkar. Sözcükler, sesler, şekiller ve renkler estetik biçimin bileşenleri haline gelerek alışlagelmiş, tanıdık kullanılış ve işlevlerinden yalıtılırlar; böylece varoluşun yeni boyutuna açılırlar.(12) Şiir, roman, resim, beste olan *üslubun* başarısıdır bu. Üslup, estetik biçimin yapısını gerçekliği başka bir düzene tabi kılar, "güzellik kuralları"na da tabi kılar.

Gerçek ve yalan, doğru ve yanlış, acı ve haz, sükun ve şiddet, *yapıtın* çerçevesi içinde estetik kategoriler olurlar. Bu şekilde, (dolaysız) gerçekliklerinden yoksun kalarak, çirkin, zalim, hasta fikirli olanın bile bütünü yöneten estetik uyumun parçaları olduğu farklı bir bağlama girerler. Yani "iptal edilemezler": Goya'nın taşbaskılarındaki dehşet, dehşet olarak kalır ama aynı zamanda dehşetin dehşetini "ebedileştirir".

IV

İkinci Bölüm'de, eski hatırlama kuramının Marksçı kuramda gizli varoluşundan bahsettim. Bu kavram insan ve nesnelerdeki, bir kere farkına varıldığında, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi radikal değişikliklere götürebilecek, bastırılmış özelliği hedefliyordu. Erken Marksçı kuram tartışması, hatırlama konusunu duyuların özgürleştirilmesi bağlamında ele almıştı; duyarlık ile ilgili olarak "estetik". Şimdi eleştirel sanat kuramını tartışırken hatırlama kavramı tekrar ortaya konuluyor: sanat ile ilgili olarak "estetik".

Birincil düzeyde sanat, hatırlamadır: deneyim ve anlayışın toplumsal işlevi bağlamından ve bu bağlama karşı —araçsal akıl ve duyarlığa karşı, yeniden ortaya çıkan kavram öncesi deneyim ve anlayışa başvurur.

Bu birincil düzeye —düşünsel çabanın uç noktasına— ulaşırken sanat tabuları yıkar; normal olarak bastırılmış şeylere: rüyalara, hatıralara, özlemlere —duyarlığın en üst durumlarına— ses olur, göz olur, kulak olur. Burada artık fazladan bir kısıtlama yoktur: biçim özün tamamını baskı altında tutmak şöyle dursun bütünlüğü içinde ortaya çıkmasını sağlar. Burada artık uzlaşmacılık ve başkaldırı da yoktur— sadece hüznün ve haz vardır. Bu uç özellikler, sanatın en üst noktaları, ("tüm biçimlerden veya nesnelere özünden önce gelen çekirdekteki özü veren")(13) müziği ya da müzikteki melodinin hakkı olarak gözüktüyor. Burada melodi —baskın, *kantabil*— hatırlamanın temel birimidir: tüm çeşitlemeler boyunca tekrarlanarak, kesildiğinde durup beste-yi artık yönlendirmeyerek en uç noktayı elinde tutar: yapının zenginliği ve karmaşıklığı içinde ve buna karşı. Bu, yeryüzünde başka

* Hıristiyanlıkta İsa'nın dünyaya ikinci kez inişinden sonra geçecek bin yıllık "altın çağ." (C.N.)

bir dünyanın sesi, güzelliği, sükunudur; klasik ve romantik müziğin iki boyutlu yapısını içeren temelde bu sestir.

Klasik tiyatrodaki şiir iki boyutlu dünyanın temel sesidir. Şiir, gündelik dilin hakimiyetine meydan okur ve yerleşik gerçeklikte söylenmemiş kalan şeylerin ifade aracı olur. Özgül içeriğinden önce, gerçek dışı gerçekliğin ve bunun hakikatinin püskürmesini olası kılan yine şiirin ritmidir. "Güzelliğin yasaları", gerçeği onu saydamlaştırmak amacıyla şekillendirirler. Klasik tiyatrodaki, var olanı hem onan hem de reddeden yalnızca kahramanların yaptıkları şeyler ve çektikleri acılar değil aynı zamanda konuşmalarını yaptıkları "yüceltilmiş" tarzıdır.

Burjuva tiyatrosu (buradaki anlamı, kahramanları burjuva olan tiyatro) başlangıçtan beri, yüceliği aşağılanmış (desublimated), idealliği çözülmüş (de-idealized) bir estetik evrende devinir. Düzyazı şiirin yerini alır; tarihsel dekor düşer: gerçeklik geçerli olur. Klasik biçim açık biçimlere yol açar ("Fırtına ve Gerilim"). Ancak, burjuva devriminin eşitlikçi düşünceleri gerçeklik evrenini infilak ettirir: soylular ve burjuvazi arasındaki sınıf çatışması çözümlü olmayan bir trajedi biçimi sunar. Ve bu sınıf çatışmasının sahnedeki yerini koruyamadığı andan itibaren özgül burjuva içeriği aşılır: burjuva dünyası özgürleşme veya kıymet habercileri haline gelen simgesel şekiller veya figürler tarafından yıkılır (Ibsen, Hauptmann).

Roman bu estetik aşkınlığa kapalı değildir. Romanın konusunun hangi tükel "alan" ya da çevre olduğu önemli değildir; düzyazısı yerleşik evreni yıkabilir. Kafka belki de en çarpıcı örneğidir. Başlangıçtan beri, nesnelere yanlış olduğu ortaya çıkan, isimleriyle adlandırılarak verilen gerçeklikle bağlar koparılır. İsmi anlatıldığıyla *kendisinin* ne olduğu arasındaki ayrımla başa çıkamaz. Veya dehşet veren —ikisi arasındaki lafzi özdeşlik, çakışma mıdır? Her durumda, bu dil maskeli baloyu yıkıp geçer: yanılısana gerçekliğin kendisindedir— sanat yapısında değil. Bu yapıt, yapısının temelinde başkaldırıdır— betimlediği dünya ile uzlaşacağı düşünülemez.

Güntümüzde, sanat ve gerçeklik arasındaki uçurumu kapatmak olmasa da, sistemli olarak azaltma çabalarında kaybolan bu ikinci yabancılaşmadır. Çaba, başarısızlığa uğramaya mahkumdur. Elbette gerilla tiyatrosunda, "özgür basın"ın şiirlerinde, rock müziğinde başkaldırı vardır —ancak sanatın olumsuzlayıcı gücü olmadan sanatsal olarak kalırlar. Kendisini gerçek yaşamın bir parçası yaptığı ölçüde, sanatı yerleşik düzene muhalif kılan aşkınlığını kaybeder— bu düzene *içkin* kalır, tek boyutlu olur ve böylece bu düzene yenilir. Başkaldırının dolayimsız "hayat niteliği" tam olarak bu anti-sanatın ve onun çekiciliğinin feshedilme sebebidir. Burada ve şu anda var olan evrende *hareket eder* (lafzi ve şekilsel kullanımıyla) ve feshedilmesi nedeniyle hüsrana dolu bir çılgınlıkla sona erer.

Gerçekten, klasik ve romantik sanata karşı büyük bir rahatsızlık vardır. Her nasılsa, geçmişe ait bir şey gibi görünür: hakikatini, anlamını yitirmiş görünür. Bu, sanatın çok fazla yüceltilmiş olmasından, gerçek yaşayan ruhun yerine "düşünel", metafizik ruhu geçirmesinden ve bu yüzden baskıcı olmasından mıdır? *Tam tersi* olmasın sakın?

Belki bugün bu sanatın aşırı özellikleri bize tutku ve acının hiç yüceltilmemiş, dolayimsız, sınırlanmamış ifadeleri gibi gelmektedir – bu tür bir teşhircilik ve ruhun "dışavurumu" bir tür utanç duygusu yaratmaktadır. Belki insan varoluşunun sınırlarına —ve toplum sınırının ötesine— varan bu duygu sömürüstüyle artık başa çıkamayacağız. Belki de bu sanat, alıcısından bugünün "yaşayan sanat"ının reddettiği düşünce ve tefekkür uzaklığını, seçilmiş sessizliği ve alıcılığı istiyor.

Organların sanatsal yabancılaşma için gücünü kaybetmesi, maddi süreçlerin sonucudur. Toplumun totaliter olarak örgütlenişi, şiddeti ve saldırganlığı, sanatın uçtaki estetik özelliklerinin hala deneyimlenbildiği ve iyi niyetle kabul edilebildiği iç ve dış alanı işgal etti. Bunlar çok bariz bir şekilde gerçekliğin dehşetiyle çatışmalar ve bu çatışma alanında hiç bir kaçış yokken gerçeklikten kaçış gibi görünür. Dolayimsız deneyimden, imkansız, sahte hale gelen "kişiselik"ten bir dereceye

kadar kurtulmayı gerektirirler. Davranışsal olmayan, işlemsel olmayan sanattır bu: sadece düşünce ve belleğe doğru "harekete geçirilir" insanı— vaadedilmiş düşe. Ancak düş insanlık durumunun düşünüşünün değil değiştirilmesinin gücü; siyasi bir güç olmalıdır. Eğer sanat, tarih tayfi içinde özgürleşmeyi düşünüyor, devrim ile düşün gerçekleştirilmesi mümkün olmalıdır—gerçeküstü program hala geçerli olmalıdır. Kültür devrimi bu imkana tanıklık eder mi?

V

Kültür devrimi radikal olarak ilerici bir güç olmaya devam eder. Bununla beraber, sanatın politik potansiyelini özgürleştirme çabalarında, *çözülmemiş bir çelişki* tarafından yolu kesilir. Sanatın doğasının özünde dönüştürücü bir potansiyel vardır – ancak bu bugün gerçekliğe nasıl geçirilebilir, yani, nasıl ifade edilmeli ki sanat olmaya devam ederek, *içteki dönüştürücü gücünü kaybetmeden* değişim *praxis*'inde bir rehber ve öğe olabilsin? Nasıl bir tarzda değiştirilsin ki estetik biçim "*gerçek birşeyler*" ile yer değiştirsin, ve hala yerleşik gerçekliği *aşsın ve inkar etsin*?

Sanat, radikal potansiyelini ancak sanat olarak, bildiğimiz dili, "prose du monde"u *geçersiz kılan* kendi dili ve imgesi içinde ifade edebilir. Sanatın özgürleştirici "mesaj"ı toplumun şu anki eleştirisini *aştığı* gibi özgürleşmenin şu an ulaşılabilir hedeflerini de aşar. Sanat, İde'ye (Schopenhauer), tikeldeki evrensele sadık kalır; ve fikir ile gerçeklik, genel ile tikel arasındaki gerilim asla gelmeyecek bininci yıla* kadar kalacak gibiyse sanat *yabancılaşma* olarak kalmak zorundadır. Bu yabancılaşmadan dolayı sanat kitlelere "seslenmiyorsa", bu, kitleleri yaratan ve sürekli kılan sınıflı toplumun eseridir. Sınıfsız bir top-

lum kitlelerin "özgürce birleşmiş" bireylere dönüşümünü sağlarsa (ya da sağladığında) sanat seçkinci özelliğini yitirecektir, ancak toplumdan yabancılaşmasını değil. Olumlama ve olumsuzlama arasındaki gerilim, devrimci *praxisi* herhangi bir şekilde sanat ile özdeşlemeye engel olur. Sanat devrimi temsil edemez(14), sadece içinde siyasi içeriğin sanatın iç gereklilikleri tarafından yönetilip *siyasetüstü* olduğu bir başka ortamda estetik bir biçimde dile getirebilir. Ve tüm devrim hedefleri —bir sükun ve özgürlük dünyası— tamamen apolitik bir ortamda, güzelliğin, uyumun yasaları altında ortaya çıkar. Stravinski, Beethoven'ın dörtlülerindeki devrimi böyle dinliyordu:

Benim kişisel kanım şudur ki dörtlüler insan haklarının bir berati, sanatın Platoncu anlamda dönüştürücü olması anlamında bozguncu bir berati olduğudur.

Dörtlülerde yüksek bir özgürlük kavramı şekillenir... bizzat Beethoven'ın (Prens Galitzin'e) müziğinin "insanlığa yardımı dokunabileceğini" yazarak anlatmak istediği şeyi ve daha çoğunu içerir. Bunlar insanın bir ölçütü... ve insanın özelliklerinin bir kısmını tanımlamasıdır ve varoluşları bir garantidir.(15)

Günlük hayattan tamamen farklı bir ortama geçişi, yerleşik toplumsal evrenden sanatın yabancılaşmış evrenine "sıçrayış"ı, ilan eden simgesel bir olay vardır; bu, *sessizliğin* ortaya çıkışıdır:

Bir müzik parçasının başladığı an tüm sanatın doğasına ilişkin bir ipucu verir. Ondan önce gelen, farkına varılmayan, hissedilmeyen sessizliğe kıyasla bu anın uyumsuzluğu sanatın sırrıdır... bu gerçekte olan ile arzulanan arasındaki ayrımdır. Sanatın tümü bu ayrımı tanımlama ve yapaylaşma çabasıdır.(16)

Ve bu sessizlik sadece müzikte estetik biçimin bir parçası haline gelmez: Kafka'nın tüm yapıtlarını etkiler; Beckett'in *Endgame*'inde hep vardır; Cézanne'ın resimlerinde de.

... (ressam'a) ilham veren tek şey sessizlik olmalıdır. Kendi içinde önyargının sesini boğmalı, unutmamalı, unutmaya devam etmeli, kendi çevresinde sessizliği sağlamalı, mükemmel bir yankı olmalıdır.(17)

Dolayısız doğanın, gerçekliğin değil, sanatçının dolaysız gerçeklikten —hatta devrimden— yabancılaşmasında patlayan gerçekliğin bir "yankısı"dır bu.

Sanat ve devrim ilişkisi bir karşıtlar birliği, hasmane bir birlikler. Sanat bir zorunluluğa boyun eğer ve kendine ait —devrime değil— bir özgürlüğe sahiptir. Sanat ve devrim "dünyayı değiştirme"de, —öztürleştirmede— birleşirler. Ancak sanat kendi pratiğinde kendine ait gereklilikleri bırakmaz, kendi boyutunu terketmez: işlemsel olmayan olarak kalır. Sanatta politik hedef sadece estetik biçimde ortaya çıkar: Hatta sanatçı kendini adamış bir devrimci olsa bile devrim pekala yapının içinde olmayabilir.

André Breton, Courbet ve Rimbaud örneklerini hatırlatıyor. 1871 Komün esnasında Courbet, Komün Konseyinin üyesiydi. Vendôme sütununun yıkılmasından sorumlu tutulmuştu. "Özgür ve ayrıcalık tanınmamış" bir sanat için mücadele vermişti. Yine de resimlerinde devrimin dolaysız tanıklığına rastlanmaz (kara kalem çalışmalarında olmasına rağmen); siyasi içerik taşımazlar. Komünün çöküşünden, kahramanlarının kıyımından sonra Coubert natülmortlar çizer.

...bu elmalar..., şaşırtıcı, muazzam, olağanüstü ağırlıkları ve duyusalıklarıyla herhangi siyasi bir resimden daha güçlü ve daha "protestocu"durlar.(18)

Breton şöyle yazar:

Herşey karar verdiği gibi oluyor, öyle ki onun dile getirmeye çalıştığı herşeyde dünyanın iyileşmesine duyduğu büyük inancı yansıtacak bir yol, ufuğa ya da bir karacanın karnına düşürdüğü ışıkta bunun bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayan bir yol oluyor. (19)

Ve Rimbaud: Komün'e yakınlık duydu; komünist bir toplum için anayasa taslağı hazırladı. ama komünün dolaysız etkisi altında yazdığı şiirlerinin akışı "diğer şiirlerden hiçbir şekilde farklı değildi." Başından sonuna şiirlerinde devrim vardı: teknik bir düzen sorunu olarak, yani dünyayı yeni bir dile aktararak.(20)

Politik "bağıtlılık" bir sanatsal "teknik" sorunu olur ve sanatı (şiiri) gerçekliğe aktarmak yerine, gerçeklik yeni bir estetik biçime aktarılır. Radikal red, protesto sözcüklerinin gruplandığı ve tekrar biraraya geldiği, alışıldık kullanımlarından ve suistimallerinden kurtulduğu bir yolla ortaya çıkar. *Sözcüğün siyacı*; imge, ses, varolandan başka bir gerçekliğin yaratılması – sürekli imgesel devrim; tarihsel süreklilik içinde bir "ikinci tarih"in ortaya çıkması.

Sürekli estetik dönüştürme – bu sanatın yoludur.

Estetik biçimin yıkılması, sanatın devrimci (ve devrim öncesi) *praxis*'in ayrılmaz bir parçası olacağı, tamamiyle gelişmiş bir sosyalizm gelene kadar sanatın layığıyla gerçekliğe aktarılabileceği (ya da bilim tarafından zaptedileceği) savı – bu sav yanlış ve baskıcıdır; sanatın sonu demek olacaktır. Martin Walser bu yanlışlığı edebiyat konusunda şöyle formüle etmiştir:

"Edebiyatın ölümlü" metaforu çok erken bir sonsuzluk demektir: Yalnızca nesnelere ve isimlere eritilip bir olursa (*in eins verschmelzen*) yalnızca o zaman edebiyat ölecektir. Bu mahşeri durum gelmedikçe nesnelere için yapılan mücadele (*streit um die Gegenstände*) sözcüklerin yardımıyla da sürdürülecektir(21)

Ve sözcüklerin anlamları, tanıdık anlamlarını değersizleştirmeye devam edecek: sözcükler (imgeler ve tonlar gibi) nesne dünyanın, insanın ve doğanın imgesel dönüşümünü sürdürecektir. Sözcüklerin ve nesnelere çakışması: nesnelere tüm potansiyellerinin gerçekleştirilmesi demek olacaktır bu, "olumsuzun gücü" yürürlükten kalkacaktır – bu, hayal gücünün tamamiyle işlevsel olması: araçsal aklın hizmetine girmesi demek olacaktır.

Özgür bir toplumda "bir gerçeklik biçimi olarak sanat"tan(22) söz açmıştım. Netameli bir deyiş. Özgürleşmenin temel bir safhasını, yani teknik ve doğal evrenin radikal dönüşümünü insanın özgürleştirici duyarlığına (ve rasyonelliğine) uygun olarak vurgulamayı hedefliyordu. Hala aynı görüşteyim. Ancak hedef sürekli bir hedef; yani, sanat, ne biçimde olursa olsun sanat ve gerçeklik arasındaki gerilimi asla yok edemez. Bu gerilimi yok etmek, özne ve nesnenin olasılık dışı sonul birliği olacaktır: mutlak idealizmin materyalist çeşitlemesi. Bu, insanın doğasının değişebilirliğinin aşılamaayan sınırını reddeder: dinsel değil biyolojik olan sınırını. Sanatın bu çaresiz yabancılaşmasının burjuva (veya başka bir) sınıf toplumunun işaretleri olarak yorumlamak saçmadır.

Gerçekte bu saçmalığın bir temeli vardır. İde'nin tikel içindeki genel estetik temsili, sanatın tikel (tarihsel) durumları genel olanlara dönüştürmesine yol açar: bu sadece yerleşik toplumdaki kaderinin insanın trajik veya kozmik kaderi olarak görünmesi içindir. Batı geleneğinde gereksiz bir trajedi, gereksiz bir kader övgüsü vardır – insan durumundan değil belirli toplumsal kurum ve ideolojilerden kaynaklandığı için gereksizdir. Daha önce, içinde sınıf içeriğinin en çarpıcı şekilde, töz olarak görüldüğü bir yapıdan bahsetmişim: *Madam Bovary*'nin felaketi tam da bir Fransız taşrasındaki küçük burjuvazinin özgül durumuyla ilgilidir. Bununla beraber, hikayeyi okurken hayalgücünüzle "dış", ikincil çevreyi çıkarabilirsiniz (daha doğrusu "paranteze alabilirsiniz"; ve hikayede Fransız küçük burjuva dünyasının, değerlerinin, ahlakının, istek ve arzularının reddini ve inkarnını, yani, aşk felaketine kapılmış erkeklerin ve kadınların felaketini okuyacaksınız. Aydınlanma, demokrasi ve psikanaliz tipik feodal ve burjuva çatışmalarını hafifletebilir ve hatta belki de sonucu değiştirebilir – trajik töz baki kalacaktır. Genel ve tikel, sınıf içeriği ve aşkın biçim arasındaki bu etkileşim sanatın tarihidir.

Belki sınıf içeriğinin edebiyatta en belirgin olarak ortaya çıktığına, en az belirgin olarak (eğer böyle bir şey varsa) müzikte (Schopenhauer'in sanatlar hiyerarşisi!) ortaya çıktığına ilişkin bir "ölçek" vardır. Söz, toplumun üyeleriyle günlük iletişimini sağlar, yerleşik toplumda kurulurken, şekil alırken, kullanılırken nesnelere için bir isim olur. Renkler, şekiller, tonlar böyle "anlam" içermezler; (bir anlamda) toplumsal kullanımları sözkonusu olduğunda daha genel, "tarafsız"dırlar. Tersine söz herşeyden aşkın anlamını kaybedebilir —toplum, söylem evreni üzerindeki topyektin kontrollü safhasına daha çok yaklaştıkça bu eğilimi artır. O zaman gerçekten "isim ve nesnesinin çakışması"ndan söz edebiliriz— ancak, yanlış, zorlama, aldatıcı bir çakışmadır bu: egemenliğin aletidir.

Normal iletişim aracı olarak Orwellci dilin kullanımından tekrar bahsedeceğim. Bu dilin insan aklı ve gövdesi üzerindeki egemenliği manipülasyon araçları olarak kullanılan bariz beyin yıkamadan, yalanların sistematik uygulanışından daha fazlasını içerir. Bir anlamda bu dil doğrudur; tamamiyle masum, bu topluma nüfuz eden, her yerde karşımıza çıkan çelişkileri ifade eder. Kendini verdiği rejim altında barış için çabalamak aslında (her yerdeki "komünistlere" karşı) savaşı sürdürmektir; savaşı sona erdirmek tam da savaşan hükümetin yaptığı şey demektir – buna rağmen, aslında tam tersi olabilir, yani kıyımı genişletiyor değil de yoğunlaştırıyor olabilir(23); özgürlük, İdare'nin altındaki halkın sahip olduğu kadardır, buna rağmen, aslında tam tersi olabilir; Vietnamlılara karşı kullanılan gözyaşı bombaları ve bitkileri öldüren şeyler aslında meşru ve insanidir", çünkü "napalmle yakarak öldürmekten" "daha az acı" verir(24) —görtüntüğe göre, bu hükümete uyan tek alternatif. Aslında bu bariz çelişkiler pekala insanların bilincini harekete geçirebilir— bu durum, (kamu ve özel) İdare tarafından *belirlenen* sözün geçerli, etkili, işlevsel kaldığı olgusunu değiştirmez: istenilen tavır ve hareketi teşvik eder. dil tekrar sihirli özelliğini üstlenir: bir hükümet sözcüsünün "ulusal güvenlik" lafını etmesi yeter, istediğini alır – söyler söylemez, daha geç değil.

IV

Tam da bu aşamada "olumsuzun gücü"nü destekleyen ve güçlendirilen radikal çaba, sanatın yıkıcı potansiyeli, sanatın *yabancılaştırıcı* gücünü: sadece onun için de sanatın radikal gücünün iletişilir olduğu estetik biçimi desteklemeli ve güçlendirmelidir.

"*Die Phantasie im Spätkapitalismus und die Kulturrevolution*" başlıklı makalesinde Peter Schneieder, estetik aşkınlığın bu geri alınışını "sanatın propagandacı işlevi" olarak adlandırır:

Propagandacı sanat, insanlığın kaydedilmiş düşsel tarihindeki (*Wünschgeschichte*) ütopik imgeleri araştıracaktır; bunları hayatın maddi koşullarının dayattığı çarpık biçimlerden kurtaracak ve bu düşlere (*Wünschen*) nihayet sonunda gerçekleşmesi mümkün olan bir yol gösterecektir... Bu, sanatın estetiği, düş, gerçekleştiriminin stratejisi olmalıdır.(25)

Bu gerçekleştirim stratejisi, tam da bir düşünün gerçekleştirimi olduğundan asla "tamamlanmış" olamaz, asla gerçekliğe bir aktarım olamaz. (Bu, sanatı psikanalitik bir sürece çevirirdi). Gerçekleştirim daha çok teknik ve doğal çevrenin özgürleştirici dönüşüm olasılıklarını iletebilen *estetik* biçimler bulmak demektir. Ancak burada da sanat ve pratik arasındaki uzaklık, ilkinin ikinciden ayrılması devam eder.

İki Dünya Savaşı arasındaki sürede, protesto dolaysız olarak harekete dönüşebilir, hareketle birleşebilir görüldüğünde, estetik biçimin çökmesi faal devrimci güçlere karşı bir tepki olarak görüldüğünde, Antonin Artaud sanatın ortadan kaldırılması için bir program formülle etti: "*En finir avec les chefs-d'oeuvres*": sanat, kitlelerin (la foule) ilgisi dahilinde olmalıdır; sokakların hepsinden öte organizmanın, gövdenin, doğanın meselesi olmalıdır. Böylece insanı *harekete geçirecektir*, şeyleri harekete geçirecektir, çünkü "*il faut que les choses crévent po-*

ur repartir et recommencer." Yılan, 'ruhsal içerikleri' olduğu için değil müziğin titreşimleri toprak vasıtasıyla yılanın tüm vücuduna iletiildiği için müziğin tonlarına göre hareket eder. Sanat bu iletiyi kesmiş ve onun organizma içindeki yansımaları bir jestten (*un geste*) yoksun bırakmıştır!: doğayla olan bu birlik yeniden kurulmalıdır: 'metnin şiiri altında biçim ve metinden yoksun *tout court* bir şiir vardır' İnsanlığı ebedi mitlerinde (Sofokles'in *Oedipus*'undaki 'metnin altı' gibi) ve illkelerin büyüstünde hala bulunan bu doğal şiir yeniden ele geçirilmelidir: insanın özgürleşmesi için bunun yeniden keşfedilmesi şarttır. Çünkü 'özgür değiliz ve gökyüzü hala başımıza çökebilir. Ve tiyatro, herşeyden önce, bize bunu öğretmek için yaratılmıştır.'(26) Tiyatro, bu hedefe ulaşmak için sahneyi terkedip sokaklara ve kitlelere gitmelidir. Ve kayıtsız bilinci ve bilinç dışını *sarsmalı*, acımadan sarsıp *çö-kertmelidir*.

Saldırgan fiziksel imgeler, izleyicinin üstün güçlerin bir kasır-gası tarafından ele geçirilen izleyicinin duyarlılığını sarmalayıp hip-notize eden (bir tiyatro). (27).

Artaud'un yazdığı zamanda bile 'üstün güçler' çok farklı bir türden-diler ve insanı, onu özgürleştirmek için değil, daha etkili olarak köle-leştirmek ve yok etmek için ele geçirdiler. Ve bugün hangi olası dil, hangi olası imge soykırım, işkence, ve zehir ile (ve hatta onlardan yararlanarak) barış içinde varlıklarını sürdüren akıl ve vücutları sarmala-yıp hipnotize edebilir?(28) Ve eğer Artaud, ilk önce titreşim özelliği olduğu, sonra da temsil ettikleri şeyleri için 'süreklili bir çok seslilik': sesler, gürültü ve çığlıklar isterse(29) şöyle sorarız: seyirci, hatta so-kaktaki 'doğal' seyirci kitle medyasının, sporun, karayollarının, eğlen-ce merkezlerinin günlük malzemesi olan saldırgan gürültülere, çığlık-lara alışkın değil mi? Bunlar, yıkıcılığa duydukları baskıcı alışkanlığı bozmazlar, yeniden üretirler.

Alman yazar Peter Handke, "*ekelhafte Unwahrheit von Ernsthaftigkeiten im Spielraum*"unun (oyunda ciddiyetin iğrenç sahteliğinin) balonunu patlattı.(30) Bu suçlama, politikayı tiyatrodan uzak tutmak için değil, içinde anlamını bulabileceği biçimi belirtme çabasının sonucudur. Bu suçlama Yunan trajedisi, Shakespeare, Racine, Kleist, Ibsen, Brecht, Beckett göz önüne alınarak desteklenemez: burada 'oyun', estetik biçim sayesinde kendi 'ciddiyet' evrenini yaratır; —yani, verili gerçekliğin değil olumsuzlaşmasının ciddiyet evrenini. Ancak, suçlama bugünkü gerilla tiyatrosu için de geçerlidir: bu bir *contradictio in adjecto*'dur (terimler çelişkisi); (ister Uzun Yürüyüş sırasında, ister sonrasında oynansın) Çinlilerinkinden tamamiyle farklıdır; burada tiyatro bir "oyun evreninde" yer almamıştı; gerçekleşme süreci içindeki devrimin parçasıydı ve oyundaki bir bölüm gibi, oyuncular ve savaşçıların özdeşliğini getirmesi gibi yerleşmiştir: oyun alanının ve devrim alanının birliğiydi bu.

Yaşayan Tiyatro, kendini bozguna uğratan amaca bir örnektir.(31) Tiyatro ile devrimi, oyunla savaşı, beden özgürlüğü ile ruhsal özgürlüğü, bireysel iç değişiklik ile dış değişikliği birleştirmek için sistematik bir teşebbüste bulunur. Ancak, bu birlik mistisizm ile: "Kabala, Tantirik ve Hasidik öğretiyile, I Ching ve diğer kaynaklarla" sarmalanmıştır. Marksizm ile mistisizmin, Lenin ile Dr. R. D. Laing'in karışımı işe yaramaz: politik itkinin etkisini azaltır. bedenin özgürleşmesi, cinsel devrim, sahnelenecek bir ritüel ("evrensel ilişkinin ayini") haline gelecek politik devrimdeki yerini kaybeder: eğer seks Tanrı'ya doğru bir yolculuksa en uç biçimlerine bile izin verilebilir. Sevgi devrimi, şiddet içermeyen devrim, ciddi bir tehdit değildir; yönetenler daima sevgi güçleriyle başa çıkabilmişlerdir. Tiyatrodaki radikal destüblimasyon, *tiyatro olarak*, örgütlü düzenlenmiş, sahnelenmiş bir destüblimasyondur— her an tersine dönebilir.(32)

Yüceltilmemiş, kesin sunuluşun kaderi sahteliktir. Burada sanatın "hayali" karakteri kaldırılmamış, iki katına çıkartılmıştır; oyuncular

sadece canlandırmak istedikleri rolleri oynarlar ve bu durum kendi başına gerçekdışıdır, oyundur.

Estetik biçimin iç devrimi ve çökmesi arasındaki ayrım, sahici ve zorlama dolaysızlık arasındaki ayrım (sanat ve gerçeklik arasındaki gerilime dayanan ayrım), "yaşayan müziğin", "doğal müziğin" gelişiminde de belirleyici olmuştur. Kültürel devrim Artaud'un istediğini gerçekleştirmişçesine, harfiyen, müzik vücudu harekete geçirmiş, böylelikle doğayı başkaldırıya çekmiştir. Canlı müziğin gerçekten sahici bir temeli vardır: kölelerin ve gettoların feryatları ve şarkıları olarak *zenci müziği*.(33) Bu müzikte siyah insanların tüm hayatı ve ölümleri yeniden yaşanır: müzik bedendir; estetik biçim acı, ızdırab, suçlama "jesti"dir. Beyazlar tarafından devralınınca önemli bir değişiklik ortaya çıkar: beyazların "rock"ı siyahlarınki gibi değildir, yani icradır. Sanki çığlık ve haykırımlar, zıplayıp sıçramalar, artık yapay düzenlenmiş bir alanda yer alır; bütün bunlar (duygularına katılan) bir *seyirciye* yöneliktir. Bir zamanlar hayatın sürekliliğinin parçası olan şey artık bir konser, bir festival, üretilen bir plak haline gelmiştir. "Grup", bireyleri yutan sabit bir varlık (*verdinglicht*) olur; bireysel bilinci yuttuğu ve toplumsal temelden yoksun kolektif bilinçdışını harekete geçirdiği için "totaliter"dir.

Ve bu müzik, radikal etkisini yitirirken kitleleri etkisi altına almayı yönelir: seyirciler arasında dinleyenler ve eşlik edenler bir temsile, bir icraya akan kitlelerdir.

Doğru, seyirci bu temsile aktif olarak katılır: müzik vücutlarını harekete geçirir, onları "doğal" kılar. Ancak, elektriksel heyecanları sık sık histerinin özelliklerini çağırıştırır. durmadan tekrarlanan gürültülü ritmin saldırgan gücü (başka bir müzik boyutu açmayan çeşitlemeler), ezici uyumsuzluklar, beylik "donuk" distorsiyonlar, genelde gürültü seviyesi —bu hayal kırıklığının kuvveti değil midir?(34) Ve benzer hareketler, gerçek anlamıyla birbirlerine çok seyrek dokunan (eğer dokunuyorlarsa tabi) vücutların kıvrılışı ve sallanışı— bu gölü mayala-

mak gibi birşey, hemen çözülecek bir kitleden başka bir yere götürmez sizi. Bu müzik düz anlamıyla *taklittir*, fiili saldırganlığın *mimesis*'idir; dahası, başka bir arınma durumudur: yasakları geçici olarak kaldıran grup terapisi. Özgürleşme özel bir sorun olarak kalır.

VII

Sanat ve devrim arasındaki gerilim azaltılamaz gibi görünüyor; pratikte, sanatın kendisi gerçekliği değiştiremez ve sanat kendini inkar etmeden devrimin güncel ihtiyaçlarına boyun eğemez. Ancak sanat, esinlerini ve hakiki biçimini o zaman hüküm sürecek devrimci hareketten çıkabilir —çünkü devrim sanatın tözündedir. Sanatın tarihsel tözül tüm yabancılaşma tarzlarında otoritesini gösterir; bugün estetik biçimin yeniden ele geçirilmesinin klasizmin, romantizmin veya başka herhangi bir geleneksel biçimin yeniden değer kazanması anlamına geleceği düşüncesini men eder. Toplumsal gerçekliğin çözümlenmesi çağdaş dünyanın devrimci potansiyeline cevap verecek sanat biçimlerine ilişkin herhangi bir belirti gösterir mi?

Adorno'ya göre sanat, baskının ve idarenin bütüncül karakterine bütüncül bir yabancılaşmayla cevap verir. John Cage'in Stockhausen'in, Pierre Boulez'in oldukça düşünsel konstrüktivist ve aynı zamanda kendiliğinden-biçimsiz (*formless*) müzikleri uç örnekler olabilir.

Ancak bu çaba, çoktan, geri dönüşü olmayan bir noktaya zararsız ve bağıltısız, artık çok etkisi yapmayan ve bundan dolayı teslimiyetçi olan bir şoka —yapıların yabancılaşma boyutundan, oluşturulmuş olumsuzlama ve çelişkiden ayrılıp bir ses oyununa, dil-oyununa dönüştüğü bir noktaya ulaşmış mıdır?

B biçim dışı kendiliğindenlik ve dolayısızlıkla konuşan radikal edebiyat, estetik biçimle beraber politik içeriğini —bu içerik, Allan Ginsberg ve Ferlinghetti'nin en biçimlenmiş şiirlerinde açığa çıkarken— kaybeder. En uzlaşmaz, en aşırı suçlama, tam da radikalizminden dolayı politik sahayı reddeden bir çalışmada ifadesini bulmuştur: Samuel Beckett'in yapıtlarında politik terimlerle anlatabilecek bir umut yoktur, estetik biçim tüm uyumculuğun dışında kalır ve edebiyatı, edebiyat olarak bırakır. Yapıt, edebi olarak tek bir mesaj taşır: şeyleri oldukları gibi sona erdirmek. Aynı şekilde, devrim Bertolt Brecht'in politik oyunlarından çok, mükemmel liriklerinde ve bugünkü anti-faşist operadan çok Alban Berg'in Wozzeck'indedir.

Bu, anti-sanatın miyadının dolması, biçimin yeniden ortaya çıkmasıdır. Ve bununla, estetik boyutun kendi içindeki dönüştürücü özelliklerin yeni bir ifadesini, özellikle özgürlük fikrinin duysal olarak ortaya çıkışı olarak güzelliği buluruz. Güzelliğin verdiği haz ve politikanın dehşeti; Brecht bunu beş mısradan özetlemiştir:

*İçimde bir savaş var
Çiçek açan elma ağacının verdiği hazla
Bir Hitler söylevinin dehşeti arasında.
Ancak sadece ikincisi
Beni masamın başına itiyor.*

Bir Hitler söylevi tarafından "tehdit edilen" ağaç imgesi şiirde mevcuttur. Varolanın dehşeti, yaratı anını vurgular, çiçek açan elma ağacının güzelliğini öven şiirin kökenini oluşturur. Politik boyut dışına, sırasında politik değer kazanan estetik boyuta bağlı kalır. bu sadece Brecht'in (artık birer "klasik" sayılan) yapıtlarından değil, bugünün (veya dünün), radikal protest şarkılarında da —özellikle Bob Dylan müziğinde ve sözlerinde de— vardır. Güzellik geri döner, "ruh" geri döner: "ayağı çukurda", donmuş ruh değil, eski ve ezilmiş olandaki, Lied'deki, melodideki; kantable'deki güzellik ve ruh. Yapay

bir canlanma şeklinde değil, "bastırılmış olanın dönüşü" şeklinde dönüştürücü içeriğin biçimi olur. Müzik kendi gelişimi içinde, ses melodiyi, şarkıyı kelime kelime, perde perde kestiği ve feryata, haykırışa çevirdiğinde, şarkıyı başkaldırı noktasına taşır.

Sanat ve devrimin estetik boyut içinde kesişmesi(35) sanatın kendisinde kesişmesi. (Görüntüde) politik öz tamamıyla eksik olduğunda bile, şiirde —ne üzerine?— başka birşey kalmadığında bile politik olabilen sanat. Brecht, en basit sıradan dile söylenemez olanı söyletme mucizesini gösteriyor: şiir bir an için özgürleşmiş dünyanın, özgürleşmiş doğanın imgesini yansıtıyor.

DIE LIEBENDEN

*Zeich jene Kraniche in grossem Bogen!
Die Wolken, welche ihnen beigegeben
Zogen mit ihnen schon, als sie entflohen
Aus einem Leben in ein andres Leben.
In gleicher Höhe und mit gleicher Eile.
Scheinen sie alle beide nur daneben.
Dass so der Kranich mit der Wolke teile
Den schönen Himmel, den sie kurz befliegen
Dass also keiner länger hier verweile
Und keines andres sehe als das Wiegen
Des andern in dem Wind, den beide spüren
Die jetzt im Fluge beieinander liegen
So mag der Wind sie in das Nichts entführen
Wenn sie nur nicht vergehen und sich bleiben
So lange kann sie beide nichts berühren
So lange kann man sie von jedem Ort vertreiben
Wo Regen drohen oder Schüsse schallen.
So under Sonn und Monds wenig verscheidenen Schieben
Fliegen sie hin, einander ganz verfallen.
Wohin, ihr? —Nirgend hin. —Von wem davon? —Von allen.
Ihr fragt, wie lange sind sie schon beisammen?
Seit kurzem.—Und wann werden sie sich trennen?—Bald.
So scheint die Liebe Liebenden ein Halt.(36)*

AŞIKLAR

Geniş kavisli şu turnalara bak!
Yanlarında bitiveren bulutlara
Bir hayattan ötekine uçmak için
Yola koyulduklarında onlarla düşen yola
Aynı yükseklikte ve aynı hızda
Birbirlerinin yanında gözüklürler yalnızca
Paylaşabilsin diye turna ile bulut
Biraz uçtukları güzel göğü
Oyalanmasın diye hiçbiri
Ve görmesinler birşey
Yanyana uçarken birlikte hissettikleri rüzgarda
Birbirlerinin salınmasından başka.
Yok olmayıp kalırlarsa birlikte
Rüzgar onları hiçliğe sürükleyebilir
Yağmurun tehdit ettiği ve tüfeklerin patladığı
Her yerden sürüklenebilirler
Hiç birşey dokunamayacak onlara
Böylece güneş ve ayın biraz sapan yollarında
Uçarlar beraber yitip ve birbirlerine ait
Nereye sen?—Hiçbir yere—Kimden kaçırıyorsun?—Herkesten
Sorarsın, kaç zamandır birikteler?
Az bir zamandır. —Ve ne zaman ayrılacaklar birbirlerinden? —
Pek yakında.
Böyle güç alır aşıklar aşktan.

Özgürleşme imgesi, turnaların güzel gökyüzü boyunca, onlara eşlik eden bulutlarla birlikte uçuşlarındadır: gökyüzü ve bulutlar onlara aittir, üstünlük ve tahakküm içermeksizin. İmge, tehdit edildikleri yerlerden; yağmur ve tüfek kurşunlarından kaçabilmelerindedir. Kendi kendilerine, tamamen birbirleriyle kaldıkları sürece emniyettedirler. İmge soluklaşan bir imgedir: rüzgar onları hiçliğe götürebilir, yine de emniyette olacaklardır: bir hayattan diğerine uçarlar. Zaman kendi başına önemli değildir artık: turnalar kısa bir süre önce biraraya gelmişlerdir ve yakında birbirlerini terkedeceklerdir. Mekan bir sınır değildir artık: hiçbir yere doğru uçmazlar ve herkesten herşeyden kaçarlar. Sonuç hayalidir: aşk, zamanı ve mekanı fethetmek, yıkımdan kurtulmak

için araya girmiş gibidir. Ancak hayal, açığa çıkarttığı gerçekliği inkar edemez: turnalar bulutlarıyla beraber göklerindedir. Bu sonuç, ayrıca, hayalin inkarıdır, gerçekliğinde, gerçekleşmesinde ayak diremektir. Netzestad'daki (Mahagonny) zalimlik ve kokuşmanın ortasında, —bir fahişe ve bir serseri arasındaki diyalogda— nesirin nazıma ve şarkıya dönüştüğü şiirin dilinde bu ayak direyiş vardır. Bu şiirde nesir olmayan hiçbir kelime yoktur. Ancak bu kelimeler, sıradan dilin asla söyleyemeyeceği ve gösteremeyeceği cümlelere veya cümle parçacıklarına bağlanırlar. Şeyleri ve hareketleri doğrudan algılarla açıklayan açık "protokol tanımlamaları", bütün doğrudan algıları aşan imgelere dönüştürler: aynı zamanda, güzellik alanı da olan özgürlük alanına doğru uçuş.

Gariptir: Verdi'nin bir operasında olduğu gibi bir Bob Dylan şarkısında, Ingres'in bir resminde olduğu gibi Picasso'da, Flaubert'in bir pasajında olduğu gibi James Joyce'da, Guermantes Düşesi'nin bir davranışında olduğu gibi bir hippie kızda bir nitelik olarak güzellik vardır. Hepsindeki ortak nokta, plastik bir şekilde erotizmin yok edilmesine karşı meta dünyasının ve bu dünyanın gereksinimi olan gösterilerin, davranışların, bakışların, hareketlerin olumsuzlaması olarak güzellik ifade edilmesidir.

Politik pratik daha iyi bir toplum inşa etmeyi başarırken (veya başaramazken), estetik biçim değişmeye devam edecek. En uygun noktada, sanat ve gerçeklik için ortak bir evren tasavvur edebiliriz, ancak, bu ortak evrende, sanat aşkınlığı koruyacaktır. Bütün ihtimaller göz önüne alınırsa, insanlar şiirden konuşmayacak, şiir yazmayacak veya şiiri bestelemeyecektir. *la prose du mond* (dünyanın düzyazısı) devam edecektir. Ancak, insanlar artık doğru ve yanlış, iyi ve kötü güzel ve çirkin, şimdiki zaman ve gelecek arasındaki farkı ayırtmaktan yoksun kalırlarsa "sanatın sonu" olacağı düşünülebilir. Bu, uygarlığın doruğunda iken tam bir barbarlık durumu olacaktır —ve böyle bir durum gerçekten tarihsel bir olasılıktır.

Sanat, barbarlığın yükselişini önlemek için birşey yapamaz- kendi başına toplumun içinde ve topluma karşı kendi alanını açık tutamaz. Kendi varlığını ve gelişimini sürdürmek için sanat, kendi potansiyel evresi, ilerlemesinin potansiyel biçimi olarak barbarlığı yaratan toplumsal sistemin kaldırılması için yapılan mücadeleye bağlıdır. Sanatın kaderi devrimin kaderiyle bağlantılı olmaya devam edecektir. Bu anlamda, sanatçıyı sokaklara —Komün için, Bolşevik devrimi için, 1918 Alman devrimi için, Çin ve Küba devrimleri için, özgürleşmek için tarihi bir şansa sahip tüm devrimler için— savaşmaya iten gerçekte sanatın bir iç zorunluluğudur. Ancak, sanatçı böyle yaparken, sanat évrenini terkedip sanatın hasmane bir bölümü: radikal pratiğin bir bölümü olarak kaldığı daha geniş evrene ayak basar.

VIII

Bugünün kültürel devrimi Marksist bir estetiğin sorunlarını tekrar gündeme getiriyor. Daha önceki bölümlerde bu konu üzerine bir deneme yapmaya çalışmışım; yeterince irdelenmesi için başka bir kitapta ele almak gerekir. Ancak, bu bağlamda belirli bir soru tekrar ön plana çıkartılmalıdır, yani, "proleter edebiyat"ın ("işçi sınıfı" edebiyatı) anlamı ve olabilirliği. Bana göre, tartışma bir daha asla 1920'lerdeki ve 30'ların sonundaki kuramsal düzeye, özellikle çekişmenin bir tarafında George Lukacs, Johannes R. Becher ve Andor Gabor'un, diğer tarafında Bertolt Brecht, Walter Benjamin, Hans Eisler ve Ernst Bloch'un bulunduğu düzeye ulaşmadı. Bu döneme ait tartışmalar Helga Gallas'ın harika kitabı *Marxistische Literaturtheorie*'de (Marksist Edebiyat Kuramı) (Nuwided: Luchterhand, 1971) yeniden ele alınıyor.

Tüm tartışmacılar yazarın sınıf durumu tarafından (elbette sadece kişisel durumu ve bilinci değil, yapının ve sınıfın maddi ve ideolojik durumuna nesnel olarak uygun olması), sanatın (tartışma edebiyatın dışına pek çıkmaz) biçiminde olduğu gibi "hakikat içeriği"nde de sınırlandırıldığı üzerine ortak bir görüşe vardılar. Bu tartışmadan çıkartılan sonuç şudur: sadece proleteryanın durumunun toplumsal sürecin bütünü ve radikal değişikliğin zorunluluk ve yönelimi (yani, "hakikat") hakkında bir kavrayışa ulaşmayı olası kıldığı tarihsel dönemde, sadece proleter edebiyat, sanatın ilerici işlevini gerçekleştirebilir ve devrimci bir vicdan geliştirebilir: bu sınıf savaşındaki vazgeçilmez silahtır.

Böyle bir edebiyat geleneksel sanat biçimlerinden çıkabilir mi, yoksa yeni biçimler ve teknikler mi geliştirecektir? Tartışma konusu buydu: Lukacs (ve onunla birlikte o zamanki "resmi" Komünist kesim), (yenilenmiş) geleceğin (özellikle de 19. yüzyılın büyük gerçekçi romanların) geçerliliğinde ısrar ederken, Brecht, radikal olarak farklı biçimler ("epik tiyatro" gibi) talep eder ve Benjamin bizzat bu sanat biçiminden film gibi yeni teknik anlatımlara geçilmesini ister: "küçük, açık biçimlere" karşı "büyük, kapalı biçimler."

Bir anlamda, kapalı ve açık biçimlerin yüzleştirilmesi artık sorunu yeterince ifade etmiyor gibidir: bugünün anti-sanatıyla kıyaslandığında, Brecht'in açık biçimleri "geleneksel" edebiyat olarak görünür. Sorun daha çok, eğer sanat sahici sanat olacaksa sanatın iletmesi gereken hakikati (tikel) sınıf özelliği sayesinde temsil eden temeldeki bir *proleter dünya görüşü* kavramıdır. Bu kuram

proleter bir dünya görüşünün varolmasını öngörür. Ancak bu öngörü, sağlam (*annähernde*) bir incelemeye dayanmaz.(37)

Bu bir olgunun —ve bir kuramsal bir görüşün— belirtilmesidir. "Proleter dünya görüşü" terimi işçi sınıfı içinde geçerli olan dünya görüşü anlamına geliyorsa, bu o zaman, ileri kapitalist ülkelerde diğer sınıfların büyük kesiminin, özellikle orta sınıfın paylaştığı bir dünya gö-

rüştüdür. (Marksist) jargonda bu, küçük burjuva reformcu bilinci diye adlandırılacaktır. Eğer terim (gizli ya da açık bir biçimde) *devrimci* bilinci ifade ediyorsa, bugün kesinlikle özel veya öncelikli bir şekilde "proleter" değildir, sadece global monopoli kapitalizmine karşı olan devrimin proleter bir devrimin ötesinde ve proleter bir devrimden farklı olmasından değil, bu devrimin koşulları, olasılıkları ve hedefleri proleter bir devrim ölçüsünde yeteri kadar biçimlendirilemeyeceği için. (Bkz. Böl. I.). Ve bu devrim (her ne biçimde olursa olsun) edebiyatta bir hedef olarak sunulacaksa, böyle bir edebiyat tipik olarak proleter olamayacaktır.

Bu en azından, Marksçı kuram tarafından öngörülen sonuçtu. Proleterya kavramı içindeki genel ve tikelin diyalektiğini tekrar hatırlatırım: kapitalist toplum içinde ama ona ait olmayan bir sınıf olarak özgül çıkarı (kendi özgürleşmesi) aynı zamanda genel çıkardır: bir sınıf olarak kendisini özgür kılamaz. Bu bir "ideal" değil, sosyalist devrimin asıl dinamiğidir. Buradan, *devrimci sınıfı olarak* proleteryanın hedeflerinin kendisine aşkın olduğu çıkar: tarihi, somut hedefler olarak kalırlarken, sınıf içerikleriyle özgül sınıf içeriklerinin ötesine ulaşırlar ve eğer böyle bir aşkınlık tüm sanatların temel bir özelliğiye, bundan devrimin hedeflerinin burjuva sanatında ve tüm sanata karşı muhafazakar bir eğilimi olmuşsa ve Lenin gibi Troçki de bir "proleterya kültürü" nosyonuna eleştirel bakıyorsa, bunun kişisel bir tercihin ötesinde bir anlamı olduğu görülür.(38)

Öyleyse, özellikle proleterya içeriği kendisine "burjuva edebiyatı'nda yer buluyorsa bu ne paradokstur ne de istisnai bir durumdur. Bunlar genelde egemen sınıfın dili yerine proleteryaninkini getiren bir tür dil devrimine geleneksel biçimi (romanın, dramının) yıkmadan eşlik ederler. Veya, tam tersi, proleter devrimci içerikler, (geleneksel) şiirin "yüksek" stilize dilinde biçimlenirler: Brecht'in *Üçkuruluşluk Opera'sında*, *Mahagonny'sinde* ve *Galilei*"sinin sanatsal düzyazısında olduğu gibi.

Özellikle proleter olan bir edebiyatın sözcüleri, "reformcu" burjuva radikallerini, yani yapıtta kapitalist toplumu yöneten temel yasaların ortaya çıkmasını engelleyerek kapsamlı bir ölçüt ortaya koyarak bu nosyonu kurtarmaya çalışmışlardır. Bizzat Lukacs bunu, sahici devrimci edebiyatı tanımlayacak bir parola haline getirdi. Ancak sanatın asıl doğasını tehdit eden tam da bu taleptir. Toplumun temel yapısı ve dinamiği asla duyusal, estetik bir ifade bulamaz: Marksçı kuramda bunlar, sadece bilimsel çözümlene sayesinde ulaşılabilecek ve sadece böyle bir çözümlene ölçütünde biçimlenebilecek, görüntünün arkasındaki öz"dür. "Açık biçim", bilimsel hakikat ile estetik görüntüsü arasındaki uçurumu kapatamaz. Oyun veya romancı kurgununun, belgelemenin, röportajın sokulması, pekala (Brecht'teki gibi) estetik biçimin temel bir bölümü olabilir, ancak sadece ikinci derecede bir bölüm olarak yapabilir bunu.

Sanat gerçekten, geçerlikteki bilinçteki değişiklikleri arttırarak sınıf mücadelesinde bir silah olabilir. Bununla birlikte, buradaki sınıf bilinci ve sanat eseri arasında geçirgen bir ilişkinin varolduğu durumlar çok nadirdir (Molière, Beaumarchais, Defoe). Bizzat kendi dönüştürücü niteliği sayesinde sanat devrimci bilinçle birlikte anılır, ancak geçerlikteki bilincin olumlayıcı, entegre olmuş, kör edilmiş olduğu ölçüde devrimci sanat buna karşı çıkacaktır. Proleteryanın devrimci olmadığı yerde, devrimci edebiyat proleter edebiyat olmayacaktır. Ne de geçerlikteki (devrimci olmayan) bilince "demir atacaktır"; sadece *kopma, sıçrama*, sosyalist bir toplumda "yanlış" bilincin yeniden canlanmasını önleyebilir.

Devrimci bir edebiyat nosyonunu kuşatan safsatalar, bugünün kültürel devriminde hala köttleşmektedir. Yeni Sol'da gemi aziya alan anti-entellektüelizm, işçinin gerçek çıkarlarını ve "duyguları" nı ifade eden bir işçi sınıfı edebiyatı taleplerinin yanında yer alır.

Örneğin:

"Sol'un entellektüel üstatları" "devrimci estetik"lerinden dolayı suçlanırlar ve "belirli bir talmudist zümresi"nin, "bir kelimenin bir çok ayırtı ve sıkıntısını tartmakta devrimci süreçte yer almaktan daha başarılı" olduğu düşünülür.(39) Kadim anti-entellektelizm, bu ilkinin ikincinin temel bir parçası, dünyayı, özgürleşmenin radikal olarak yeni isteklerini iletebilecek yeni bir dile aktarmanın bir parçası olabileceği fikrini horgöür.

Bu gibi proleterya ideolojisi, sözcükleri, kültürel devrimi bir "orta sınıf hatası" olarak eleştirirler. Estetik anlayış ve zevkten yoksun kafa, en fazla, bu devrimin, ancak, "örneğin, altı bağlanan bebekleri olan bir işçi sınıfı ailesi için çamaşır makinesinin ifade ettiği gerçek kültürel anlamı anlamaya başladığında anlamlı olacağı ileri sürer". Ve bu dar kafa, "bu devrimin sanatçıların.... aylar süren tartışma ve planlamalardan sonra, çamaşır makinesinin teslim edildiği günde bu ailenin duygularını anlatmasını" ister.(40)

Bu istek hem sanatsal hem politik açıdan gericidir. Gericilik işçi sınıfı ailesinin duygularında değil, bu duyguları sahici radikal ve sosyalist bir edebiyat için standart haline getiren düşüncededir; yeni bir devrimci kültürün odak noktası olarak ileri sürülen şey aslında yerleşik kültüre uyarlanmaktan başka bir şey değildir.

Elbette, kültürel devrim bu işçi sınıfı evi atmosferini farketmeli ve yıkmalıdır, ancak bu bir çamaşır makinesinin gelmesiyle ortaya çıkar duygulara "yönelerek" yapılmayacaktır. tam tersine, böyle bir sım geçerlikteki "atmosferi" devam ettirir.

Proleterya edebiyatı = devrimci edebiyat kavrayışı geçi duygulara "yönelmekten" kurtulsa ve buna mukabil, *en ileri*, bilinciyle ilgili olsa bile sorgulanabilir kalır. Bu politik bir caktır ve işçi sınıfının sadece küçük bir kesimi arasında yaygındır. Eğer sanat ve edebiyat böyle ileri bir bilinci yansıtacaksa, sınıf mücadelesinin gerçek durumunu ve kapitalist sistemi yıkmanın gerçek gö-

rünüştünlü ifade etmelidir. Ancak, tam da kendilerinin estetik dönüşümünün aleyhine çalışan bu kaba bir şekilde politik olan içeriklerdir, "saf sanat"a yapılan geçerli itirazlar bundandır. Ancak bu içerikler ayrıca sanata daha az saf bir aktarım yapılmasına, günlük yaşam ve pratiğin somutluğuna aktarıma— karşı çalışırlar. Bu zeminde, Lukacs, zamanın örnek bir işçi romanını eleştirmiştir: bu romanın kişileri evlerinde yemek masasındayken parti toplantısındaki bir delege gibi konuşurlar.(41)

İşçi sınıfının özne-nesne olduğu, "burjuva" edebiyatının tarihi mirası, kesin olumsuzlaması olan devrimci bir edebiyat hala oluşmamıştır.

Ancak, ileri kapitalist ülkelerdeki işçi sınıflarına ilişkin devrimci sanat nosyonu için doğru kabul edilen şey, bu ülkelerdeki farklı ırktan azınlıkların durumuna ve Üçüncü Dünya'daki azınlıklara uygulanmaz. Daha önce zenci müziğinden bahsetmiştim; pekala devrimci olarak adlandırılabilir bir zenci edebiyatı, özellikle şiir de vardır: estetik biçimde ifade bulan topyektün bir başkaldırının sesi olur. Bir "sınıf" edebiyatı değildir, ve tikel içeriği genel içeriğiyle aynıdır: baskı altındaki ırksal azınlıkların özel durumunda tehlikede olan şey ihtiyaçların en genelidir, yani *insanoğulları* olarak bireyin ve gurubunun esas varoluşudur. En uçtaki politik içerik geleneksel biçimleri uzaklaştırır.

SONUÇ

Kültür devriminde yanlış konumlanmış radikalizmin ortak paydası, Düzen'in en gerici üyeleriyle paylaştığı düşün-karşıtlığıdır: karşı başkaldırı —sadece kapitalizmin, burjuva toplumunun vb. Akıl'na değil, Akıl'ın kendisine karşı başkaldırı. Üniversitelerde Düzen için eğitilen kadrolara karşı gerçekten kaçınılmaz olan mücadelenin üniversitelerin kendilerine karşı bir mücadeleye dönüşmesi gibi, estetik biçimin yıkımı da sanatın yıkımına dönüşmektedir. Düşünsel kültürün her iki dalında da verili gerçeklikten yalıtılma ve yabancılaşma doğal olarak bizi "fildişi kule"de yaşamaya götürebilir, fakat aynı zamanda bizi Düzen'in özgür düşünce ile duyguya gün geçtikçe daha az hoşgörüllü davrandığı gibi bir düşünceye de götürebilir, götürür.

Fakat bütün yanlış konumlanmış radikalizmiyle bile, hareket en ileri karşı güç durumundadır. Bu hareket isyana iki ana hamle katmıştır: politik mücadeleye maddi olmayan istekler için alan açmış (egemenlik hakkı yabancılaşmamış insan ilişkileri için), ve varoluşun fizyolojik boyutunu (doğa alanı) katmıştır. Duyarlılığın özgürleştirilmesi ortak zemindir. bu zemin yerleşik toplumun isterleriyle tahrip edilmiş bir dünya deneyimine ve topyekün bir dönüşümüne duyulan hayati bir ihtiyacı ortaya çıkarır. Dayanılmaz bir durum varsa o da bu dünyada karşıtların karşı konulmaz birliğidir: haz ve dehşetin, sakinlikle şiddetin, memnuniyet ile yıkıcılığın, güzel ile çirkinin birliğidir; ki bunlar günlük yaşam alanımızı hissedilir şekilde etkilemektedirler. "Estetik

snobizm" in küçük görülmesi, bu deneyimi açıkça ifade etmekten bizi alıkoymamalıdır: karşıtların bu iğrenç birliği (kapitalist diyalektiğin en somut ve yüceltilmeyen görünümleri!) sistemin yaşam unsuru haline gelmiştir; bu durumlara karşı itirazın siyasi bir silah haline gelmesi gerekir.

Karşıtların iğrenç sembiyozu kırıldığında mücadele kazanılmış olacaktır —denizin erotik oyunuyla (denizin dalgaları yuvarlanarak yükselirken erkek oluyor, zarafetle kıvrılarak kadına dönüşüyor: birbirlerini kucaklayarak kayaları yalıyorlar) kıyılarında mantar gibi biten ölüm endüstrileri arasındaki, beyaz kuşlarla gri askeri jetlerin uçuşları arasındaki, gecenin sessizliği ile motorların berbat homurtuları arasındaki sembiyoz.... İşte ancak o zaman insan 5. Caddelerle gettolar, doğumlarla katliamlar arasındaki çatışmayı çözmede özgür olacaktır. Uzun vadede politik boyut estetikten, akıl duyarlılıktan, barikatlardaki davranış aşktaki davranıştan artık ayrılmaz. Siyasi boyut tabii ki nefreti belirtir — ama her şeyden çok insanlık dışılığa duyulan bir nefrettir bu, ve bu "tahripkar nefret" kültür devriminin temel bir parçasıdır.

Ama tamamen gündemdisidir; insanlar ondan nefret etmekte, "kitleler" hor görmektedirler. Belki de isyanın bütüne karşı, kendilerinin bütün çürümüş tabularına karşı gerçekleşeceğini bunun hareketlerinin değerini ve zorunluluğunu, çevrelerinde zevk aldıkları şeyleri ve rahatlıklarını tehlikeye düşüreceğini hissediyorlardır. Yeni ahlaka, kadın hareketine, Düzen'in işlerinin hor görülmesine karşı kızgınlık duymak yaygın bir durumdur — insanların yapmamaları gerektiğini düşünüp bastırdıkları şeyleri rahatça yapan isyancılara karşı duydukları kızgınlıktır bu.

Wilhelm Reich faşizmin kaynaklarını ısrarla içgüdülerin bastırılmasında aramada haklıydı; cinsel özgürlüğü faşizmin yenilgisini sağlayacak asıl neden olarak görmekle hata etti. Cinsel özgürlük, gelişmiş düzeyinde (insanın fiziksel işgücü niteliğinin ve çalışma günlerinin

devamlı olarak azaltıldığı bir yerde) kapitalist sistemi tehlikeye düşürmeden sürekli artarak gerçekleşebilir. Bunun ötesindeki bir düzeyde içgüdüsel özgürleşim sadece, cinsel enerjinin yaşam tarzını toplumsal, politik düzleme doğru değiştirmeye çalışarak erotik enerjiye dönüştüğü bir noktada, toplumsal özgürleşmenin bir güçlü haline gelebilir. En azından, günümüzde itaatkarlık, saldırganlık ve insanların kendilerini liderleriyle özdeşleştirmeleri içgüdüsel olmaktan çok akılsaldır: liderler hala sözlerini tutarlar (ve belirli zamanlarda bu özdeşleşme yanına bu sözlerin tutulmasını engelleyen düşmanların gövdeleri de katılır). Bu, isyancılara karşı duyulan kin ve nefretin ifadesinin ve örgütlenme nedeninin temelidir. İçgüdüsel isyan da sadece aklın isyanının eşliği ve yol göstericiliği ile siyasi bir güç haline gelebilecektir: aklın (ve entelijansiyanın) Düzen'e destek vermeyi bütünüyle reddetmesi ve kurumsal ve uygulamalı akıl gücünün değişim içinde kullanılması ile.

Gün geçtikçe yoğunluğu artar görünen meta dünyasının fetişizmi sadece, ortada dönen dolapları örten, bütünü çılgın rasyonalitesini saran teknoloji ve ideoloji perdesini yırtmış olan insanlar tarafından çöktürülebilir, —yani, kendi ihtiyaçlarını geliştirmede, kendi dünyalarını dayanışma içinde kurmada özgür duruma gelmiş insanlar tarafından. Şeyleşmenin bittiği yerde birey başlar: yani, radikal yeniden yapılanmanın yeni Özne'si. Bu Özne'nin kaynağı da radikal kuram ile pratiğin geleneksel çatısını yıkan bir süreçtir. Kültür devriminin düşünce ve amaçları dayanaklarını gerçek tarihsel konumdan alırlar. Bu düşünce ve amaçların bütünüyle somut hale gelme ve eğer asiler yeni duyarlılığı (kişisel, bireysel özgürleşimi) aklın sıkı idaresinin (*die Anstrengung des Begriffs*) hükmü altına almayı başarırlarsa, bütünü etkileme olanakları vardır. Bu sonuncusu bile tek başına enerjisini toplumsal olarak bağlantılı (relevant) görünümlere kanalize ederek hareketi eğlence endüstrisinden ve tumarhaneden koruyabilir. Bütünü çılgın güçlü kendiliğinden olan herhangi bir karşı-güçlü doğrular göründükçe (ne kadar öz-yıkıcı olursa olsun), umutsuzluk ve karşı çık-

ma da o oranda siyasi disiplin altına alınmalı ve *örgütlenmelidir*. Kendi rasyonalitesi olmadan devrim hiç bir anlam taşımaz. Yippi'ler (solcu Hippiler), özgürleştirici kahkahaları, "adalet" in "yasa ve düzen" in kanlı oyununu ciddiye almak yolundaki radikal yetersizlikleri ideoloji örtüsünü kaldırmada etkili olabilir belki, ama yapı yine de bu örtünün ardında değişmeden kalır. Bu yapıyı yalnızca, halen yerleşik çalışma sürecini sürdüren, bu sürecin insan temelini oluşturan, kararları ile gücünü yeniden üretenler ortadan kaldıracaklardır. Bunlar orta-sınıfın ve entelijansiyanın sürekli artan bir sektörünü kapsar. Günümüzde, gerçekten temel olan bu büyük topluluğun sadece küçük bir kısmı etkin ve uyanıktır. Bu hareket ile uyanıklığının yayılmasına yardımcı olmak halen yahtılmış durumdaki radikal grupların değişmez görevidir.

Bu gelişim için zeminin hazırlanmasının erekli oluşu, bilincin özgürleşiminin halen asli görev olmasını sağlar. Bilinç olmadan duyuların bütün özgürleşimi, bütün radikal hareket kör ve yenilgiye mahkum kalacaktır. Siyasi pratik hala kurama bağlıdır (bundan sadece Düzen vazgeçebilir!); eğitime, iknaya, Akıl'a bağlıdır.

Bu "düşünsellik" e karşı tartışılması gereken bir sav daha var. Bu tartışma konusunun özü şudur: Kuram ve eğitime yapılan vurgu fiziksel ve zihinsel enerjiyi varolan topluma karşı mücadele kararının verileceği alandan uzaklaştırır —yani siyasi alandan. Ekonomik ve toplumsal şartları kültürel şartlara dönüştürür; bu vurgu, kaba kuvvet çaresiz kalmış direniş hareketlerini bütün dünyada yok etmek üzereyken soyut düşünsel sorunların parçası haline gelmiştir. Böylece, ağır "kültür devrimi" başlığının ardında (ki bu devrimin kitlesel bir hareket olduğu bir ülkeden alınmıştır) kişisel, kısmi, ideolojik başkaldırdan başka bir şey yoktur: acı çeken kitlelere yapılan hakarettten başka hiç bir şey.

"Oturup tartışalım" ibaresi haklı olarak bir şaka haline gelmiştir. Pentagon'la ölüm makinelerinin ortalama etkilerinden —ve maliyetlerinden— başka bir konuda konuşabileceğinizi düşünebilir misiniz?

Dışışleri Bakanı Maliye Bakanı ile, yine Dışışleri Bakanı bir başka bakan ve onun danışmanlarıyla ve bütün bunlar büyük kuruluşların Yönetim Kurullarının üyeleriyle muhakeme edebilirler. Bu aile içi muhakemedir; bütün hepsi temel konuda fikir birliği içindedirler: yerleşik iktidar yapısının sağlanması. İktidar yapısı "dışındaki" birleriyle tartışmayı çok çocuksu bulurlar. Onlar sadece, bu sesleri seslerin oylara çevrilebildiği oranda dinlerler bu da aynı temel endişeyi paylaşan aynı iktidar yapısının bir baş kümesini idareye getirir.

Tartışma oldukça hareketlidir. Bertolt Brecht, bir ağaçtan sözetmenin bir suç gibi görüldüğü bir zamanda yaşadığımızı belirtmiştir. O zamandan bu yana, işler daha da kötüleşti. Günümüzde suç, toplumun yalnızca bir şiddet kurumuna dönüştüğü zaman değişimden sözetmek olmuştur bu (katliamın Amerikan Yerlileri'nin tasfiyesi ile başlayıp Asya'da sona erdiğini söylemek gibi.) Vahşiliğin bu salt gücü, kendisini sorgulayan sözlü ve yazılı sözcüğe bağışıklı değil midir? Ve bu gücün uygulayıcılarına karşı kullanılan sözcük, onların da güçlerini savunmak için kullandıkları sözcükle aynı değil midir? Bunlara karşı yapılacak bilinçsiz bir eylemin bile onaylanacağı bir düzlem vardır. Çünkü bir an için bile olsa, eylem baskın kapalı evrenini kırıp parçalar. Sürtüşme sistem içinde yapılanmıştır ve zamanında durdurulmazsa karşı devrimi hızlandıracaktır.

Ama yine de, bu sistem içinde hem konuşmak hem de eylem yapmak için bir zaman vardır, ve bu zaman güçlerin somut toplumsal dağılımı tarafından belirlenir, ortaya konur. Radikal kitle hareketinin olmadığı ve Sol'un karşılaştırmayacak derecede zayıf olduğu yerde radikal kitle hareketi yalnızca kendini-sınırlayıcı olabilir. Şiddeti artar, baskı ve yıkıcı güçlerin güç yapısının elinde toplaşması ile isyana dayatılmış olan şeyler yeniden birliğin, yeniden değerlendirmenin eylem alanı haline gelmelidirler. Stratejiler, karşı devrimle mücadele edecek şekilde geliştirilmelidir. Sonuç büyük ölçüde genç kuşağın geniş çaplı politik eyleme geçiş için vazgeçilmez olan öngerekleri sağla-

yamamalarına bağlıdır (eğitimin uzun sürecini sürdürmek için ayrılığa düşmeden ve uzlaşmayı reddederek, yenilgiden sonra yeniden birliğin nasıl sağlanacağını, yeni duyarlılıkla yeni bir akılcılığın nasıl geliştirileceğini öğrenmelidirler). Çünkü bir sonraki devrim pek çok kuşaağı ilgilendirecektir ve "kapitalizmin son krizi" bir yüzyıl sürebilir.

DİPNOTLAR

1. KARŞI DEVRİM SÜRECİNDE SOL HAREKET

1. Karl Marx, *Grundrisse der Kritik der Politischen Oekonomie* (Berlin: Dietz, 1953), s. 593.

2. Örneğin bak. Paul A. Baran ve Paul M. Swezy, *Monopoly Capitalism* (Penguin Books, 1968); Joseph M. Gillman, *Prosperity in Crisis* (New York: Marzani and Munsell, 1965); Gabriel Kolko, *Wealth and Power in America* (New York: Praeger, 1962); Harry Magdoff, *The Age of Imperialism* (London: Monthly Review Press, 1969); G. William Domhoff, *Who Rules America?* (Londra: Prentice-Hall, 1967). A. A. Berle ve John Kenneth Galbraith gibi "burjuva" ekonomistleri bu olgular söz konusu olduğunda Marksistlerle şaşkıncı ölçüde fikir birliği içindedirler. Benzer bir antoloji için bak. Maurice Zeitlin, (der.), *American Society Inc.* (Chicago: Markham, 1970)

3. Bir çok eleştirmenin yanında bak. Ernest Mandel, "Workers and Permanent Revolution" *The Revival of American Socialism*, George Fisher, (der.) (Oxford University Press, 1972), s. 170'ten itibaren.

4. Lucio Magri, "Parlement ou Counseils" (1970)

Manifesto: Analyses et Theses.... Rossana Rossanda ed. (Paris: Editions du Seuil, 1971) s. 332 v.d.

5. Ibid.

6. Bak. Seymour Melman, *Pentagon Capitalism* (New York: Mc Graw-Hill, 1970). Fakat "devlet yönetimi" terimi devletin sermayeden özerkliğini abartmaktadır.

7. "Yeni işçi sınıfı" üzerine tartışma Serge Mallet'nin *La Nouvelle classe ouvriere* (1963) yazısıyla patlak vermiştir. Daha fazla bilgi için bak. J. M. Budish *The Changing Structure of the Working Class* (New York: International Publishers, 1964); Stanley Aronowitz *The Revival of American Socialism* s. 188'den sonra "Does the United States Have a New Working Class?" ve André Gorz *Les Temps Modernes* 1971 Ağustos-Eylül s. 141 "Technique, techniciens et Lutte Des Classes". Gorz'un, üretim sürecinin kontrolüne katılan ve işletmenin fiili bir parçası olan teknik-bilimsel işçilerle bu hiyerarşinin etkisinde olan işçiler ayrımı özellikle önemlidir. Ayrıca bak. Herbert Gintis'in *Socialist Revolution* (San Francisco) dergisinin Mayıs-Haziran 1970'teki "The New Working Class and Revolutionary Youth" adlı yazısı.

Yeni sol ve Kapitalizmin güntümüzdeki aşaması hakkında yazılmış olanlar bir kütüphaneyi dolduracak kadar fazladır. Burada sadece bir tanesine değineceğim-kanımca en seçkin, en doğru, en eleştirel ve en güzel olanına; iki genç aktivist, Greg Calvert ve Carol Neiman tarafından yazılmış olan: *A Disrupted History: The New Left and the New Capitalism* (New York: Random House, 1971).

8. *France Nouvelle*. Hebdomadaire Central du Parti Communist Français, Ocak 28, 1970.

9. Lesio Basso, *Zur Theorie des Politischen Konflikts* (Frankfurt: Suhrkamp, 1969) (çeviri ve italikler bana aittir.) s. 10, 13, v.d., 1962.

10. Bkz. Karl Marx, *Capital*, XVI. bölüm, ikinci paragraf. (Allen - Umrin, 1946)

11. Karl Marx, *Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses* (*Capital*'in 6. bölümlerinden birinin eski bir versiyonu) (Frankfurt: Neue Kritik, 1969) s. 65 v.d.

12. Capital 1. cilt XVI. bölüm ikinci paragraf. Ayrıca bkz. *Theorien über den Mehrwert*. Karl Kautsky ed (Stuttgart: Dietz, 1905), cilt 1, s. 324 vd.

13. Bu değişim "isteğe bağlı gelir"deki artışla, bir başka deyişle temel ihtiyaçların tatminini gerektirmeyen gelirle açıklanır. (*Fortune* dergisi Aralık 1967, bu kısmın bütün kişisel gelirin üçte biri kadar olduğu tahmin edilmiştir). Bkz. David Gilbert'in "Consumption: Domestic Imperialism" adlı yazısı; Wisconsin Taslak Direniş Birliği Enstitüsü için hazırlanmış bir konuşmadan. Aynı zamanda, 1970'de ABD'deki yoksulluk artmakta, eski durumuna gelmektedir; bu on yıllık bir eğilimdir (Nüfus sayımı Bürosu, 8 Mayıs 1971'de *New York Times*'ta yayınlanmıştır).

14. *II Manifesto* adlı grubun platformuna bakınız. Özellikle bak., *Politics and Society*, Cilt I, no 4; Ağustos 1971, 73., 74. ve 79. tezler.

15. Karl Marx *Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie* s. 231. Martin Nicolaus'un *New Left Review*'da (no: 48, 1968) bu pasaj hakkındaki yorumlarına bakınız. Bu pasaj Calvert ve Neiman (loc. cit. s. 1163)'den de alıntılanmıştır. Çeviride çok az değişiklik yaptım.

16. Michael Tanzer *The Sick Society* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971) adlı kitabında "ABD'nin en büyük kuruluşlarından biri olan Allied Stores'un başkanının" şu sözlerini alıntılıyor: "Bolluk içinde olan bir giyim endüstrisi temel faydayı esas alamaz.... Modası, geçmişliği hızlandırmalıyız.... Bizim işimiz sahip oldukları şeylerin kadınları mutsuz kılmalarını sağlamaktır.... Onları öylesine mutsuz kılmalıyız ki kocaları aşırı tutumlu davranışlarından hiçbir mutluluk ya da huzur bulamassınlar" (s. 155 v.d.). Giyim endüstrisinde yürütülen bu politika bütünüyle ekonominin geniş sektörlerinde (savaş endüstrileri de dahil olmak üzere) de, *Mutatis mutandis*, hakimdir.

17. Jacques Rozner, *Le Monde* gazetesi 23 Temmuz 1970.

18. Agis Salpukas'ın bir raporundan, *New York Times* 1 Haziran 1970, büyüyen işçi şikayetleri konusunda daha fazla bilgi almak için

bak. Time Dergisi 9 Kasım 1970 s. 68 v.d. ve bak. *Newsweek*'in 17 Mayıs 1971 s. 80.

19. "Bir gerileme döneminde bile devamsızlık oranı korkunç yüksek bir düzeyde kalmıştır... Ford Motor şirketi'nin raporuna göre devamsızlık son on yılda iki katından daha fazla artmış ve 1970'de yüzde 5,3'lük bir orana ulaşmıştır... Bir otomobil şirketi düzenli bir devamlılık sağlamak için kart sistemini önerdi (bir işe yaramadı). Devamsızlığın doruğundayken otomobil tesislerindeki bir çok genç işçi gezinmekten başka bir şey yapmamaktadır." *News Week* 17 Mayıs 1971, s. 80.

20. "1969 yılının Haziran ayında doğrudan Savunma Bakanlığı'nın sahip olduğu mallar 202 milyar Dolar tutarındadır. Bu tutara arazi, binalar, üretim donanımı, bürolar, iletişim kolaylıkları, havaalanları ve askeri araçların alış değeri de dahildir. 1969'da Savunma Bakanlığı'nın sahip olduğu arazi yirmi dokuz milyon dönüme ulaşmıştır. Savunma Bakanlığı'nın kontrolündeki olanaklar alanı bir mali yılda yapılan ihale kontratları çerçevesinde daha da açık olarak ortaya konmaktadır. Böylece, 1967 mali yılında Savunma Bakanlığı'na 44,6 milyar Dolarlık ihale verilmiştir." Seymour Melman, *Pentagon Capitalism*, s. 72.

21. Ernest Mandel, *La Réponse socialiste au défi américain* (Paris: Grasset, 1968); Harry Magdoff Agy.

22. William L. Shirer, *Los Angeles Times*, 13 Mart 1970.

23. Leo Guiliani, *Le Monde*, 23 Haziran 1971.

24. Richard Hammer, *The Court Martiel of Lt. Calley* (New York: Cowvard, Mc Cann and Georghean, 1971) s. 373 vd. Aynı zamanda bkz. *New York Times* 13 Mayıs 1971'deki makalem.

25. James A. Michener, *Kent State: What Happened and Why?* (Greenwich, Conn.: Fawcett Publications: Random House, 1971) s. 409 vd.

26. *Los Angeles Times*, 17 Kasım 1971.

27. Kant, *Vorlesungen über Peadagogik Werke*, (ed.) Ernst Cassirer, (Berlin Bruno Cassirer, 1922), cilt 8, s. 464 vd.

28. *Los Angeles Times*, Kasım 17, 1971

29. Bak. Leo Lowenthal ve Norbert Guderman, *Prophets of Deceit: A Study of the Techniques of the American Agitator*, 1949 (Palo Alto: Pacific Book, 1970). T.W. Adorno, Else Frenkel - Brunswik, ve diğeri, *The Authoritarian Personality* (Londra: Houser - Row, 1950).

30. Fransa'da, özellikle André Gorz ve Roger Garaudy, İtalya'da II. Manifesto grubu. ABD için bak. *Monthly Review*, *Socialist Revolution*, *Radical America*, Radikal Eğitim Projesi'nin bazı yayınları; *The Revival of American Socialism*, *The New Left*, *A Documentary History*, (der.) Massimo Teodori (New York: Bobbs - Merrill, 1969) derlemesi, özellikle İkinci bölüm. Yeni Sol'un temel motivasyonlarının temel belgesi hâlâ *Journal de la Commune Etudiante*, *Novembre 1967. Juin 1968. Tentes et Documents* (der.) Alain Schnapp ve Pirre Vidal - Noquet (Paris: Editions da Seuil, 1968)'dir, Kısaltılmış Amerikan versiyonu için bkz. *The French Student Uprising November 1967. June 1968*, (Boston: Beacon Press, 1971).

31. Rosa Luxemburg işçi sınıfının radikal değişiminin devrimci stratejinin koşulu olduğunu biliyordu: işçi sınıfı "Sosyal - demokrasi-nin özgürce benimsenen öz disiplini, kapitalist devletin ona dayatıldığı disiplinin sonucu olarak değil, onun kadim, itaat ve boyun eğme alışkanlıklarının kökünü kurutarak" kazanacaktı. (Rosa Luxemburg, *Politische Schriften* (der.) O. Flechtüheim, ed. (Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1968) c. III, s. 91. İngilizce alıntı Calverl ve Neiman, s. 151'den).

32. *Zeitdienst*, Zürich, 11 Eylül 1970.

33. Base - Ouvriere grubu tarafından Renault işçilerine verilen bir metinden. *Les Temps Modernes*, Ağustos - Eylül 1971.

34. Sözgelimi Fransız Komünist Partisi, Marksist işçi hareketinin oldukça geleneksel stratejilerinden olan "sınırsız" grev ve kendiliğın-

denliğin harekete geçirilmesi stratejilerini "anarşizan" diyerek bir kenara itmiştir. Komünistlerin denetlediği CGT, Mayıs 1971'de Manş'taki Renault fabrikalarındaki grevi uzatmak ve genişletmek amacıyla yapılan "solcu" girişimden sonra dağıttığı broşürde "kendiliğindelik yoktur" demektedir. (*Le Monde*, 22 Temmuz 1971)

35. *Der Spiegel* (Hamburg, Almanya) 4 Ekim 1971

36. Bak. ileride 3. bölüm.

37. Bu olgunun ayrıntılı dökümantasyonu için bak. *The Pentagon Papers. The Senator Grawel Addition*. (Boston: Beacon Press, 1971).

2. DOĞA VE DEVRİM

1. Bak. Murray Bookchin, *Post-Scarcity Anarchism*'de "Ecology and Revolutionary Thought" ve "Towards a Liberatory Technology" (Berkeley Ramparts Press, 1971)

2. Bak. Alfred Schmidt, *Der Begriff der Natur in der Lehre von Marx* (Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1962).

3. Karl Marx. 1844 *Ekonomik ve Felsefî el yazmaları* s. 139

4. *Ibid.*, s. 141.

5. *Ibid.*, s. 141.

6. *Ibid.*, s. 139.

7. "Bitki güneş için bir nesne olduğu gibi... güneş de bitkinin nesnesidir." *Ibid.* s. 181.

8. *Ibid.*, s. 139

9. "Şey adına" - bir örnek:

Yugoslavya'da bir yüzü rengarenk güzel bir çiçek şekilleriyle boyalı, diğer yüzü boyasız tahta döşemeler satılır. döşemeler, "güzel yüzümüze zarar verme, arka tarafımızı kullan" yazısını taşırlar. Çocukça

insanbiçimcilik mi? Kesinlikle. Fakat, bunu düşünen insanların ve buna dikkat eden alıcıların şiddete ve yıkıcılığa karşı gayet doğal, içgüdüsel bir iğrenme duyduklarını, maddeyle gerçekten "insani bir ilişki" içinde olduklarını ve bu yüzden de özelliklerini, yaşayan bir nesne gibi gördüklerini varsayamaz mıyız?

10. *New York Times*'la röportaj. 15 Mart 1971

11. Theodor W. Adorno, *Aesthetische Theorie* (Frankfurt / Main: Suhrkamp, 1970). s. 100, 107.

12. *Critiques of Judgment*, s. 58 (Oxford University Press, 1952)

13. Marx, *op. cit.*, s. 114

14. *Ibid.*

15. *Ibid.*, s. 181.

16. *Ibid.*, s. 139.

17. Ayrıntılı bilgi için bak. *An Essay on Liberation* (Allen Lane The Penguin Press, 1969), s. 36 v.d.

18. Asayışı sağlamak görevli askerlerin kaba gücüyle karşılaşan Berkeley'deki People's Park için yapılan kavga siyasal harekette duyarlılığın patlamasını gösterir.

19. (Ç.N.) Ne adına?

20. Bu diyalektik Angela Davis'in *Marxism and Women's Liberation* (henüz yayınlanmamıştır) adlı yazısının merkezini oluşturur. Hapisanede yazılmış olan bu yazı militan, entellektüel, büyük bir kadının çalışmasıdır.

3. SANAT VE DEVRİM

1. "Sanat" terimini edebiyat ve müziği içerdiği şekliyle kullanıyorum.

2. Bkz. *An Essay on Liberation* s. 42'den itibaren.

3. Bkz. *Eros and Civilization* (Allen Lane, Penguin Yayınları, 1969) s. 85'ten itibaren; ve Henry ve Yela Lowenfeld'in *The Psychoanalytic Quarterly* dergisi 1970 Ekim sayısındaki yazıları, "Our Permissive Society and Superego."

4. "Estetikte nesnelci konum" tartışmasına ilişkin bir çözümlenme için bak. *The Journal of Aesthetic Education*, cilt 5. no 1'de Stefan Morawski'nin "Artistic Value" başlıklı yazısı, özellikle 36. sayfadan itibaren.

5. Hegel, *Vorlesungen über Die Aesthetik (Sämmtliche Werke)* Glockner, yay. (Stuttgart: Frommann, 1928), cilt XIII, s. 215'den itibaren. F.P.R. Osmaston'un çevirisi, *The Philosophy of Fine Art*. (Londra, G. Bell and Sons, 1920) cilt II, s. 375 (küçük değişiklikler bana aittir).

6. *Surrealism*, Herbert Read'in tanıtım yazısıyla yayımlanmıştır (New York: Harcourt, Brace and Co. 1936), s. 23'ten itibaren.

7. Bkz. *Der affirmative Charakter der Kultur* (1937) başlıklı makalem; İngilizce çevirisi *Negations*'dadır (Allen Lane The Penguin Press, 1968), s. 88'den itibaren, özellikle s. 98.

8. Bu durum, sanatın kendi içinde konuyla ilgili bir sınırlama içerip içermediği, belirli konuların sanata uymadığı için öncelikle dışarıda bırakılıp bırakılmadığı sorusunu gündeme getirir. Örneğin, zulüm, şiddet vesairenin —olumsuzlayan özellikler olmaksızın— sunulması olan bitene karşı bir başkaldırı uyandırmayan, savaş, işkence, çarpmışa gerilme sahneleriyle ilgili büyük resimler elbette vardır. Bunlar gerçekten salt teknik anlamından fazlasını taşıyan ve bundan dolayı sanatın kendi hakikati olan hakikatin mesajını taşımayan sanat yapıtıdır mıdır? Öyleyse sanat gerçekten bütünüyle olumlayıcı olur; en mükemmel estetik özellikler bile yapıtı bir "süs olmaktan kurtarmaz; (iç) gereklilikten yoksundur.

9. Nietzsche, "Müzik belki de her türlü şiddetin (*Gewaltmenschen*) hakimiyetinin çoktan bir sona ulaştığı bir kültüre ait olmasın?" diye sorar. *Werke* (Stuttgart: Alfred Kroner), cilt XVI, 1911 s. 260)

10. Merleau-Ponty Stendhal'i kastederek: "Bir romanın konusu resimin konusu gibi anlâtilabilir, ancak resim gibi, romanın da gütü konusunda değildir. Önemli olan Julien Sorel'in Mme. de Renal'in ona ihanet ettiğini duyduğunda Verriere'e gidip onu öldürmeye çalışması değildir, önemli olan, haberi altuktan sonra, bu sessizlik, bu sonsuz kararlılıktır... Ancak tüm bunlar hiçbir yerde söylenmemiştir." (Maurice Merleau Ponty, *La prose du monde* [Paris: Gallimard, 1969], s. 124).

11. Bkz. Leo Lowenthal, *Literature and The Image of Man* (Boston: Beacon Press, 195), özellikle giriş ve Bölüm IV.

12. Burada, Merleau-Ponty'nin Cezanne'nin resimlerindeki yönetsel yabancılaşma ile ilgili muhteşem tanımlaması vardır: [il] révéle le fond de nature inhumaine sur lequel l'homme s'instale, C'est pourquoi ses personnages sont étranges et comme vus par un être d'une autre espèce. La nature elle-meme est dépouillée des attributs qui la preparent pour des communions animées: le paysage est sans vent, l'eau du lac d'Amecy sans mouvement, es objets gelés hésitants comme à l'origine de la terre, C'est un monde sans familiarité, où l'on n'est pas bien, qui interdit toute effusion humaine." (Le Douce de Cezanne" *Sense/Non-Sens* [Paris: Nagel, 1948] içinde, s. 30.)

13. Arthur Schopenhauer, *The World As Will and Representation*, E.F.J. Payne'nin çevirisi (New York: Dover), I, § 52.

14. Elbette, Büchner'in *Danton'un Ölümü* adlı eserinde ve 1848'de Flaubert'in *Duygusal Eğitim*'inde Fransız Devrimi'ne ilişkin büyük sonuçlar vardır- yitirürlükteki devrimci pratiğe ve gerekliliklerine düşman sunuşlar olmasa da eleştireldirler. William Blake'in *Etats Generaux* toplantısından önce tamamlanan muhteşem epik yapıtı vardır: yapıt devrimin kozmik bir dönüşümdür, dağlar, vadiler ve nehirler politik mücadeleye katılır.

15. Igor Stravinski, *New York Review of Books*'da, 24 Nisan 1969, s. 4.

16. John Berger, *The Moment of Cubism and Other Essays* (Weidenfeld - Nicolson, 1969), s. 31'den itibaren.

17. Cezanne, Max Raphael'de Gasquet tarafından aktarılan şekliyle *The Demands of Art*, Norbert Guterman'ın çevirisi (Roufledge - Kegan Paul, 1968), s. 8.

18. Andre Fernigier, Robert Fernier tarafından aktarılmıştır, *Gusta-ve Courbet*, (Paris, *Bibliothèque des Arts*, 1969), s. 110.

19. *Manifestoes of Surrealism*, R. Seaver ve Helen R. Lane'nin çevirisi (Londra: University of Michigan press, 1970), s. 219.

20. A.g.y. s. 220

21. *Kursbuch* 20 Mart 1970 (Frankfurt: Suhrkamp), s. 37.

22. *On The Future of Art*, Arnold J. Taynbee, Louis I. Kahn ve diğ-erleri, der. Edward Fry (New York: Viking Press, 1970) s. 125'ten itibaren.

23. Hinçini'ndeki yoğun bombardıman hakkında bkz. Cornell Ra-poru, *New York Times*, 6 Kasım 1971.

24. *Kursbuch* 16, 1969, s. 31.

25. G. Warnen Nutler, Uluslararası Güvenlik Savunma Yardımcı Sekreteri, *New York Times*, 23 Mart, 1971.

26. Antonin Artaud, *Le Theatre et son double* (Paris: Gallimard 1964), s. 113, 124, 132, 119, 121, (1933'de yazılmıştır).

27. A.g.y. s. 126.

28. A.e.

29. A.e. s. 124.

30. Yark Karsunke'de aktarılmıştır "Die strasse und das theater", *Kursbuch*. 20'den, s. 67.

31. Bkz. *Paradise Now*, Yaşayan tiyatro'nun Derleme Seçkileri, Judith Melina ve Julian Bech tarafından yazılmıştır (New York: Ran-dom House, 1971).

32. 1971 yazında, Brezilya'da yoksullar karşısında gösteri yapan yaşayan Tiyatro grubu, faşist hükümet tarafından hapse atılmıştı. Bu-

rada, halkın hayatı olan ve yerleşik düzen ile herhangi bir bütünleşmeye engel olan terörün ortasında, şaşkın bir özgürlük oyunu bile, rejime karşı bir tehdit olarak görünmüştü. Judith Malina, Julian Bech ve gruplarıyla dayanışma içinde olduğunu ifade etmek isterim; aynı mücadeleyi paylaştığımız için., eleştirilerim kardeşçedir.

33. Pierre Lere, "Free Jazz: Evolution ou Revolution" adlı makalesinde bu zenci müziğinin diyalektiğini çözümler;

"... müzikal biçimlerin özgürlüğü yalnızca iradenin toplumsal özgülleşmeye estetik dönüşümüdür. Müzikçi temanın tonal çatısını aşarak kendisini bir özgürlük konumunda bulur. Bu özgürlük arayışı atonal müzikaliteye aktarılır; Siyah'ın yeni bir düzeni ifade ettiği üsluba ait bir iklimi tarif eder. melodik çizgi, reddedilen bir başlangıç düzeni ve umulan bir son düzen arasında iletişim ortamı olur. Birinin yıldırıcı mülkiyeti diğerinin özgülleştirici ele geçirilişiyle birleşip, bir feryat estetiğine (*esthétique du cri*) yol açar, armoni örgütündeki bir kopuşa yol açar. Bu feryat, "serbest müziğin" karakteristik tınılayıcı (*sonore*) unsuru öfkeli bir gerilimden doğarak, yerleşik beyaz düzenin şiddetli kopuşunu ilan eder ve yeni bir siyah düzenin artan (*promotrice*) şiddetini aktarır." (*Revue d'Esthétique*. 3-4 ciltler, 1970 s. 320, 321.).

34. Gürültülü saldırganlığın arkasındaki hayal kırıklığı, "Jefferson Airplane" grubundan Grace Slick'in *New York Times Magazin*'de yer alan bir ifadesinde (18 Ekim 1970) çok her bir biçimde ortaya konmuştur; "Hayattaki daimi hedefimiz," der Grace, tamamiyle boş bir ifadeyle, "daha çok ses çıkarmaktır."

35. Şiirin şiir olarak kalarak bugün de nasıl politik olabileceğini görmek için bazı genç aktivistlerin (veya eski aktivistlerin) sahici gördünlüştü şiirlerinden bazılarını okumak yeterlidir. Bu aşk şiirleri aşk şiirleri olarak politiktirler: modağa uygun olarak desüblime edildiklerinde, sözsel cinselliğın ipelerini çözdüklerinde değil, tam tersine: erotik enerji yüceltilmiş, şiirsel bir ifade bulduğunda şiirsel bir dil, bu toplumda seven erkek ve kadınlara yapılanlara karşı bir haykırış olur.

Eros, şiirleştirilmiş (veya sahte bir biçimde şiirleştirilmiş) homurtu dili adına şiirsel dil kaldırıldığında yitip gider. Pornografi diye birşey vardır, yani cinsel alenilik, teşhircilikle yapılan propaganda, pazarlanabilir Eros. Bugün, homurtu dili ve gösterişli seks fotoğrafçılığının değişim değeri vardır, romantik aşk şiirinin değil.

36. *Gedichte*, cilt II. (Frankfurt; Suhrkamp, 1960), s. 210. Erich Kahler ve Theodor W. Adorno bu şiirin önemini ortaya koymuşlardır. Bkz. Adorno, *Aesthetische Theorie*, s. 123.

37. Gallas, a.g.e., s. 73

38. A.e. s. 210'dan itibaren.

39. Irin Silber, *Guardian'dan*, 13 Aralık, 1969.

40. Irvin Silber, *Guardian'dan*, 6 Aralık 1969, s. 17.

41. Gallas, a.g.e., s. 121. Tartışmaya katılan bir Komünist, doğru bir şekilde şuna işaret etmiştir: bu durumda, şeyler isimleriyle adlandırılmalı ve sanat veya edebiyattan değil propagandadan söz edilmelidir.

ALINTI YAPILAN YAPILARIN LİSTESİ

Adorno, Theodor W., *Aesthetische Theorie* (Estetik Kuramı) Frankfurt, Main Suhrkamp. 1970).

Adorno, Theodor N., Else Frenkel - Brunswik ve diğerleri, *The Authoritarian Personality* (Otoriter Kişilik), Londra: Harper - Row, 1950

Aronowitz, Stanley, "Does the United States Have a New Working Class?" (ABD'nin Yeni Bir İşçi Sınıfı mı var?), *The Revival of American Socialism* (Amerikan Sosyalizminin Dirilişi), ed. George Fisher Oxford University Press, 1972 içinde.

Artaud, Antonin, *Le Theatre et son double* (Tiyatro ve ikizi), Paris: Gallimard, 1964.

Baran, Paul A. ve Paul M. Sweezy, *Monopoly Capitalism* (Telekci Kapitalizm), Penguin Books, 1968.

Basso, Lelio, *Zur Theorie des politischen Konflikts* (Siyasi Çatışmalar Kuramı Üzerine), Frankfurt: Suhrkamp, 1969.

Berger, John, *The Moment of Cubism and Other Essays* (Kübizmin Anı ve Diğer Denemeler), Werdenfeld - Nicolson, 1969.

Bookchin, Murray, "Ecology and Revolutionary Thought" (Ekoloji ve Devrimci Düşünce) ve "Towards a Liberatory technology" (Özgürleştirici Bir Teknolojiye Doğru), *Post - Scarcity Anarchism* (Bolluk Anarşizmi). Berkeley: Romparts Press, 1971 içinde.

Breton, Andre, *Manifestoes of Surrealism* (Gerçeküstüçülük Manifestoları) çev. R. Seaver ve Helen R. Lane, Londra: University of Michigan Press. 1970.

Budish, J. M., *The Changing Structure of the working Class* (İşçi Sınıfının Değişen Yapısı), New York: International publisher, 1964.

Calvert, Greg ve Carol Neiman, *A Disrupted History: The New Left and the New Capitalism* (Kesilen Tarih: Yeni Sol ve Yeni Kapitalizm), New York: Random House, 1971.

Domhoff, G. Nilliam, *Who Rules America?* (Amerika'yı Kim Yönetiyor?), Londra: Prentice Hall, 1967.

Fernier, Robert, *Gustave Courbet*, Paris: Biblioteque des Arts, 1969, alıntılıyan Andre Fernigier.

Fry, Edward, *On The Future of Art* (Sanatın Geleceği Üstüne), Arnold Toynbee, Louis I. Kahn ve diğerlerinin denemeleri, New York: Viking Press, 1970.

Gallas, Helga, *Marxistische Literaturtheorie* (Marksist Edebiyat Kuramı) Neuwied: Luchterhard, 1971.

Gillman, Joseph M., *Prosperity in Crisis* (Bunalımdaki Refah), New York: Merzani and Munsell, 1965.

Gintis, Herbert. "The New Working Class and Revolutionary Youth" (Yeni İşçi Sınıfı ve Devrimci Gençlik), *Socialist Revolution*, San Francisco, Mayıs-Haziran 1970.

Gorz, André, "Technique, Techniciens et Lutte des Classes" (Teknik, Teknisyenler ve Sınıf Mücadelesi), *Les Temps Modernes*, Ağustos-Eylül 1971.

Hegel, G. W. F., *Vorlesugen Über die Aesthetik, Sämmtliche Werke* (Estetik Hakkında Konferanslar, Toplu Yapıtları), ed. Glockner, Stuttgart: Frommann, 1928.

Julien, Claude, *L'Empire americain* (Amerikan İmparatorluğu), Paris: Grasset, 1968.

Kolko, Gabriel, *Wealth and Power in America* (Amerika'da Servet ve İktidar), New York: Praeger, 1962.

Lowenfeld, Henry ve Yela, "Our Permissive Society and the Superego" (Müsamahakar Toplumumuz ve Süperego), *The Psychoanalytic Quarterly*, Ekim 1970.

Lowenthal, Leo, *Literature and the Image of Man* (Edebiyat ve İnsan İmgesi), Boston: Beacon Press, 1957.

Lowenthal Leo ve Norbert Guterman, *Prophets of Deceit: A Study of The Techniques of The American Aiyator, 1949* (Yalan Peygamberleri: Amerikan Ajitatorün Teknikleri Hakkında Bir İnceleme, 1949), Palo Alto; Pacific Books, 1970

Luxemburg, Rosa, *Politische Schriften* (Siyasi Yazılar) ed. O. Fleecheithem. Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1968.

Magdoff, Harry, *The Age of Imperialism* (Emperyalizm Çağı), Londra: Monthly Review Press, 1969.

Magri, Lucis, "Parlement ou Counseils" (Parlamento mu Konseyler mi), 1970. *Il Manifesto: Analyses et Theses...* (Manifesto: Analizler ve Tezler), ed. Rossana Rossanda, Paris: Editions du Seuil, 1971 içinde.

Mandel, Ernest, *La Réponse socialiste au défi américain* (Amerikanın Meydan Okuyuşuna Sosyalist Yanıt), Paris: Maspero, 1969.

Mandel, Ernest, "Workers and Permanent Revolution" (İşçiler ve Sürekli Devrim), *The Revival of American Socialism* ed. George Fisher, Oxford University Press, 1972 içinde.

***Il Manifesto: Theses, Politics and Society*, c. 1, s. 4, Ağustos 1971.**

Marcuse, Herbert, *Eros and Civilization* (Eros ve Uygarlık), Allen Lane The Penguin press, 1969.

Marcuse, Herbert, *An Essay on Liberation* (Özgürleşme Üzerine Bir Deneme), Allen Lane The Penguin Press, 1969.

Marcuse, Herbert, *Negations* (Olumsuzlamalar), Allen Lane The Penguin Press, 1968.

Marx, Karl, *Capital*. Allen - Unwin, 1969.

Marx Karl, *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844* (1844, Ekonomik ve Felsefi Elyazıları) ed. Dirk J. Struik, Lawrence & Wishart, 1970.

Marx, Karl, *Grundrisse der Kritik der Politischen Oekonomie*, Berlin: Dretz 1953.

Marx, Karl, *Resultate des unmittelbaren Produktion prozesses* (Üretim Süreçlerinin Dolaysız Sonucu), Kapital'in altıncı bölümlerinden birinin eski versiyonu, Frankfurt / Main: Neue Kritik, 1969.

Melman, Seymour, *Pentagon Capitalism* (Pentagon Kapitalizmi), New York: Mcbram Hill, 1970.

Merleau, Ponty, Maurice, *La Prose du monde* (Dünyanın Düzyazısı), Paris: Gallimard, 1969.

Merleau, Ponty, Maurice, *Sens et Non-Sens* (Anlam ve Anlamsızlık), Paris: Nayel, 1948.

Morawski, Stefan, "Artistic Value" (Sanatsal Değer), *The Journal of Aesthetic Education*. c. 5. s. 1.

Paradise Now (Buradık Cennet, The Living Theatre'in ortak yarattımı, yazarlar Judith Melina ve Julian Beck. New York: Random House, 1971.

The Pentagon Papers. The Senator Gravel Edition. (Pentagon belgeleri), 4 cilt, Boston: Bearon Press, 1971.

Raphael, Max, *The Demands of Art* (Sanatın Talepleri), çev. Norbort Guterman, Routledge - Kegan Paul, 1968.

Read, Herbert, ed. *Surrealism* (Gerçeküstünlük) editörün önsözyle birlikte New York: Harcourt, Brace and Co., 1936.

Schmidt, Alfred, *Der Begriff der Natur in der Lehre von Marx* (Marx'ın Göretisinde Doğa Kavrayışı), Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1962.

Schnapp, Alain ve Pierre Vidal-Naquet, ed., *Journal de la Commune Etudiante, Novembre 1967. Juin 1968: Textes et Documents* (Öğrenci Komünü Günlüğü, Kasım 1967. Haziran 1968: Metinler ve Belgeler) Paris: Editions du Seuil, 1968: Kısaltmış Amerikan Versiyonu, *The French Student Uprising, November 1967. June 1968.* çev. Maria Joulas, Boston: Bearon Press, 1971.

Schopenhauer, Arthur, *The World As Will and Representation* (İrade ve Tasarım olarak Dünya), çev. E. F. J. Payne, New York: Dover)

Tanzer, Michael, *The Sick Society* (Hasta Toplum) New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971.

Teodori, Massimo, ed., *The New Left: A Documentary History* (Yeni Sol: Belgesel Tarihi) New York: Bobbs - Merrill, 1969.

Zeitlin, Maurice, ed., *American Society, Inc.* (Amerikan Toplumu Lt.), Chicayo, Markham, 1970.

Wilhelm Reich faşizmin kaynaklarını ısrarla içgüdülerin bastırılmasında aramada haklıydı; cinsel özgürlüğü faşizmin yenilgisini sağlayacak asıl neden olarak görmekle hata etti. Cinsel özgürlük, gelişmiş düzeyinde (insanın fiziksel içgüdü niteliğinin ve çalışma günlerinin devamlı olarak azaltıldığı bir yerde) kapitalist sistemi tehlikeye düşürmeden sürekli artarak gerçekleşebilir. Bunun ötesindeki bir düzeyde içgüdüsel özgürleşim sadece, cinsel enerjinin yaşam tarzını toplumsal, politik düzleme doğru değiştirmeye çalışarak erotik enerjiye dönüştüğü bir noktada, toplumsal özgürleşmenin bir gücü haline gelebilir. En azından, günümüzde itaatkarlık, saldırganlık ve insanların kendilerini liderleriyle özdeşleştirmeleri içgüdüsel olmaktan çok akılsaldır: liderler hala sözlerini tutarlar (ve belirli zamanlarda bu özdeşleşme yanına bu sözlerin tutulmasını engelleyen düşmanların gövdeleri de katılır). Bu, isyancılara karşı duyulan kin ve nefretin ifadesinin ve örgütlenme nedeninin temelidir. İçgüdüsel isyan da sadece aklın isyanının eşliği ve yol göstericiliği ile siyasi bir güç haline gelebilecektir: aklın (ve entelijansiyanın) Düzen'e destek vermeyi bütünüyle reddetmesi ve kurumsal ve uygulamalı akıl gücünün değişim içinde kullanılması ile.